

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

ΠΜΣ: «Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες: Μέθοδοι,
Εργαλεία, Πρακτικές»

Διπλωματική Εργασία

Οι υμνογραφικοί κανόνες των εκκλησιαστικών μηναίων: Μια
ανάλυση με σώματα κειμένων

Προκόπιος Φέσσας

Επιβλέπων καθηγητής: Διονύσιος Γούτσος

Πάτρα, Ιούνιος 2026

Οι υμνογραφικοί κανόνες των εκκλησιαστικών μηναίων: Μια
ανάλυση με σώματα κειμένων

Προκόπιος Φέσσας

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Διονύσιος Γούτσος

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Γεωργία Φραγκάκη

Πάτρα, Ιούνιος 2026

*Έντεϋθεν καὶ κατεκρίθην, έντεϋθεν κατεδικάσθην ἐγὼ ὁ τάλας,
ὕπὸ τῆς οἰκείας συνειδήσεως, ἥς οὐδέν ἐν κόσμῳ βιαιότερον.
(Ανδρέας Κρήτης, Μέγας Κανών, δ' ὡδή)*

Θερμές εὐχαριστίες

*Στὸν καθηγητὴ Διονύσιο Γοῦτσο, γιὰ τὴν καθοδήγηση, τὶς ὑποδείξεις, τὶς συμβουλές, τὶς
διορθώσεις, τὴν στήριξή του καὶ συνολικὰ τὴν δυνατότητα ποὺ μοῦ ἔδωσε νὰ
ὕλοποιήσω τὴν προκείμενη ἐργασία..*

Στὴν καθηγήτρια Γεωργία Φραγκάκη, γιὰ τὶς πολύτιμες διορθώσεις καὶ τὰ σχόλιά της.

*Στον φίλο Κωνσταντῖνο Χρυσόγελο, γιὰ τὶς συμβουλές του καὶ τὶς συζητήσεις μας, οἱ
ὁποῖες πάντοτε ἀποτελοῦν γιὰ μένα γόνιμο πεδίο προβληματισμῶν καὶ γνώσεων.*

*Σὲ ὅλους τοὺς ἀνώνυμους καὶ ἐπώνυμους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συμβάλλει στὴν
ψηφιοποίηση κειμένων· χωρὶς τὸ δικό τους ἔργο ἢ παροῦσα ἐργασία θὰ ἦταν ἀδύνατον
νὰ πραγματοποιηθεῖ.*

Εὐχαριστῶ σας ἐκ βάθους καρδίας!

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία εξετάζονται οι βυζαντινοί υμνογραφικοί κανόνες που βρίσκονται στα λειτουργικά βιβλία με την ονομασία *Μηναία* με μεθόδους της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων. Οι κανόνες συγκροτούνται σε σώμα κειμένων και αναλύονται με τη βοήθεια ψηφιακών εργαλείων, όπως το πρόγραμμα AntConc και η γλώσσα προγραμματισμού Python. Τα εργαλεία αυτά παρέχουν σημαντικές δυνατότητες στον τομέα της κειμενικής ανάλυσης και στοιχεία στα οποία μπορεί να βασιστεί περαιτέρω η ερμηνεία. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι κανόνες κυριαρχούνται από επαναλαμβανόμενες φράσεις, τα λεγόμενα *εφύμνια*, τα οποία επέχουν σημαντική θέση στη βυζαντινή υμνογραφία. Οι κανόνες των Μηναίων παρουσιάζουν αξιόλογο λεξικό εύρος, καθώς υπάρχει πληθώρα πρωτότυπων τύπων, οι οποίοι πλαισιώνουν ένα θεματικό, βασικό λεξιλόγιο. Οι συνηθέστερες λέξεις σχετίζονται με τα πρόσωπα του Τριαδικού Θεού και της Θεοτόκου. Τα ρήματα έχουν εξυμνητικό, αφηγηματικό και προτρεπτικό χαρακτήρα, τα επίθετα συνδέονται με τη δόξα, την ευδαιμονία, τη σοφία και την αγνότητα των αγίων, ενώ τα ουσιαστικά είναι τύποι που σχετίζονται με έννοιες της ανατολικής ορθοδόξου θρησκείας. Οι υμνογράφοι παρουσιάζουν μικρές διαφορές μεταξύ τους στη συχνότητα χρήσης κάποιων τύπων, ενώ τα είδη του κανόνα διαφοροποιούνται μεταξύ τους λόγω χρήσης συγκεκριμένων λέξεων, ανάλογα το είδος τους. Παρότι ο κανόνας είναι ένα πολυτροπικό κείμενο, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ της μελωδίας και του περιεχομένου του. Στην εργασία παρουσιάζονται διάφορα στοιχεία σχετικά με το είδος του κανόνα, τις προτιμήσεις των βασικότερων υμνογράφων και τις διαφορές μεταξύ των ειδών του κανόνα.

Λέξεις – Κλειδιά

βυζαντινή υμνογραφία, κανόνας, σώματα κειμένων, ψηφιακά εργαλεία

The Hymnographic Kanones of the Ecclesiastical Minaia: A Corpus-Based Analysis

Prokopios Fessas

Abstract

The purpose of the present dissertation is to examine the Byzantine kanones found in the liturgical books called *Menaia* using corpus linguistic methods. A corpus constituted by the Kanones was created and then it was analyzed using digital tools, such as the program AntConc and the programming language Python, which provided strong tools for textual analysis and data for interpreting the results. Findings show that Kanones use very frequently some recurring phrases, called *efymnia*, which hold an important place in byzantine hymnography. Kanones from *Menaia* have a considerable lexical range, since there is a plethora of original types that accompany a thematic and basic vocabulary. The most frequent words are related to the persons of Triadic God and Theotokos. Verbs usually have a praising, narrative and incentive character, adjectives describe the glory, the bliss, the wisdom and the virtue of saints, while nouns are related to concepts from Eastern Orthodox theology. Hymnographers show slight variation among themselves in their preferred vocabulary, while the various genres are differentiated through the use of specific lexical choices, depending on the genre. Despite the fact that Kanon is a multimodal text, it seems there is no connection between its melody and its content. The dissertation presents information about Kanon, the lexical preferences of the most prominent hymnographers and the differences among the genres of Kanon.

Keywords

Byzantine hymnography, Kanon, corpora, digital tools

Περιεχόμενα

Περίληψη	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων.....	ix
Κατάλογος Πινάκων	x
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	xi
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
2. Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ BYZANTΙΝΟΥ ΚΑΝΟΝΑ ΜΕ ΣΩΜΑΤΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ	2
2.1. Η βυζαντινή υμνογραφία και το είδος του κανόνα.....	2
2.1.1. Μορφολογικά χαρακτηριστικά του κανόνα	4
2.1.2. Γλωσσικά χαρακτηριστικά των κειμένων των κανόνων.....	5
2.1.3. Διαίρεση των ειδών του κανόνα	7
2.1.4. Σημαντικοί υμνογράφοι κανόνων	7
2.2. Ανάλυση με σώματα κειμένων	10
2.2.1. Σχεδιασμός σωμάτων κειμένων.....	11
2.2.2. Σώματα κειμένων και γλωσσική ανάλυση	13
2.2.3. Ψηφιακά εργαλεία για την ανάλυση σωμάτων κειμένων	13
2.3. Συμπεράσματα.....	14
3. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	15
3.1. Σχεδιασμός σώματος κειμένων	15
3.2. Ψηφιοποίηση των δεδομένων.....	22
3.3. Μεταδεδομένα.....	25
3.4. Μεθοδολογία	26
3.5. Υποσώματα και ερευνητικά ερωτήματα	27
3.6. Συμπεράσματα.....	28
4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΜΗΝΑΙΩΝ....	29
4.1. Εξόρυξη δεδομένων και κειμενική ανάλυση.....	29
4.2. Μεθοδολογικά εργαλεία	29
4.2.1. Κατάλογοι συχνότητας.....	30
4.2.2. Συμφραστικοί πίνακες.....	30
4.2.3. Συνάψεις.....	30
4.2.4. Λεξικά συμπλέγματα και ν-γράμματα	33
4.2.5. Οι Λέξεις-κλειδιά	34
4.2.6. Γραφική παράσταση (Plot).....	34

4.3. Οι συχνότεροι τύποι του ΣΚΚΜ	34
4.3.1. Γραμματικοί τύποι	40
4.3.2. Ρήματα.....	48
4.3.3. Επίθετα	52
4.3.4. Ουσιαστικά.....	55
4.3.5. Συνηθέστερα λεξικά διγράμματα και εφύμνια	59
4.3.6. Λέξεις σε ζώνες χαμηλότερης συχνότητας.....	61
4.3.7. Άπαξ λεγόμενα.....	65
4.3.8. Εύρος κάλυψης	66
4.3.9. Λεξική ποικιλομορφία.....	68
4.4. Συμπεράσματα.....	70
5. ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΥΠΟΣΩΜΑΤΩΝ	71
5.1. Οι υμνογράφοι.....	71
5.2. Τα είδη των κανόνων	81
5.2.1. Αγιολογικοί.....	81
5.2.2. Θεομητορικοί.....	82
5.2.3. Δεσποτικοί	82
5.3. Οι ήχοι.....	83
5.3.1. Ήχοι και περιεχόμενο	85
5.4. Συμπεράσματα.....	89
6. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ	91
Βιβλιογραφικές αναφορές	95
Παράρτημα Α: Μεταδεδομένα.....	98
Παράρτημα Β: Κώδικες σε Python	106

Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων

Εικόνα 3-1:Μηναίον Βενετίας 1558	18
Εικόνα 3-2:Η σελίδα «Λειτουργικά Κείμενα»	23
Εικόνα 3-3:Αρχείο txt καθαρισμένο και επισημειωμένο	24
Εικόνα 4-1:Επιφάνεια εργασίας AntConc: οι τύποι με τη μεγαλύτερη συχνότητα.	35
Εικόνα 4-2:Θέση του «ύπερυψοῦτε» εντός του κανόνα	50
Εικόνα 4-3:Συννεφόμελο λεξικών τύπων	58
Εικόνα 4-4:Συννεφόμελο λεξικών διγραμμάτων.....	60
Εικόνα 5-1:Δείγματα ανά μήκος λέξης. Δίπλα στο όνομα ο αριθμός των δειγμάτων	73
Εικόνα 5-2:Κατανομή μήκους λέξεων ανά υμνογράφο	74
Εικόνα 5-3:Ο τύπος «ύπερυψοῦμεν» στον πλ Β΄	87
Εικόνα 5-4:Η θέση του «ύπερυψοῦμεν» στα κείμενα.....	88

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 3-1:Μεταδεδομένα	26
Πίνακας 3-2:Μεταδεδομένα (συνέχεια)	26
Πίνακας 4-1:Πίνακας συχνοτήτων χωρίς τόνους-πνεύματα, 100 πρώτοι τύποι.....	38
Πίνακας 4-2:Πίνακας συχνοτήτων με τόνους-πνεύματα, 100 πρώτοι τύποι.....	40
Πίνακας 4-3:Συχνότητες άρθρων	42
Πίνακας 4-4:Συχνότερες προθέσεις	43
Πίνακας 4-5:Διγράμματα της πρόθεσης έν.....	43
Πίνακας 4-6:Συνάψεις της κτητικής αντωνυμίας «σου».....	44
Πίνακας 4-7:Διγράμματα του ως	46
Πίνακας 4-8:Συνάψεις του ως με βάση το t-score	46
Πίνακας 4-9:Συνάψεις του ως με βάση το z-score.....	47
Πίνακας 4-10:Συνάψεις του ως με βάση το MI	47
Πίνακας 4-11:Συνηθέστερα ρήματα.....	49
Πίνακας 4-12:Συνηθέστερα επίθετα.....	53
Πίνακας 4-13:Συνηθέστερα ουσιαστικά.....	56
Πίνακας 4-14:Διγράμματα συνηθέστερων λεξικών τύπων	60
Πίνακας 4-15:Εικόνα του πίνακα στη θέση 200	62
Πίνακας 4-16:Εικόνα του πίνακα στη θέση 500	63
Πίνακας 4-17:Εικόνα του πίνακα στη θέση 1.000	63
Πίνακας 4-18:Εικόνα του πίνακα στη θέση 2.000	64
Πίνακας 4-19:Εικόνα του πίνακα στη θέση 5.000	64
Πίνακας 4-20:Εικόνα του πίνακα στη θέση 10.000	64
Πίνακας 4-21:Εικόνα του πίνακα στη θέση 20.000	65
Πίνακας 4-22:Λεξική ποικιλομορφία στο ΣΚΚΜ	69
Πίνακας 4-23:Μέσος όρος, διάμεσος και τυπική απόκλιση	69
Πίνακας 5-1:Κανόνες ανά υμνογράφο	73
Πίνακας 5-2:Μέσο μήκος λέξης ανά υμνογράφο	73
Πίνακας 5-3:Μέρη του λόγου ανά υμνογράφο.....	75
Πίνακας 5-4:Άπαξ, δις, τρις λεγόμενα του κάθε υμνογράφου	76
Πίνακας 5-5:Τα άπαξ λεγόμενα των πέντε εξεταζόμενων υμνογράφων αθροιστικά..	76
Πίνακας 5-6:Λεξική ποικιλομορφία Ιωάννη	77
Πίνακας 5-7:Λεξική ποικιλομορφία Κοσμά.....	77
Πίνακας 5-8:Λεξική ποικιλομορφία Θεοφάνη	77
Πίνακας 5-9:Λεξική ποικιλομορφία Ιωσήφ.....	77
Πίνακας 5-10:Λεξική ποικιλομορφία Γερασίμου	77
Πίνακας 5-11:Λέξεις-κλειδιά Ακαθίστου σε σχέση με το ΣΚΚΜ.....	81
Πίνακας 5-12:Ήχοι σε σχέση με εορτές	85

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

αι.	αιώνας
βλ.	βλέπε
HD-D	Hypergeometric Distribution Diversity
κ.ά.	και άλλα
κ.ε.	και εξής
κ.λπ.	και τα λοιπά
κ.τ.ό.	και τα όμοια
λ.χ.	λόγου χάριν
MTLD	Measure of Textual Lexical Diversity
π.	πατήρ
π.χ.	παραδείγματος χάριν
ΣΚΚΜ	Σώμα Κειμένων Κανόνων των Μηναίων
ΣΤΔ	Σχέση Τύπων προς Δείγματα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το υμνογραφικό είδος του βυζαντινού κανόνα γεννιέται ήδη από τον έκτο αιώνα και χρησιμοποιείται αδιάλειπτα μέχρι και σήμερα στις διάφορες ακολουθίες της Ανατολικής Ορθοδόξου Εκκλησίας. Ο συμμετέχων σε ακολουθίες όπως ο όρθρος ή το απόδειπνο σίγουρα θα έχει ακούσει αποσπάσματα από κάποιες ωδές του κανόνα προς τιμήν της ημέρας ή του εορταζόμενου αγίου. Ο κανόνας αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ακολουθίας του όρθρου ενός αγίου (Στάθης, 2002: 104), η οποία μπορεί ενδεχομένως να στερείται ορισμένων τροπαρίων, όπως είναι το απολυτίκιο, τα καθίσματα, τα εξαποστειλάρια, και οι αίνои, πάντα όμως έχει κανόνα, κάτι που σημαίνει ότι ο κανόνας είναι η καρδιά της ακολουθίας του όρθρου. Κανόνες μπορεί να συναντήσει κανείς σε όλα τα λειτουργικά βιβλία της εκκλησίας (Μηναία, Παρακλητική, Ωρολόγιο, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, Θεοτοκάριο, Ευχολόγιο). Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται, κυρίως για λόγους χρόνου και έκτασης, στους κανόνες που βρίσκονται στα Μηναία. Με τους κανόνες αυτούς δημιουργήθηκε ένα Σώμα Κειμένων έκτασης περίπου 380.000 λέξεων, το οποίο έγινε αντικείμενο επεξεργασίας με ψηφιακά εργαλεία, και συγκεκριμένα με τη γλώσσα προγραμματισμού Python και το πρόγραμμα AntConc. Οι βασικοί στόχοι ήταν να εντοπιστούν τα σημαντικότερα στοιχεία της γλώσσας των κανόνων, τυχόν διαφορές στη γλωσσική χρήση μεταξύ των σημαντικότερων υμνογράφων, διαφορές στη γλωσσική χρήση μεταξύ των ειδών του κανόνα, και, τέλος, να διαπιστωθεί εάν υπάρχει σύνδεση μεταξύ του ήχου στον οποίο είναι γραμμένος ο κανόνας με το περιεχόμενό του.

Αναφορικά με τη δομή της εργασίας, στο δεύτερο Κεφάλαιο αναπτύσσονται βασικές πληροφορίες σχετικά με τους κανόνες και τα σώματα κειμένων. Στο τρίτο Κεφάλαιο παρουσιάζονται τα δεδομένα του παρόντος σώματος κειμένων και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Στο τέταρτο Κεφάλαιο γίνεται ανάλυση του σώματος κειμένων στο σύνολό του, ενώ στο πέμπτο παρουσιάζονται οι διαφορές που εντοπίζονται στα υποσώματα. Η εργασία κλείνει με γενικά συμπεράσματα και προεκτάσεις.

2. Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ BYZANTΙΝΟΥ ΚΑΝΟΝΑ ΜΕ ΣΩΜΑΤΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται εν συντομία βασικές πληροφορίες για το ποιητικό είδος του βυζαντινού κανόνα, καθώς επίσης και στοιχεία για τα σώματα κειμένων και τα ψηφιακά εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μελέτη τους. Η πρώτη ενότητα τοποθετεί το ποιητικό είδος του κανόνα εντός της βυζαντινής λογοτεχνικής παραγωγής, περιγράφει τα μορφολογικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά του, εξηγεί τα διάφορα είδη του κανόνα και αναφέρεται στους σημαντικότερους δημιουργούς του. Η δεύτερη ενότητα ασχολείται με τα σώματα κειμένων, τις βασικές αρχές σχεδιασμού τους, τη χρησιμότητά τους στην ανάλυση της γλώσσας, καθώς επίσης και με ψηφιακά εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την ανάλυση των σωμάτων κειμένων.

2.1. Η βυζαντινή υμνογραφία και το είδος του κανόνα

Η βυζαντινή λογοτεχνική παραγωγή υπήρξε ιδιαίτερος πλούσια και ευρεία. Η Ζερβουδάκη (2024: 3-4) αναφέρει ότι παρήχθησαν κατά σειρά τα ακόλουθα είδη: επιγράμματα, έμμετρες εκφράσεις, πανηγυρικοί λόγοι, διδακτική ποίηση (σάτιρες και έμμετρα χρονικά), παραινετική ποίηση, επαιτική ποίηση, κατανυκτικοί αλφάβητοι, αινίγματα και έμμετρα μυθιστορήματα. Η διάκριση και κατηγοριοποίηση των ειδών της βυζαντινής λογοτεχνίας μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους· εν προκειμένω ακολουθώ την απλή διάκριση με βάση τη μορφή, δηλαδή πεζά είδη και ποίηση. Η ποίηση με τη σειρά της μπορεί να έχει χαρακτήρα είτε κοσμικό είτε εκκλησιαστικό. Ο Τωμαδάκης (1993: 9-11) υποδιαιρεί την εκκλησιαστική ποίηση σε α) προσωπική και β) λειτουργική, και εξηγεί ότι η προσωπική ποίηση εκφράζει ατομικά συναισθήματα, ενώ γίνεται και χρήση προσωπικών μέσων έκφρασης, σε αντίθεση με τη λειτουργική ποίηση, η οποία καλύπτει τις επίσημες λατρευτικές ανάγκες ενός συνόλου ατόμων και η οποία προέρχεται από τον μοναστικό κόσμο, όπου προτάσσεται η πίστη έναντι της σοφίας.

Η βυζαντινή υμνογραφία λοιπόν περιέχει την εκκλησιαστική ποίηση και μπορεί να διακριθεί σε τέσσερις περιόδους:

Στην πρώτη (περίπου ως τον 4^ο αιώνα) έχουμε την απαρχή της υμνογραφίας, η οποία είναι αποτέλεσμα είτε επώνυμων συγγραφέων είτε συλλογικής δραστηριότητας (Κατσαρός, 2001: 153). Στη δεύτερη (5^{ος} -7^{ος} αιώνας) ανθίζει το ποιητικό είδος του κοντακίου. Στην τρίτη (7^{ος} -11^{ος}) αναπτύσσεται και κυριαρχεί το ποιητικό είδος του κανόνα. Στην τέταρτη (12^{ος} – 1453) δεν αναπτύσσεται κάποιο νέο είδος, οι μελοποιοί παράγουν προσόμοια κείμενα βασισμένοι σε παλαιότερες φόρμες (βλ. Ζερβουδάκη, 2024: 8). Ο κανόνας λοιπόν δεν αποτελεί απλώς ένα ήσσονος σημασίας ποιητικό είδος, αλλά χαρακτηρίζει μια ολόκληρη περίοδο της βυζαντινής υμνογραφίας.

Αναφορικά με την ιστορική του εξέλιξη, η γέννηση του κανόνα τοποθετείται περίπου την ίδια εποχή με τη γέννηση ενός άλλου είδους εκκλησιαστικής ποίησης, του κοντακίου, γύρω στο δεύτερο μισό του πέμπτου αιώνα με το πρώτο μισό του έκτου αιώνα. Οι πρωτόλειοι εκείνοι κανόνες είχαν μορφή συντομότερη από αυτή που γνωρίζουμε σήμερα, ενώ το είδος διαμορφώνεται οριστικά πια τον όγδοο αιώνα (Papaioannou, 2021: 449. Ζερβουδάκη, 2024: 197). Υπάρχουν διάφορες απόψεις αναφορικά με το γιατί ονομάστηκε *κανόνας* αυτό το ποιητικό είδος, με επικρατέστερη εκείνη του Ζωναρά, ότι προέρχεται από τον κανόνα των εννέα βιβλικών ωδών (Δετοράκης, 1997: 74). Το είδος αυτό επισκίασε τελικά το κοντάκιο, με τους Wellesz (1961: 202) και Δετοράκη (1997: 75) να αποδίδουν την επικράτηση του κανόνα στην μεγαλύτερη μουσική του ποικιλία (8-9 διαφορετικοί ειρμοί, άρα διαφορετικές μελωδίες) έναντι του κοντακίου (πιο μονότονο, ίδια μελωδία σχεδόν παντού). Στις μέρες μας κανόνες συνεχίζουν να δημιουργούνται, είτε ως μέρος της ακολουθίας κάποιου αγίου, συνήθως νέου, είτε ως αυτόνομοι για κάποια περίπτωση (π.χ. παρακλητικός κανόνας προς την Παναγία ή κάποιον άγιο για την ανομβρία ή κάποια ασθένεια).

Οι ωδές του κανόνα, σύμφωνα με τον Harris (2004, όπως αναφέρεται στο Papaioannou, 2021: 450), αρχικά συμπλήρωναν τις εννέα βιβλικές ωδές, και τελικά έφτασαν να τις αντικαταστήσουν πλήρως.¹ Η επιρροή είναι εμφανέστατη και από το γεγονός ότι πολλοί ειρμοί χρησιμοποιούν αυτούσιες φράσεις από τις εννέα ωδές (π.χ. ο βιβλικός στίχος της πρώτης ωδής είναι ο «*Βοηθός και σκεπαστής ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, οὗτός μου Θεός, καὶ δοξάσω αὐτόν, Θεὸς τοῦ Πατρὸς μου, καὶ ὑψώσω*

¹Η αρχαία τάξη ανάγνωσης των βιβλικών ωδών προ των κανόνων διασώζεται και σήμερα: τηρείται τις καθημερινές της Μ. Τεσσαρακοστής (Παπαγιάννης, 2003: 66)

αὐτόν», ο οποίος χρησιμοποιείται ως ειρμός του πλ. β' με την προσθήκη στο τέλος της φράσης «ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται», ενώ σε πολλά τροπάρια το θέμα της βιβλικής ωδής επανέρχεται στο εφύμνιο (π.χ. ο στίχος «Εὐλόγεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας» της ογδῆς ωδής χρησιμοποιείται πολύ συχνά ως εφύμνιο, όπως θα δούμε παρακάτω).

2.1.1. Μορφολογικά χαρακτηριστικά του κανόνα

Από μορφολογικής απόψεως ο κανόνας αποτελείται από οκτώ ή εννέα ομάδες, που ονομάζονται *ωδές*, αποτελούμενες καθεμία από έναν αριθμό σύντομων τροπαρίων, συνήθως μεταξύ τριών και πέντε. Το πρώτο τροπάριο κάθε ωδής ονομάζεται *ειρμός* και αποτελεί το πρότυπο βάσει του οποίου γράφονται τα υπόλοιπα τροπάρια της ωδής. Τα υπόλοιπα τροπάρια προσομοιάζουν στον ειρμό, και ως εκ τούτου συχνά αναφέρονται ως *προσόμοια*. Οι υμνογράφοι που έγραψαν ειρμούς φρόντισαν επίσης και για τη μελοποίησή τους (Στάθης, 2002: 107. Ζερβουδάκη, 2024: 209), δίνοντας έτσι στους ειρμούς μια διττή, πολυτροπική υπόσταση, λόγου και μέλους. Τα προσόμοια τροπάρια συνήθως ισοσυλλαβούν και ομοτονούν με τον ειρμό, ενώ επίσης ακολουθούν την ίδια μουσική γραμμή, αν και κάποιες φορές οι μελοποιοί (ή οι ψάλτες-ερμηνευτές) επιλέγουν να διαφοροποιήσουν τη μουσική γραμμή προκειμένου να ταιριάζει καλύτερα με το ποιητικό κείμενο. Συχνά επίσης τα προσόμοια του ειρμού τροπάρια μπορεί να παρουσιάζουν μικρές αποκλίσεις στην ισοσυλλαβία και την ομοτονία με τον ειρμό, κάτι που όμως, όπως επισημαίνει ο Παραϊοαννου (2021: 441), δικαιολογείται χάρη στην ευελιξία που παρέχει στον ερμηνευτή η μουσική εκτέλεση του ύμνου: οι κανόνες, δηλαδή, είναι ποίηση που έχει γραφεί με σκοπό να άδεται, είναι ένα ιερό τραγούδι, του οποίου η μελωδία μπορεί να τροποποιηθεί προκειμένου να αποδοθεί καλύτερα το περιεχόμενο του ύμνου.

Το τελευταίο τροπάριο κάθε ωδής συνήθως είναι αφιερωμένο στη Θεοτόκο και ονομάζεται *Θεοτοκίο*, ενώ όταν αναφέρεται στη θέση της Θεοτόκου σε σχέση με τον σταυρικό θάνατο του Ιησού ονομάζεται *Σταυροθεοτοκίο* (Δετοράκης, 1997, 71-72). Εκτός από τροπάρια αφιερωμένα στη Θεοτόκο, μπορεί κανείς επίσης να συναντήσει, συνήθως στις ωδές ζ' και η', τροπάρια αφιερωμένα στην τριαδικότητα του Θεού, τα οποία φέρουν τον αντίστοιχο τίτλο *τριαδικά*.

Ένα άλλο μορφολογικό χαρακτηριστικό είναι ότι η β' ωδή από τον ένατο αιώνα και μετά αρχίζει να μην χρησιμοποιείται. Έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις περί της παραλείψεως της β' ωδής, φαίνεται όμως ότι όλες αυτές μάλλον είναι αποτέλεσμα προσωπικής γνώμης των συγγραφέων τους, παρά συμπέρασμα που προκύπτει από συγκεκριμένα δεδομένα (Κολλυροπούλου, 2012: 85), οπότε δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι περί της αιτίας της παραλείψεως της β' ωδής.

Επίσης οι κανόνες συχνά σχηματίζουν μια ακροστιχίδα από το πρώτο γράμμα των τροπαρίων (ενίοτε και των ειρμών), η οποία συνήθως είναι έμμετρη προσωδιακή ή αλφαβητική. Στην ακροστιχίδα οι υμνογράφοι αρκετές φορές συμπεριλαμβάνουν και το όνομά τους.

Ένα ακόμα δυνητικό χαρακτηριστικό είναι το λεγόμενο *εφύμνιο*, το οποίο αποτελεί μία φράση με την οποία κλείνουν τα τροπάρια μιας ωδής και η οποία επαναλαμβάνεται σε όλα τα τροπάρια της ωδής. Οι εφυμνιακές φράσεις μπορεί να υπάρχουν με μικρές παραλλαγές μεταξύ τους, π.χ. *δόξα τῇ δυνάμει σου Κύριε, δόξα Χριστέ τῇ δυνάμει σου, τῇ δυνάμει σου δόξα φιλόανθρωπε*. Το εφύμνιο συνήθως είναι παρμένο από τον ειρμό και τις βιβλικές ωδές και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, κυριαρχεί λεξικά στον κανόνα: οι συνηθέστεροι τύποι και συνάψεις σχετίζονται με τις εφυμνιακές φράσεις.

2.1.2. Γλωσσικά χαρακτηριστικά των κειμένων των κανόνων

Η γλώσσα των κανόνων παρουσιάζει αξιόλογο εύρος. Οι υμνογράφοι των κανόνων χρησιμοποιούν γενικά μια λόγια, «εκκλησιαστική κοινή» γλώσσα, η οποία, κατά τον Τωμαδάκη (1993: 227) προέρχεται από την Παλαιά Διαθήκη (μετάφραση των Ο'), την Καινή Διαθήκη, των συναξαρίων και της καθημερινής ομιλίας. Υπάρχει επιρροή από την αρχαία ελληνική γραμματεία, και ιδιαίτερα τη ρητορική, και ενίοτε χρησιμοποιείται λεξιλόγιο και συντακτικές δομές από μια πιο αρχαϊζουσα γλώσσα. Ο Τωμαδάκης επίσης (1993: 228) επισημαίνει ότι οι βυζαντινοί ποιητές δημιούργησαν νέες λέξεις κατ' αναλογία προς τις αρχαίες και χαρακτηρίζει το επίθετο ως το χαρακτηριστικότερο γλωσσικό στοιχείο της ποίησης. Τα μέτρα στα οποία γράφονται οι κανόνες είναι τονικά και όχι προσωδιακά, με εξαίρεση κάποιους ελάχιστους ιαμβικούς κανόνες. Τα κείμενα αυτά επίσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι έχουν γραφεί για να εξυπηρετήσουν λατρευτικούς σκοπούς, είναι ιερά

τραγούδια. Πρόκειται για ποίηση αδόμενη, οι στίχοι αυτοί γράφτηκαν με την προοπτική ότι θα απαγγέλλονται μελοποιημένοι, και άρα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως τέτοιοι. Ο Πάσχος μάλιστα (2017: 46) επισημαίνει ότι μόνη της η υμνογραφία χωρίς τη μελωδική ένδυση δεν αναδεικνύει το κάλος της, επειδή ακριβώς γράφτηκε για να ψάλλεται.

Η γλώσσα που χρησιμοποιείται στη βυζαντινή λογοτεχνία, και επομένως και στους κανόνες, δεν έχει μελετηθεί συστηματικώς, και αυτό, κατά τον Hinterberger (2021: 22) οφείλεται σε δύο λόγους: πρώτον, οι γλωσσολόγοι ενδιαφέρονται κυρίως για τις φυσικές, ομιλούμενες γλώσσες, οπότε παραμελούν τα έντεχνα, γεμάτα ρητορικά σχήματα κείμενα, όπως εκείνα της βυζαντινής ποίησης. Δεύτερον, οι μελετητές επί αιώνες θεωρούσαν την βυζαντινή λογοτεχνία ως συνέχεια της αρχαίας ελληνικής, και την αντιμετώπιζαν ως μια παρηκμασμένη μορφή της. Μόνο πρόσφατα έχει αρχίσει η ελληνική γλώσσα της βυζαντινής περιόδου να αντιμετωπίζεται ως μια αυτόνομη, ξεχωριστή ποικιλία με τα δικά της χαρακτηριστικά.

Εδώ επίσης πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τους Hinterberger & Condoñer (2026), οι λόγιοι του Βυζαντίου χρησιμοποιούσαν διάφορα επίπεδα γλώσσας, από την κοινή μέχρι την υψηλού επιπέδου λόγια και μπορούσαν να προσαρμόσουν τον λόγο τους ανά περίπτωση, συνήθως προσθέτοντας στην κοινή τύπους και δομές από την αρχαία ελληνική, ώστε ο λόγος να αρχαΐζει και να θεωρείται περισσότερο λόγιος. Αν και η ποικιλία λοιπόν που χρησιμοποιείται στους κανόνες δεν είναι η μητρική ποικιλία των υμνογράφων (η μητρική τους ήταν μια αλεξανδρινή κοινή προσαρμοσμένη στο μεσαίωνα), εντούτοις η βαθύτατη καθημερινή τους ενασχόληση με την ελληνική γραμματεία τους οδήγησε στη διαμόρφωση μιας ιδιολέκτου, θα λέγαμε, έμπλης τύπων από παλαιότερες μορφές της γλώσσας. Αυτή είναι μια σημαντική διαφορά μεταξύ των υμνογράφων του Βυζαντίου και των σύγχρονων, αφού οι τελευταίοι δεν έχουν ως μητρική τη μεσαιωνική αλλά τη δημοτική, και χρησιμοποιούν τη γλώσσα στα τροπάρια μάλλον κατά μίμηση των παλαιότερων.

Ως εκ τούτων λοιπόν, η γλωσσική μελέτη αυτών των κειμένων μέσω της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων μπορεί να βοηθήσει στην επέκταση της κατανόησής μας για την γλωσσική ποικιλία αυτή.

2.1.3. Διαίρεση των ειδών του κανόνα

Οι κανόνες γενικά διακρίνονται μεταξύ τους με βάση το περιεχόμενό τους. Υπό αυτό το πρίσμα έχουμε:

- α) *δεσποτικούς*: το περιεχόμενό τους αναφέρεται στη ζωή του Χριστού,
- β) *θεομητορικούς*: αναφέρονται στη ζωή της Θεοτόκου,
- γ) *αγιολογικούς*: αναφορικά με τον βίο και τα θαύματα των Αγίων της Εκκλησίας και
- δ) *περιστασιακούς*: σχετίζονται με περιστατικά της ανθρώπινης ζωής και παρόμοιες λατρευτικές ανάγκες.

Η παραπάνω διαίρεση δεν μπορεί να είναι πάντοτε ξεκάθαρη, καθώς το περιεχόμενο ορισμένων κανόνων αλλά και εορτών δύναται να επικαλύπτει παραπάνω του ενός τομείς. Για παράδειγμα, η εορτή της Υπαπαντής αναφέρεται στο γεγονός κατά το οποίο η Παναγία πήγε τον Ιησού στο Ναό ώστε να γίνει η «κάθαρσή» του. Σαν εορτή θεωρείται θεομητορική (αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι για Κοινωνικό ψάλλεται «Ποτήριο», το οποίο είναι το κατεξοχήν θεομητορικό κοινωνικό), αλλά, προφανώς, η εορτή αφορά και τον Ιησού. Αντίστοιχα, υπάρχει στα έντυπα μηναία η περίπτωση της ενδεκάτης Μαΐου, όπου ο κανόνας αναφέρεται ταυτόχρονα στον Άγιο Μώκιο και στην Κωνσταντινούπολη. Τις περισσότερες φορές όμως μπορούμε να πούμε ότι το περιεχόμενο είναι αρκετά ξεκάθαρο.

Ένας άλλος τρόπος διάκρισης θα μπορούσε να είναι με βάση τη μορφή. Η συντριπτική πλειοψηφία είναι γραμμένη σε ελεύθερο στίχο, ενώ ελάχιστοι είναι γραμμένοι σε ιαμβικό μέτρο.

Τα λειτουργικά βιβλία των Μηναίων περιλαμβάνουν κατ' εξοχήν αγιολογικούς κανόνες, όπως θα δούμε όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι στερούνται πλήθους δεσποτικών και θεομητορικών αναφορών.

2.1.4. Σημαντικοί υμνογράφοι κανόνων

Οι σημαντικότεροι συγγραφείς των κανόνων έζησαν περίπου τον 8ο αιώνα. Παρακάτω αναφέρονται μερικοί από τους σημαντικότερους υμνογράφους κανόνων, οι οποίοι εμφανίζονται και ως δημιουργοί των περισσότερων κανόνων των έντυπων μηναίων, που αποτελούν το αντικείμενο της εργασίας. Ποιητές όπως ο Ανδρέας, ο Ιωάννης και

ο Κοσμάς γράφουν οι ίδιοι τους ειρμούς των κανόνων τους, παρέχοντας μουσικό και τονικό πρότυπο, ενώ αντιθέτως, υμνογράφοι όπως ο Θεοφάνης και ο Ιωσήφ δανείζονται τους ειρμούς από άλλους ποιητές, προσαρμόζοντας απλώς τα τροπάρια. Ο Στάθης (2002: 107) παρατηρεί ότι οι δημιουργοί από τον 11ο αιώνα και μετά στερούνται πρωτοτυπίας, καθότι τους ενδιαφέρει μόνο ο λόγος και όχι το μέλος, με αποτέλεσμα να γράφουν απλώς προσόμοιους κανόνες με πολλές κοινοτοπίες. Εν συνεχεία παραθέτω ορισμένα βασικά στοιχεία για τους σημαντικότερους υμνογράφους κανόνων.

- Ανδρέας Κρήτης: Γεννήθηκε το 660. Του αποδίδονται 690 ειρμοί, 124 κανόνες. Δεν χρησιμοποιεί ποτέ ακροστιχίδα, σχεδόν ποτέ εφύμνιο, χρησιμοποιεί σταθερά τη β' ωδή, συνήθως χρησιμοποιεί Τριαδικό και Θεοτοκίο και γράφει πολλά τροπάρια σε κάθε ωδή. Ο Δετοράκης χαρακτηρίζει το ύφος του λιτό και χωρίς εξάρσεις.
- Κοσμάς ο Μελωδός: Γεννήθηκε μεταξύ 674/676. Μας άφησε 173 ειρμούς και 33 κανόνες. Χρησιμοποιεί έμμετρη ακροστιχίδα, πάντα βάζει εφύμνια, δεν χρησιμοποιεί β' ωδή, ενώ σπάνια χρησιμοποιεί Θεοτοκίο. Η γλώσσα του συχνά αρχαίζει και είναι σκόπιμα δυσνόητη, ενώ το ύφος του γενικά θεωρείται υψηλό.
- Ιωάννης ο Δαμασκηνός: Γεννήθηκε το 679/680. Έγραψε 531 ειρμούς και 115 κανόνες. Συνήθως βάζει εφύμνιο και χρησιμοποιεί σταθερά Θεοτοκίο, γενικά δεν χρησιμοποιεί β' ωδή, ούτε πάντα ακροστιχίδα. Η γλώσσα του είναι απλή, κοινή.
- Γερμανός: Γεννήθηκε μεταξύ 648/650. Μας είναι γνωστοί 20 ειρμοί και 53 κανόνες, ενώ πολλοί ακόμη είναι ανέκδοτοι. Χρησιμοποιεί β' ωδή, θεοτοκίο και συχνά εφύμνιο, αλλά όχι ακροστιχίδα, και οι κανόνες του έχουν συνήθως 4-5 τροπάρια. Συχνά δεν τηρεί την ομοτονία και ισοσυλλαβία στα τροπάρια. Ο λόγος του θεωρείται σχετικά απλός.
- Θεοφάνης ο Γραπτός: Γεννήθηκε το 778. Μας άφησε 420 κανόνες. Χρησιμοποιεί συχνά ακροστιχίδα και πάντα θεοτοκίο· επίσης χρησιμοποιεί συχνά εφύμνιο, αλλά σταθερά παραλείπει τη β' ωδή. Χρησιμοποιεί μικρό αριθμό τροπαρίων ανά ωδή (2-4) και σπάνια συμπεριλαμβάνει Τριαδικό· η γλώσσα του είναι η εκκλησιαστική κοινή της εποχής.

- Ιωσήφ ο Υμνογράφος: Γεννήθηκε περίπου το 816. Πολυγραφότατος, μας άφησε 466 κανόνες, συνήθως χωρίς β' ωδή, συχνά με ακροστιχίδα. Η γλώσσα του είναι η εκκλησιαστική λόγια, χρησιμοποιεί πληθώρα επιθέτων, το ύφος του είναι απλό.
- Γεώργιος Νικομηδείας: Γεννήθηκε γύρω στο 810. Μας άφησε 183 κανόνες. Χρησιμοποιεί ακροστιχίδα με το όνομά του μέσα σε αυτήν, περιλαμβάνει και β' ωδή, χρησιμοποιεί σταθερά θεοτοκίο· χρησιμοποιεί επίσης εφύμνιο στις ωδές ζ' και η'. Κάθε ωδή έχει 4-5 τροπάρια. Ο Γεώργιος έχει ρητορική εκπαίδευση και συχνά χρησιμοποιεί αρχαϊκές λέξεις στα ποιήματά του.

Ένα σημαντικό πρόβλημα το οποίο ανακύπτει αναφορικά με τους υμνογράφους είναι η ύπαρξη περισσοτέρων του ενός με το ίδιο όνομα. Στα χειρόγραφα και τις έντυπες εκδόσεις ο υμνογράφος δεν προσδιορίζεται ακριβώς, π.χ. ένας κανόνας αναφέρεται απλώς ως «ποίημα Ιωάννου Μοναχού», χωρίς να διευκρινίζεται περεταίρω περί ποίου Ιωάννη πρόκειται. Αυτό συμβαίνει πρωτίστως στις περιπτώσεις των Ιωάννη, Θεοφάνη, Ιωσήφ και Γεωργίου, για τις οποίες είναι γνωστοί αρκετοί υμνογράφοι με το ίδιο όνομα.

Επιπροσθέτως, δεν είναι λίγες και οι περιπτώσεις όπου οι διάφορες πηγές είναι αντικρουόμενες μεταξύ τους, αναφέροντας καθεμία διαφορετικό δημιουργό. Η επιστημονική έρευνα παλαιόθεν έχει προσπαθήσει να αξιολογήσει τις πηγές και τα δεδομένα ώστε να προβεί στην σωστή απόδοση πατρότητας των αμφιλεγόμενων κειμένων, κάτι τέτοιο όμως προφανώς παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες. Ενίοτε, προσπάθειες όπως αυτή του Σωφρονίου Ευστρατιάδη (1932), ο οποίος συγκέντρωσε ένα πολύ μεγάλο μέρος των ειρμών και απέδωσε την πατρότητα κάποιων εξ αυτών σε υμνογράφους, φαίνεται εν πολλοίς να γίνονται με αυθαίρετα και υποκειμενικά κριτήρια, όπως παρατηρεί η Ζερβουδάκη (2002). Στα έντυπα Μηναία φαίνεται επίσης να έχουν αποδοθεί λανθασμένα ορισμένοι κανόνες σε υμνογράφους. Η σύγχρονη έρευνα έχοντας διαθέσιμα πλέον περισσότερα χειρόγραφα και πηγές έχει εντοπίσει κάποια από αυτά τα λάθη, τα οποία όμως συνεχίζονται και στις νεότερες εκδόσεις². Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, η απόδοση πατρότητας στα αμφισβητούμενα κείμενα συνήθως γίνεται μέσω του εντοπισμού των βασικών μορφολογικών και γλωσσικών

---

² Προσωπική μου εικασία είναι ότι οι εκδότες δεν θέλουν να διαφοροποιηθούν από την ήδη υπάρχουσα έντυπη παράδοση, διότι η έννοια της παραδόσεως είναι πάρα πολύ ισχυρή στον εκκλησιαστικό χώρο.

χαρακτηριστικών του κειμένου και της σύγκρισής τους με τα χαρακτηριστικά του κάθε συγγραφέα, ώστε να διαπιστωθεί σε ποιον είναι πιο κοντά. Με τέτοια ζητήματα ασχολείται εκτενώς και η υπολογιστική υφολογία (βλ. Μικρός, 2015). Πάντως, η δυσκολία αναγνώρισης εν προκειμένω επιτείνεται λόγω της σχετικά μικρής έκτασης του κανόνα: το μικρό δείγμα λόγου συνήθως δεν επαρκεί για να αναγνωριστεί με ασφάλεια ο ποιητής. Επίσης οι κανόνες γενικά μοιάζουν μεταξύ τους, αφού έχουν κοινή θεματολογία και παραπλήσια μέσα έκφρασης, δυσχεραίνοντας έτσι τις προσπάθειες αναγνώρισης.

2.2. Ανάλυση με σώματα κειμένων

Τα σώματα κειμένων είναι συλλογές γλωσσικού υλικού σε ψηφιακή μορφή, ώστε να είναι εφικτή η επεξεργασία τους με υπολογιστικά εργαλεία, οι οποίες συγκροτήθηκαν με συγκεκριμένα κριτήρια και για συγκεκριμένο σκοπό (Δημητρούλια, Γούτσος & Φραγκάκη, 2023: 137-138). Ως εκ τούτου, ο δημιουργός ενός σώματος κειμένων θα πρέπει να φροντίσει να έχει ορίσει με σαφήνεια τις αρχές συλλογής των επιλεχθέντων κειμένων, θα πρέπει δηλαδή να περιλάβει κείμενα που να συνδέονται μεταξύ τους με κοινά χαρακτηριστικά και να είναι επαρκώς αντιπροσωπευτικά της γλωσσικής ποικιλίας που εξετάζει. Οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 15) επισημαίνουν ότι τα σώματα κειμένων επιτρέπουν να αντλήσουμε πληροφορίες από δεδομένα τα οποία είναι εμπειρικά (δεδομένα υπαρκτά και μετρήσιμα), συστηματικά (συνελεγμένα όχι τυχαίως, αλλά με συγκεκριμένα κριτήρια), αυθεντικά (πρόκειται για φυσική παραγωγή λόγου), κειμενικά (απαρτίζονται από ολόκληρα κείμενα, όχι μόνο λέξεις), εκτεταμένα (μεγάλος όγκος δεδομένων). Οι ίδιοι (2015: 17-18) συνοψίζουν τα πλεονεκτήματα της ανάλυσης του λόγου με σώματα κειμένων αναφέροντας τη δυνατότητα επεξεργασίας τους με υπολογιστές, την ευκολία αναζήτησης, το χειρισμό των δεδομένων με διάφορους τρόπους, τη δυνατότητα ποσοτικής ανάλυσης που προσφέρει ένας μεγάλος όγκος δεδομένων, την αντικειμενικότητα λόγω της μη εμπλοκής του ερευνητή, αλλά και τη δυνατότητα επαλήθευσης των αποτελεσμάτων από τον οποιονδήποτε, αφού τα δεδομένα ενυπάρχουν στο σώμα κειμένων. Από την άλλη, στα μειονεκτήματα αναφέρουν την αδυναμία πληροφόρησης για το αν κάτι είναι πιθανό ή όχι να υπάρχει στη γλώσσα, το ότι τα συμπεράσματα θα πρέπει να περιορίζονται στο εκάστοτε σώμα κειμένων, την απουσία ερμηνείας των στοιχείων της γλώσσας που αναδύονται μέσα

από την ανάλυση με σώματα κειμένων και το ότι τα γλωσσικά δεδομένα που εξάγονται δεν λαμβάνουν υπόψη τους το εκάστοτε περιεχόμενο. Συνολικά, κάποιος θα μπορούσε να πει ότι στην ανάλυση με σώματα κειμένων ακολουθείται μία ποσοτική προσέγγιση ως πρώτο στάδιο μια περαιτέρω ποιοτικής ανάλυσης.

2.2.1. Σχεδιασμός σωμάτων κειμένων

Ένα σώμα κειμένων διαμορφώνεται έπειτα από τη διατύπωση συγκεκριμένων κριτηρίων αναφορικά με την επιλογή των κειμενικών δεδομένων τα οποία θα το απαρτίσουν. Οι Δημητρούλια, Γούτσος & Φραγκάκη (2023: 151) προβαίνουν στη λογική παρατήρηση ότι ο σχεδιασμός ενός σώματος κειμένων θα πρέπει να είναι άμεσα συνδεδεμένος με τα ερευνητικά ερωτήματα-υποθέσεις στα οποία ο ερευνητής αναζητά απαντήσεις. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Biber (1993) αναφέρει ότι το γλωσσικό υλικό που θα συναχθεί θα πρέπει να είναι αντίστοιχο με τη γλωσσική ποικιλία που θα μελετηθεί. Οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 30-38) επισημαίνουν ότι τα σώματα κειμένων μπορούν να διακριθούν σε είδη ανάλογα με κάποια βασικά χαρακτηριστικά τους. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι τα ακόλουθα:

α) η γλώσσα του υλικού. Αν όλα τα κείμενα είναι στην ίδια γλώσσα, τότε το σώμα κειμένων είναι μονόγλωσσο, ενώ αν υπάρχουν κείμενα και σε άλλες γλώσσες πολύγλωσσο. Τα πολύγλωσσα σώματα κειμένων με τη σειρά τους μπορούν να διακριθούν σε παράλληλα και συγκρίσιμα. Παράλληλα είναι εκείνα τα οποία περιλαμβάνουν το ίδιο κείμενο σε διάφορες γλώσσες (ή ακόμη και κείμενα της ίδιας γλώσσας που συνδέονται με κάποιον τρόπο) και μπορεί να υπάρξει αντιστοίχιση μεταξύ τους. Τα συγκρίσιμα περιέχουν κείμενα σε διαφορετικές γλώσσες τα οποία όμως τηρούν τις ίδιες προδιαγραφές και αφορούν την ίδια γλωσσική ποικιλία.

β) το εύρος της κάλυψης. Αν το σώμα κειμένων περιέχει κείμενα από διάφορα είδη και καλύπτει ένα πλατύ εύρος, τότε μιλάμε για *γενικό σώμα κειμένων*, ενώ αν εξειδικεύεται σε κάποιο πεδίο ή ποικιλία της γλώσσας, τότε μιλάμε για *ειδικό σώμα κειμένων*.

γ) η τροπικότητα. Αφορά το αν το σώμα κειμένων είναι γραπτό, προφορικό ή και τα δύο.

δ) η χρονική κάλυψη των κειμένων. Αν τα κείμενα ενός σώματος κειμένων προέρχονται από την ίδια χρονική περίοδο, τότε μιλάμε για *συγχρονικό* σώμα κειμένων,

ενώ αν καλύπτουν ένα ευρύτερο χρονικό φάσμα από περισσότερες χρονικές περιόδους, μιλάμε για *διαχρονικό* σώμα κειμένων.

ε) η ανανεωσιμότητα του σώματος κειμένων. Αφορά το αν δύναται να προστεθούν επιπλέον κείμενα (*ανοιχτό* σώμα κειμένων) ή αν τα κείμενα είναι οριστικά, χωρίς δυνατότητα προσθήκης καινούριων (*κλειστό* σώμα κειμένων).

στ) ο βαθμός επισημείωσής του. Εδώ αναφερόμαστε στο βαθμό και το είδος του σχολιασμού και ετικετοποίησης που ενδεχομένως να έχει γίνει στα κείμενα. Για παράδειγμα μπορεί να μην υπάρχει καθόλου επισημείωση στα κείμενα, ή να έχουν επισημειωθεί λ.χ με το σύστημα TEI, ή να υπάρχει συντακτική επισημείωση ή λημματοποίηση κ.τ.ό.

Ο ερευνητής, ο οποίος επιθυμεί να σχεδιάσει ένα σώμα κειμένων, θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη του και τις παρακάτω παραμέτρους (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 30-42):

α) το μέγεθος. Μετριέται συνήθως σε λέξεις (*δείγματα*) και συχνά προσαρμόζεται αναλόγως του διαθέσιμου υλικού και τους ερευνητικούς στόχους.

β) το περιεχόμενο. Η γλωσσική ποικιλία, τα κειμενικά είδη και οι θεματικές τις οποίες καλύπτει.

γ) την αντιπροσωπευτικότητα. Ο βαθμός στον οποίο τα κειμενικά δεδομένα του σώματος κειμένων καλύπτουν επαρκώς την ερευνώμενη γλωσσική ποικιλία.

δ) τη δειγματοληψία. Ενίοτε ο ερευνητής ίσως πάρει τμήματα από κείμενα προκειμένου να υπάρξει μια ισορροπία μεταξύ των κειμενικών ειδών, ενώ άλλες φορές ίσως πάρει ολόκληρα τα κείμενα και όχι μόνο ένα μέρος τους.

ε) τη διαθεσιμότητα. Η πρόσβαση στα κειμενικά δεδομένα κάποιες φορές μπορεί να είναι πλήρως ελεύθερη, άλλες φορές όμως ίσως υπάρχουν περιορισμοί στην πρόσβαση ή στα πνευματικά δικαιώματα.

στ) τα μεταδεδομένα. Για κάθε κείμενο πρέπει να τηρούνται αναλυτικά τα δεδομένα που το αφορούν, ώστε οι μελετητές των κειμένων να γνωρίζουν αυτά που πρέπει για τα κειμενικά δεδομένα.

Αφού σχεδιαστεί το σώμα κειμένων, ακολουθεί η ψηφιακή εισαγωγή των δεδομένων, ο καθαρισμός του από τα περιττά στοιχεία, ώστε να μην υπάρχουν αχρείαστα δεδομένα και να είναι ευκολότερη η επεξεργασία του, και η όποια επισημείωση χρειαστεί, όπως στοιχεία σχολιασμού, μεταδεδομένα κ.λπ.

2.2.2. Σώματα κειμένων και γλωσσική ανάλυση

Η ανάλυση της γλώσσας με σώματα κειμένων επιτυγχάνεται μέσα από μια σειρά διαδικασιών και μεθόδων που σχετίζονται με τα εμπειρικά δεδομένα της, και ως εκ τούτου μπορεί να θεωρηθεί ως μεθοδολογία, σύμφωνα με τους Γούτσο & Φραγκάκη (2015: 22). Οι διαδικασίες αυτές σχετίζονται και με τα ερευνητικά ερωτήματα: ο μελετητής πρέπει να θέσει ερωτήματα στα οποία να δύνανται να αποκριθούν οι μεθοδολογίες της ανάλυσης των σωμάτων κειμένων. Επιπροσθέτως, η εμπειρική φύση αυτών των σωμάτων δημιουργεί ένα δίλημμα: θα χρησιμοποιήσουμε ένα σώμα κειμένων για να ελέγξουμε μια προϋπάρχουσα υπόθεση ή θα πρέπει να αφήσουμε τα εμπειρικά δεδομένα να δημιουργήσουν τις υποθέσεις μας, όπως παρατηρεί η Tognini-Bonelli (2001); Σε κάθε περίπτωση, τα σώματα κειμένων προσφέρουν τη δυνατότητα να εντοπίζουμε δομικά σχήματα που επαναλαμβάνονται και να εξαγάγουμε πληροφορίες για την ερμηνεία των δεδομένων (Δημητρούλια, Γούτσος & Φραγκάκη, 2023: 175).

2.2.3. Ψηφιακά εργαλεία για την ανάλυση σωμάτων κειμένων

Η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων χρησιμοποιεί διάφορα ψηφιακά εργαλεία προκειμένου να επιτευχθούν ευκολότερα και γρηγορότερα κάποιες διαδικασίες. Τα εργαλεία αυτά αποτελούν σημαντική εξέλιξη από την εποχή που οι ερευνητές χρησιμοποιούσαν έντυπα δελτία ευρετηρίων και προσφέρουν σημαντικά αυξημένες αναλυτικές δυνατότητες. Σήμερα λοιπόν, υπάρχουν πολλά λογισμικά τα οποία παρέχουν στον μελετητή εργαλεία για την ανάλυση της γλώσσας. Κάποια από αυτά λειτουργούν διαδικτυακά, ενώ άλλα εγκαθίστανται σε προσωπικούς υπολογιστές. Μια λίστα αυτών των λογισμικών μπορεί να δει κανείς στη σελίδα: www.clarin.eu/resource-families/corpus-query-tools. Οι Δημητρούλια, Γούτσος & Φραγκάκη (2023: 179) από όλα αυτά ξεχωρίζουν, για την ελληνική γλώσσα, τα AntConc, CorpKit, LancsBox, Simple Concordance Program, Simple Corpus Tool, TXM, Voyant Tools, WordCruncher και WordStatix. Τα λογισμικά αυτά παρέχουν τη δυνατότητα δημιουργίας καταλόγων συχνότητας, συμφραστικών πινάκων, λεξικών συνάψεων, συγκρίσεων μεταξύ σωμάτων, αλλά και οπτικοποίησης κάποιων από τα παραπάνω. Κοντά σε αυτά τα λογισμικά θα πρέπει να προσθέσουμε και κάποιες γλώσσες

προγραμματισμού, όπως η Python και R, με τις οποίες μπορούν να πραγματοποιηθούν εργασίες απαραίτητες για τη δημιουργία και την ανάλυση ενός σώματος κειμένων. Γλώσσες όπως η Python προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες: ο μελετητής μπορεί με αυτές να καθαρίσει τα κείμενα του σώματος κειμένων, να προβεί σε ληματοποίηση των δειγμάτων (*tokens*), να εξορύξει δεδομένα από το διαδίκτυο, να κάνει επεξεργασία της γλώσσας με βιβλιοθήκες όπως η SpaCy και η NLTK κ.λπ. Μπορεί ακόμη να τις χρησιμοποιήσει για να εξαγάγει δεδομένα, όπως π.χ. το μέσο μήκος λέξης ή πρότασης. Από την άλλη, γλώσσες όπως η R μπορούν να προσφέρουν δυνατότητες στατιστικής ανάλυσης και οπτικοποίηση των δεδομένων, κάτι που είναι ιδιαίτερα χρήσιμο σε τομείς όπως η υφολογία και σε προσπάθειες απόδοσης πατρότητας ενός κειμένου σε συγγραφέα.

2.3. Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο προσπάθησα να ορίσω ένα θεωρητικό πλαίσιο γύρω από το υμνογραφικό είδος του κανόνα, τα χαρακτηριστικά του και τους βασικούς δημιουργούς του, όπως επίσης και γύρω από τα σώματα κειμένων και τις βασικές αρχές που τα διέπουν. Οι κανόνες αποτελούν το σημαντικότερο εκκλησιαστικό ποιητικό είδος, το οποίο χρησιμοποιείται μέχρι και σήμερα αδιάλειπτα στη θεία λατρεία. Τα χαρακτηριστικά του είναι αρκετά σαφή και συγκεκριμένα και έχουν ασχοληθεί μαζί του οι κορυφαίοι βυζαντινοί υμνογράφοι. Η σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο αρωγό στην επεξεργασία και ανάλυση των σωμάτων κειμένων. Τα σώματα κειμένων αποτελούν τρόπο ανάλυσης μιας γλωσσικής ποικιλίας χρησιμοποιώντας συγκεκριμένα μεθοδολογικά εργαλεία και προσφέρονται για την ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων όπως ο υμνογραφικός κανόνας.

3. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα δεδομένα του σώματος κειμένων της εργασίας, καθώς επίσης και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Αρχικά αναφέρομαι στις αρχές δημιουργίας, τη σκοπιμότητα και τα χαρακτηριστικά του σώματος κειμένων. Στη συνέχεια εξηγώ τον τρόπο άντλησης των ψηφιακών δεδομένων και ακολούθως αναλύω τον τρόπο τήρησης των μεταδεδομένων. Κάνω επίσης αναφορά στη γενικότερη μεθοδολογία που ακολούθησα και τον τρόπο εργασίας. Τέλος, εξηγώ γιατί επέλεξα να δημιουργήσω υποσώματα και αναφέρομαι στα ερευνητικά ερωτήματα που συνδέονται με το σώμα κειμένων.

3.1. Σχεδιασμός σώματος κειμένων

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2.1.4, η παραγωγή κανόνων υπήρξε πολύ μεγάλη και ένα σημαντικό μέρος της παραμένει ακόμη και σήμερα ανέκδοτο. Το ερώτημα που με προβληματίσε εξ αρχής ήταν με ποιο κριτήριο θα γίνει η επιλογή των κειμένων, δεδομένου ότι, για λόγους χρόνου, το σώμα κειμένων δύσκολα θα μπορούσε να υπερβεί τα 500 κείμενα, αφού η διαδικασία δημιουργίας του σώματος, του καθαρισμού του και της τήρησης μεταδεδομένων είναι αρκετά χρονοβόρα. Η αρχική σκέψη ήταν να εξετάσω συνολικά το είδος του κανόνα αντλώντας κείμενα από τα διάφορα λειτουργικά βιβλία και να δημιουργήσω ένα σώμα κειμένων με κανόνες εξίσου από Παρακλητική, Μηναία, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο, Ωρολόγιο, Θεοτοκάριο. Η Παρακλητική περιέχει τροπάρια κυρίως του εσπερινού και του όρθρου που ψάλλονται ανά ημέρα και ανά ήχο. Τα Μηναία (ένα για κάθε μήνα) περιέχουν τις καθημερινές ακολουθίες από 1η Σεπτεμβρίου έως και 31 Αυγούστου, δηλαδή τις ακολουθίες των εορτών και των αγίων του ενιαυτού. Το Τριώδιο περιλαμβάνει τις ακολουθίες που τελούνται από την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου μέχρι και την πανυχίδα του Πάσχα, ενώ το Πεντηκοστάριο αντίστοιχα περιλαμβάνει τις ακολουθίες από την Κυριακή του Πάσχα έως και την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Το Ωρολόγιο είναι ένα λειτουργικό βιβλίο που μπορεί να βρει κανείς διάφορες ακολουθίες, όπως τις Ώρες, το Απόδειπνο κ.λπ., και τα σταθερά μέρη ακολουθιών όπως ο Εσπερινός και ο Όρθρος. Το Θεοτοκάριο, τέλος, είναι ένα βιβλίο που περιέχει για κάθε μέρα της εβδομάδος και ήχο κανόνες αφιερωμένους στη Θεοτόκο. Το πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι θα υπήρχε μια ικανή

αντιπροσώπευση κανόνων από διάφορα λειτουργικά βιβλία, ώστε να καλυφθούν οι διάφορες περιστάσεις χρήσης των κανόνων. Εξάλλου, κατά τη διάρκεια μιας ακολουθίας, λ.χ. του όρθρου, συνήθως χρησιμοποιούνται κανόνες από διάφορα βιβλία: στην εορτή ενός αγίου μπορεί να ψαλεί από το Ωρολόγιο ή το Θεοτοκάριο ο κανόνας της Θεοτόκου, ο κανόνας της ημέρας από την Παρακλητική και του Αγίου από το Μηναίο. Από την άλλη όμως, δημιουργείται το πρόβλημα του πώς θα επιλεγούν αντιπροσωπευτικά κείμενα από κάθε βιβλίο. Για παράδειγμα, η Παρακλητική εμπεριέχει πολλών ειδών κανόνες: αναστάσιμους, θεομητορικούς, νεκρώσιμους, αγιολογικούς για συγκεκριμένους αγίους (π.χ. τις Πέμπτες για τον άγιο Νικόλαο)· και όλα αυτά σε οκτώ διαφορετικούς ήχους. Με ποιο κριτήριο θα επιλεγούν; Αντίστοιχα, εφόσον το ζητούμενο θα ήταν η αντιπροσωπευτικότητα, θα μπορούσε να πει κανείς ότι θα έπρεπε να συμπεριληφθούν και παρακλητικοί κανόνες αγίων, οι οποίοι συνήθως βρίσκονται σε φυλλάδες. Τι ποσοστό λοιπόν κανόνων θα έπρεπε να επιλεγεί από κάθε είδος ή από κάθε βιβλίο και με ποιο κριτήριο; Τα παραπάνω με οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το δημιουργηθέν σώμα κειμένων μάλλον θα στερούνταν συνοχής και θα ήταν απλώς μια συλλογή τυχαίων κανόνων από τα διάφορα λειτουργικά βιβλία.

Μια διαφορετική προσέγγιση θα ήταν η επιλογή κειμένων με βάση το συγγραφέα, να συγκεντρώνονταν δηλαδή κείμενα από 2-3 συγκεκριμένους υμνογράφους ώστε να μπορεί να γίνει και μια πληρέστερη σύγκριση μεταξύ τους. Κάτι τέτοιο θα ήταν πολύ λογικό και θα εξάλειφε το ζήτημα της ανωνυμίας πολλών κανόνων, αλλά δεν ήθελα να περιοριστώ σε 2-3 υμνογράφους. Ως εκ τούτου προέκρινα τη λύση του να χρησιμοποιήσω ένα, τρόπον τινά, έτοιμο σώμα κειμένων, το οποίο θα χαρακτηρίζεται *de facto* από μια ενότητα και συνοχή σε όλα τα επίπεδα, αφού υπάρχει ως αυτόνομο σύνολο ακολουθιών. Επέλεξα δηλαδή να χρησιμοποιήσω ένα λειτουργικό βιβλίο, από το οποίο θα περιλάβω όλους τους περιεχόμενους κανόνες, ώστε η ανάλυση να καλύπτει πλήρως αυτό το συγκεκριμένο βιβλίο. Για λόγους έκτασης επέλεξα τελικά τα έντυπα Μηναία της εκκλησίας.

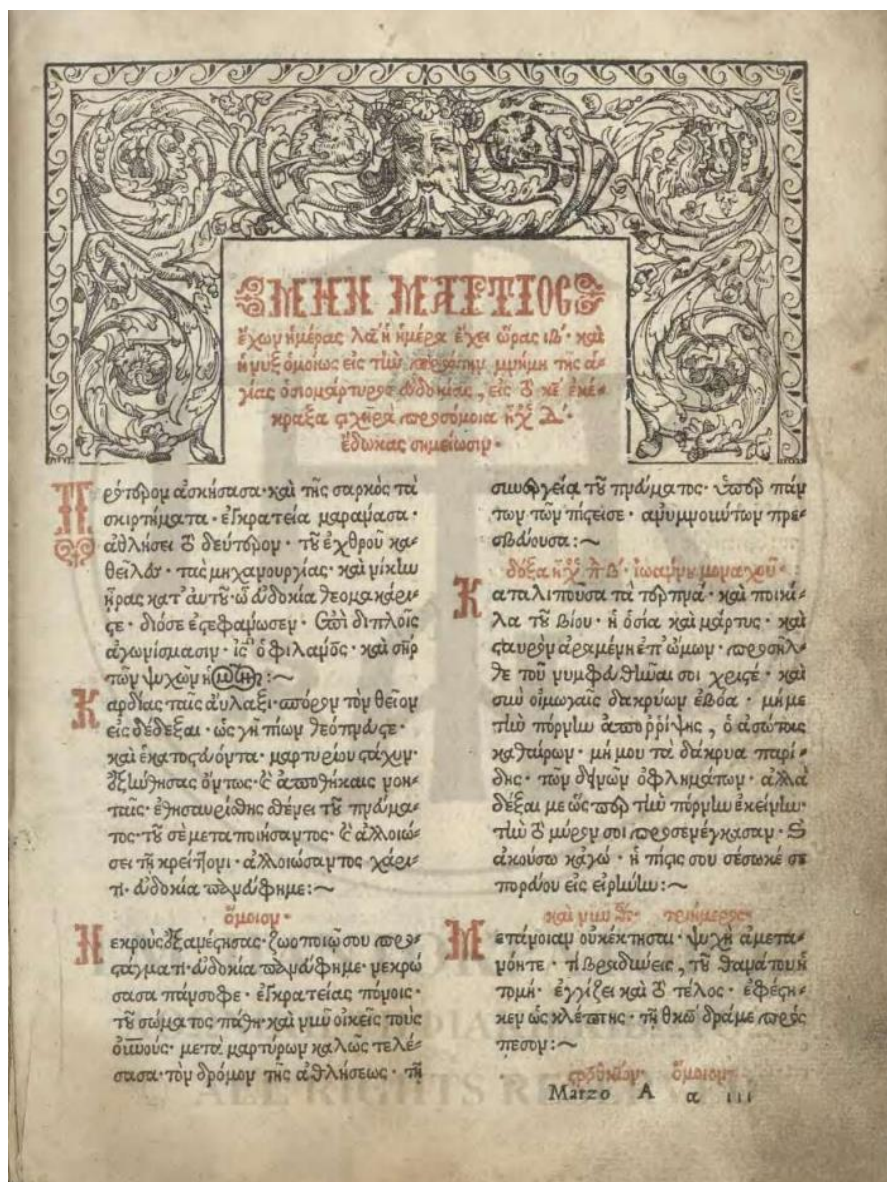
Τα Μηναία είναι λειτουργικά βιβλία της εκκλησίας στα οποία υπάρχουν οι ακολουθίες του εσπερινού και του όρθρου κάθε ημέρας με βάση το ημερολόγιο, από 1^η Σεπτεμβρίου μέχρι 31^η Αυγούστου. Ο Φουντούλης (1993: 85) αναφέρει ότι αρχικά είχαν μόνο υμνολογικό περιεχόμενο, ενώ αργότερα προσετέθησαν τα αναγνώσματα του εσπερινού και των μεγάλων ωρών καθώς και τα συναξάρια. Σημειώνει επίσης ότι ακολουθούν μεν την εορτολογική παράδοση της Κωνσταντινούπολης, διατάσσουν

όμως τις ακολουθίες κατά το μοναχικό τυπικό του Αγίου Σάββα. Η διαμόρφωσή τους έγινε με την επεξεργασία των Στουδιτών από την εικονομαχία μέχρι το πολύ και το τέλος της βυζαντινής περιόδου, ενώ η επιρροή της Κωνσταντινουπολίτικης παράδοσης φαίνεται από το γεγονός ότι οι άγιοι που ετιμώντο ιδιαίτερος στην Πόλη έχουν πλήρεις ακολουθίες στα Μηναία, ενώ άγιοι των οποίων η τιμή αναπτύχθηκε εκτός Πόλης ή ήταν μεταγενέστεροι έχουν ελλιπείς ή και καθόλου ακολουθίες (Φουντούλης, 1993: 86). Τα Μηναία γενικά είναι χωρισμένα ανά μήνα (εξ ου και η ονομασία τους), αν και υπάρχουν εκδόσεις και χειρόγραφα που περιλαμβάνουν περισσότερους του ενός μήνες μαζί για λόγους οικονομίας χώρου.

Το περιεχόμενο των λειτουργικών βιβλίων γενικά φαίνεται να έχει ήδη καταρτιστεί γύρω στον 11ο αιώνα (Κατσαρός, 2001: 173), ενώ γύρω στα 1527 εκδίδονται τα Μηναία σε έντυπη μορφή στη Βενετία. Από τότε θα ακολουθήσουν πολλές εκδόσεις ακόμη. Κομβική μορφή στην πορεία εξέλιξης των Μηναίων αποτέλεσε ο Βαρθολομαίος ο Κουτλουμουσιανός (+1851), ο οποίος ανέλαβε να διορθώσει όσα λάθη είχαν παρεισφρήσει στις έντυπες εκδόσεις έπειτα από τρεις αιώνες ανατυπώσεων. Ο Στρατής (1999: 262-263) σημειώνει ότι προέβη σε διορθώσεις αβλεψιών και τυπογραφικών λαθών, σε αλλαγές στη σειρά των τροπαρίων, ώστε να προσεγγιστεί η αρχική τους μορφή, αποκατέστησε τις ακροστιχίδες και τα ονόματα των υμνογράφων, συμπλήρωσε τροπάρια και ακολουθίες, έγραψε σχόλια και υποσημειώσεις κ.ά. και τελικά εξέδωσε τα αναμορφωμένα Μηναία το 1843. Σχεδόν όλες οι επόμενες εκδόσεις βασίζονται στην έκδοση του Βαρθολομαίου (Στρατής, 1999: 265-266). Οι σημαντικότερες είναι εκείνες των εκδόσεων Φοίνιξ (1863, Κωνσταντινούπολη), τα εκδοθέντα στη Ρώμη (1888-1901), των εκδόσεων Φως (Αθήνα, 1970 κ.ε.) και της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος (Αθήνα, 1959 κ.ε.). Ειδικά η τελευταία θεωρείται η «επίσημη» έκδοση, αφού η Αποστολική Διακονία είναι ο εκδοτικός οίκος της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Τα Μηναία λοιπόν αποτελούν μια έτοιμη συλλογή ακολουθιών (μέρος των οποίων είναι αναπόσπαστα ο κανόνας) η οποία είναι διαμορφωμένη εδώ και πάρα πολλά χρόνια και επομένως έχει νόημα να μελετηθεί αυτούσια. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι υμνογράφοι της εποχής έχουν συγγράψει πλήθος ακολουθιών, οι οποίες δεν συμπεριελήφθησαν στα Μηναία, και ως εκ τούτου είναι εν πολλοίς ανέκδοτες, αλλά θεωρητικά θα μπορούσαν να προστεθούν, άρα το υλικό μπορεί να αυξάνεται με την ψηφιοποίησή τους. Ο μελετητής της βυζαντινής υμνογραφίας πάντως,

προκειμένου να έχει μια πληρέστερη εικόνα για τη γλώσσα του είδους του κανόνα συνολικά, θα πρέπει να προσθέσει στη μελέτη του και τους κανόνες που βρίσκονται τουλάχιστον στα βιβλία της Παρακλητικής, του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου, διότι τα βιβλία αυτά έχουν κατεξοχήν δεσποτικό περιεχόμενο, το οποίο επέχει κεντρική θέση στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

Εικόνα 3-1: Μηναίον Βενετίας 1558

Τα βασικά χαρακτηριστικά λοιπόν του παρόντος σώματος κειμένων είναι τα εξής:

- Επιλογή γλώσσας: μονόγλωσσο, χρήση της εκκλησιαστικής κοινής γλωσσικής ποικιλίας. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η γλωσσική ποικιλία των κανόνων (τόσο στα Μηναία, όσο και στα έτερα βιβλία) είναι ενιαία και ομοιόμορφη στη συντριπτική πλειοψηφία της. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους: αφενός οι υμνογράφοι που εξετάζουμε έζησαν περίπου την ίδια χρονική περίοδο (7ος-9ος αι.) και άρα έγραφαν στην ίδια γλωσσική ποικιλία, αφετέρου ακόμη και οι σημερινοί υμνογράφοι χρησιμοποιούν, τεχνητά βέβαια, την ίδια ποικιλία, ακριβώς ώστε να υπάρχει η αίσθηση ότι η γλώσσα των λειτουργικών κειμένων είναι πάντα η ίδια. Κάποιες εξαιρέσεις, μπορεί να πει κανείς, εμφανίζονται στους ιαμβικούς κανόνες, οι οποίοι χρησιμοποιούν μια αρκετά αρχαϊζουσα ποικιλία.
- Εύρος γλωσσικής κάλυψης: ειδικό σώμα κειμένων, που περιλαμβάνει το ποιητικό είδος του κανόνα.
- Τροπικότητα: αποκλειστικά γραπτό σώμα κειμένων.
- Χρονική κάλυψη: διαχρονικό σώμα κειμένων, τα κείμενα καλύπτουν κυρίως μια περίοδο από τον 8ο ως τον 9ο αιώνα, αλλά υπάρχουν και κείμενα του 20ού αιώνα. Αυτό συμβαίνει διότι παρουσιάζονται καινούριες λειτουργικές ανάγκες. Για παράδειγμα, τον 14ο αιώνα ανακαλύπτονται εικόνες από την άθληση του Αγίου Φανουρίου και η εξύμνηση του αγίου ξεκινά από τότε. Παρομοίως, ο Άγιος Νικόδημος ο Αγειορίτης έζησε τον 18ο-19ο αιώνα, οπότε τα κείμενα προς τιμή του γράφονται από εκείνη την εποχή και μετά.

Τα σύγχρονα Μηναία δεν διστάζουν να ενσωματώσουν ολόκληρες ακολουθίες νεότερων αγίων προκειμένου να ικανοποιήσουν τις λειτουργικές ανάγκες των ναών. Οι περισσότεροι άγιοι στερούνται ακολουθιών: εορτάζεται συνήθως μόνο ο κεντρικός άγιος της ημέρας, ο οποίος επίσης συνήθως δεν έχει πλήρη ακολουθία, ενώ οι λοιποί άγιοι απλώς αναφέρονται στο Συναξάριον της ημέρας. Οι υμνογράφοι όμως μπορεί να συγγράψουν πλήρεις, πανηγυρικές ακολουθίες, τις λεγόμενες «φυλλάδες», οι οποίες συνήθως χρησιμοποιούνται τοπικά π.χ. σε περιοχές όπου τιμάται ιδιαιτέρως ένας άγιος, είτε στην πανήγυρη ναού ή παρεκκλησίου τα οποία έχουν εγερθεί προς τιμήν του εν λόγω αγίου. Οι λειτουργικές αυτές ανάγκες έχουν ωθήσει τους σύγχρονους εκδότες των Μηναίων να συμπεριλαμβάνουν στις εκδόσεις τους και κάποιες ακολουθίες δημοφιλών αγίων.

Στην παρούσα εργασία έχουν συμπεριληφθεί κανόνες από ακολουθίες που έχει συγγράψει ο σημαντικότερος σύγχρονος υμνογράφος, ο Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης (+1991). Αν και οι κανόνες αυτοί έχουν γραφτεί χίλια χρόνια μετά από όλους τους άλλους, εντούτοις ψάλλονται συχνότατα στις ακολουθίες της εκκλησίας και η μη ύπαρξή τους θα δημιουργούσε λειτουργικό κενό. Πρόκειται για ακολουθίες αγίων οι οποίοι σήμερα εορτάζονται πανταχού, π.χ. άγιος Φανούριος, άγιος Ευφραίμ, άγιος Νεκτάριος, άγιος Στυλιανός. Οι ακολουθίες αυτές είναι πλέον αναπόσπαστο μέρος της εκκλησιαστικής λειτουργικής ζωής ως κομμάτι των Μηναίων. Βέβαια, το ζήτημα εδώ έγκειται στο ότι ο Γεράσιμος δεν ήταν φυσικός ομιλητής της γλώσσας του 8ου αιώνα, όπως οι άλλοι υμνογράφοι, και άρα η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι τρόπον τινά τεχνητή. Παρ' όλα αυτά όμως, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς μέσα από τα κείμενα την απόλυτη εξοικείωση του Μικραγιαννανίτη υμνογράφου με τη γλώσσα της εποχής και την άνετη χρήση της. Άλλωστε, το χαρακτηριστικό αυτό αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για να διαπιστωθούν τυχόν διαφορές μεταξύ του Γερασίμου και των παλαιότερων υμνογράφων. Επομένως, προέταξα το κριτήριο της συμπερίληψης όλων των κειμένων του είδους ανεξαρτήτως της εποχής δημιουργίας τους.

- **Ανανεωσιμότητα:** στο σώμα κειμένων υπάρχει δυνατότητα προσθήκης νέων δεδομένων, είτε παλαιών ανέκδοτων (που αυτή τη στιγμή βρίσκονται σε χειρόγραφη κατάσταση) είτε νέες δημιουργίες (όπως λ.χ. σημειώθηκε παραπάνω για τις ακολουθίες του Γερασίμου Μικραγιαννανίτου).
- **Επισημείωση:** επισημειώνονται στο κείμενο μόνο τα απολύτως απαραίτητα στοιχεία χρησιμοποιώντας τη σύμβαση TEI (<https://www.tei-c.org/>), η οποία χρησιμοποιείται ευρέως στις ανθρωπιστικές επιστήμες για την επισημείωση των ψηφιακών κειμένων. Συγκεκριμένα σημειώνω τα στοιχεία της επικεφαλίδας, δηλαδή την ημερομηνία στην οποία συναντά κανείς στα Μηναία τον εν λόγω κανόνα, το πρόσωπο/γεγονός στο οποίο είναι αφιερωμένος ο κανόνας, την αρχή και το τέλος κάθε τροπαρίου, το τριαδικό/θεοτοκίο που ενδεχομένως υπάρχει στο κείμενο και την αλλαγή γραμμής στους ιαμβικούς κανόνες.

Οι αρχές σχεδιασμού του παρόντος Σώματος Κειμένων Κανόνων των Μηναίων, για συντομία ΣΚΚΜ, σύμφωνα με τις βασικές αυτές παραμέτρους είναι οι ακόλουθες:

- ❖ Μέγεθος: 532 κανόνες, περίπου 384.000 λέξεις.
- ❖ Περιεχόμενο: το συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος ποιητικών κειμένων (κανόνες) σε γλώσσα Μεσαιωνική ελληνική, αυτή που ο Τωμαδάκης (1993: 227) θα αποκαλούσε «εκκλησιαστική κοινή». Μια σημαντική παρατήρηση που πρέπει να γίνει εδώ, είναι ότι γενικά δεν συμπεριέλαβα στο σώμα τους ειρμούς των κανόνων, με το σκεπτικό ότι: πρώτον, επαναλαμβάνονται, άρα θα αύξαναν την συχνότητα των δειγμάτων που περιέχουν· δεύτερον, το περιεχόμενό τους συχνά δεν σχετίζεται με τον υπόλοιπο κανόνα (απολύτως λογικό, αφού οι ειρμοί έχουν γραφεί συνήθως ανεξάρτητα από τον κανόνα). Συμπεριέλαβα τους ειρμούς των κανόνων μόνο στις περιπτώσεις εκείνες όπου αποτελούν μέρος του εν λόγω κανόνα, π.χ. ο ειρμός «Χριστὸς γεννᾶται» γράφτηκε για τον πρώτο κανόνα της 25ης Δεκεμβρίου, και ως εκ τούτου τον συμπεριλαμβάνω στο σώμα κειμένων.
- ❖ Δειγματοληψία: χρησιμοποιούνται μόνο ολόκληρα κείμενα.
- ❖ Αντιπροσωπευτικότητα: εφόσον η έρευνα εξειδικεύεται στα έντυπα Μηναία, η αντιπροσωπευτικότητα είναι πλήρης, μιας και χρησιμοποιούνται όλοι ανεξαιρέτως οι κανόνες των Μηναιών. Στο επίπεδο του ποιητικού είδους των κανόνων, εκπροσωπούνται κυρίως οι αγιολογικοί κανόνες και πολύ λιγότερο οι δεσποτικοί (40 κανόνες, 23.000 δείγματα) και οι θεομητορικοί (33 κανόνες, 25.000 δείγματα). Το ιδανικό βεβαίως θα ήταν να συμπεριληφθούν ανεξαιρέτως όσοι κανόνες υπάρχουν στο διαδίκτυο σε ψηφιακή μορφή, ώστε να είναι ακόμη μεγαλύτερο το σώμα.
- ❖ Διαθεσιμότητα: τα κείμενα είναι ελεύθερα προσβάσιμα, χωρίς περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι το ΣΚΚΜ διακρίνεται από σημαντικές αδυναμίες και περιορισμούς επίσης. Καταρχάς το μέγεθός του είναι μικρό για να ισχυριστούμε ότι αντιπροσωπεύει το σύνολο των κανόνων ή των υμνογράφων. Είδαμε στην ενότητα 2.1.4 το πλήθος των κανόνων που έγραψε ο κάθε υμνογράφος και είναι προφανές ότι στα μηναία περιλαμβάνεται μονάχα ένα κλάσμα του έργου τους· μόνο για τους Θεοφάνη και Ιωσήφ υπάρχει ισχυρή αντιπροσώπευση στο ΣΚΚΜ, οι υπόλοιποι υποεκπροσωπούνται. Ένα μέρος επίσης είναι αγνώστων υμνογράφων (58 κανόνες), ενώ ένα μέρος (περί τους 20) αμφισβητούμενης πατρότητας, κάτι που σημαίνει ότι τα δεδομένα αυτά είναι, τρόπον τινά, απρόσωπα, αφού δεν είναι εφικτό να αποδώσουμε

τα χαρακτηριστικά τους σε κάποιον υμνογράφο. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι η πλειονότητα των κανόνων στο ΣΚΚΜ εντάσσεται στην κατηγορία των αγιολογικών (459), ενώ οι δεσποτικοί (40) και θεομητορικοί (33) είναι πολύ λιγότεροι. Αυτό συνεπάγεται μια δυσανάλογη κατανομή των δεδομένων: ιδανικά θα επιθυμούσαμε έναν ίσο καταμερισμό των κανόνων ανά είδος, ώστε τα μεγέθη και οι τύποι που εμφανίζονται σε κάθε είδος να είναι αναλογικά και άμεσα συγκρινόμενα μεταξύ τους. Με άλλα λόγια, εν προκειμένω θα είναι δύσκολο να πούμε εάν οι τύποι που σχετίζονται με δεσποτικό και θεομητορικό περιεχόμενο είναι πολλοί ή λίγοι σε σχέση με τους αντίστοιχους αγιολογικούς, αφού η σύγκριση θα γίνεται πάνω σε διαφορετικό αριθμό κειμένων.

3.2. Ψηφιοποίηση των δεδομένων

Θα περίμενε κανείς η Εκκλησία της Ελλάδος να έχει μεριμνήσει για την ψηφιοποίηση των λειτουργικών της κειμένων, ώστε να υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση σε αυτά, αλλά και ενιαίο κείμενο που θα χρησιμοποιούν άπαντες. Κάτι τέτοιο όμως δεν έχει συμβεί. Όσες ψηφιοποιήσεις κειμένων υπάρχουν στο διαδίκτυο έχουν γίνει μεμονωμένα μέσω εθελοντών, χωρίς να υπάρχει κεντρικός συντονισμός. Αυτό σημαίνει ότι είναι πολύ πιθανό να υπάρχουν αβλεψίες, λάθη, ακόμη και αυθαίρετες διορθώσεις. Ακόμη κι αν τα παραπάνω εντοπιστούν από κάποιον, το τελικό κείμενο εξαρτάται από το διαχειριστή της σελίδας στην οποία παρουσιάζονται, καθώς αυτός είναι, τρόπον τινά, ο τελικός εκδότης. Η απουσία λοιπόν επίσημης ψηφιακής έκδοσης αναγκάζει τον ενασχολούμενο με την ψηφιακή έρευνα να βασιστεί στα δεδομένα που υπάρχουν.

Για τις ανάγκες της παρούσης εργασίας χρησιμοποίησα την ιστοσελίδα «Ελληνικά Λειτουργικά Κείμενα» (<https://glt.goarch.org/>), στην οποία κανείς μπορεί να βρει ψηφιοποιημένα όλα τα λειτουργικά κείμενα της εκκλησίας. Η σελίδα δεν αναφέρει τους συντελεστές του έργου ή τις έντυπες πηγές που χρησιμοποιήθηκαν. Στο ψαλτικό φόρουμ analogion.com³ αναφέρεται ότι δημιουργός της είναι ο π. Leo Schefe, ιερέας ιρλανδικής καταγωγής, ο οποίος γνωρίζει λίγα ελληνικά και αρχικά ανέβασε τα

3

<https://analogion.com/forum/index.php?threads/%CE%9B%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1-fr-leo-schefe.2630/>

κείμενα σε μονοτονικό. Οι διορθώσεις και ο πολυτονισμός, όπως ισχυρίζεται ο χρήστης chriskont, έγιναν από τον Χ. Κονταξή, ενώ ο ίδιος αναφέρει ότι η έντυπη έκδοση από την οποία προήλθαν τα κείμενα είναι «η παλαιά των εκδόσεων Φως». Μια άλλη σελίδα η οποία έχει αντίστοιχα τα κείμενα των Μηναίων, αλλά επιπροσθέτως και πολλές επιπλέον φυλλάδες, είναι η melodos.com, η οποία όμως είναι αισθητά πιο δύσχρηστη και δίνει βαρύτητα κυρίως στο να προσφέρει έτοιμες ακολουθίες. Αντιθέτως, η σελίδα «Ελληνικά Λειτουργικά Κείμενα» λειτουργεί περισσότερο ως ψηφιακή έκδοση: έχουν διατηρηθεί όλες οι σημειώσεις που υπάρχουν στα έντυπα βιβλία και είναι εμφανής η προσπάθεια να μεταφερθεί ολόκληρο το περιεχόμενο και οι πληροφορίες των βιβλίων σε ψηφιακή μορφή. Επιπροσθέτως, στη σελίδα υπάρχουν και σύνδεσμοι με ηχητικά κάποιων τροπαρίων, συνήθως των ειρμών, οπότε ο επισκέπτης μπορεί και να ακούσει τη μελωδία ορισμένων εξ αυτών. Συνολικά, η σελίδα είναι το κατά δύναμιν προσεγμένη και επιμελημένη, και με δεδομένο ότι αποτελεί καρπό εθελοντικής προσπάθειας, θεωρώ ότι το επίπεδό της είναι εξαιρετικό.

 ΤΗΛΙΑ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΜΑΡΤΙΟΥ
Μνήμη της Αγίας Όσιωμάρτου Εύδοκίας της από Σαμαρείτων.
ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΣΠΕΡΙΝΟΙΣ

Στιχηρά της Όσιωμάρτου
Ήχος δ'
Εἶδικας σημείωσιν [παιδα](#)
Πρότερον ἀσκήσασα, καὶ τῆς σαρκὸς τὰ σκιρτήματα, ἐγκατετίθῃ μαρτύριον, ἀλλήλῃ τοῦ ἐχθροῦ καθέλης, τὰς μηχανουργίας, καὶ νίκην ἤρας κατ' αὐτοῦ, ὡς Εὐδοκία θεομακάριστε· διὸ σε ἐστεφάνωσεν, ἐπὶ διπλοῖς ἀγωνίσμασι, Ἰησοῦς ὁ
Ήχος δ'
Καρδίας ταῖς αἰσῶν, σπῶρον τὸν θεόν εἰσδέδεξαι, ὡς γῆ πῶν θεῖπνευστε, καὶ ἐκατοστεινόντα, μαρτυρίον στήχων, ἐξήγησας ὄντως, καὶ ἀποθήκας νοηταῖς, ἐθουσαρισθῆς σθένει τοῦ Πνεύματος, τοῦ σὲ μεταποιήσαντος, καὶ ἀλλοιώσει τῇ κρείττονι, εἰ
Ήχος δ'
Νεκροῦς ἐξανέστησας, ζωοποιῶ σου προσφθέγγματι, Εὐδοκία πανεύφημε, νεκρώσασα πάνσοφε, ἐγκατετίθῃ πόνοις, τοῦ σώματος πάθῃ, καὶ νῦν οὐκαὶ τοὺς οὐρανούς, μετὰ Μαρτύρων, καλῶς τελέσασα, τὸν θρόνον τῆς ἀλήθειας, τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πᾶ
προσβέουσας
Θεοτοκίον ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἐκτὸς τοῦ Σαββάτου
Ήχος δ'
Εἶδικας σημείωσιν [παιδα](#)
Χαίροις κλύεμορφε, Ἡλίου ἄδοντος ὄχμα, ἡ τὸν Ἥλιον λάμψασα, τὸν ἀπερινόητον, χαίρει νοῦς ἀστράπτων, θείας φρικτωρίας, ἡ λαμπρότης τῆς ἀστραπῆς, ἡ διαυγάζουσα γῆς τὰ πέλατα, ἡ ὄντως χρυσαυγίζουσα, ἡ παγκαλὴς καὶ πανάμωμος, ἡ τὸ
Σταυροετοκίον ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ
Ήχος δ'
Εἶδικας σημείωσιν [παιδα](#)
Σταυροῦμενον βλέπουσα Χριστὸν ἡ πάνανος Δέσποινα, καὶ πλευρὰν ὀρυττόμενον, λόγχῃ ἡ πανάμωμος, ἔκλαιε βοῶσα· Τί γιέ μου, τί σοι ἀχάριστος λαός, ἀποτινύει ἀνθ' ὧν πεποιήκας, καλῶν αὐτοῖς, καὶ σπείδεις με, ἀτεκνωθῆναι παμφύλατε, κ
Εἰς τὴν τῇ ἐν Σαββάτῳ, ἡ ἐκτὸς τῆς τεσσαρακοστῆς, λέγει τὸ ἔξῃς Πάμελον.
Δοξασιόν
Ήχος πλ. β'
Ἰωάννου Μοναχοῦ
Καταλιποῦσα τὰ τεργνά, καὶ ποῦλα τοῦ βίου, ἡ Ὁσία καὶ Μάρτυς, καὶ τὸν σταυρὸν ἀραμένη ἐπ' ὤμων, προσῆλθε τοῦ νομφεθῆναι σοι, Χριστέ, καὶ σὺν οἰμωγαῖς θακρῶν ἐβόα· Μὴ με τὴν πόρνην ἀπορίψῃς, ὁ ἀνόουτος καθαίρων, μὴ μου τὰ δῶ
ὡς περ τὴν πόρνην ἐκέλευν, τὴν τὸ μύρον σοι προσενέγκασαν, καὶ ἀκούσω λόγῳ· Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην.
Θεοτοκίον
Ήχος πλ. β'
Τρίτημος ἀνάστης [παιδα](#)
Μετέστησαν οὐ κλέπτουσι, ψυχὴ ἀμετανόητε, τί βραδύνεις; τοῦ θανάτου ἡ τομὴ, ἐγγίξαι καὶ τὸ τέλος, ἐφέστηκον ὡς κλέπτης, τῇ Θεοτόκῃ δράμε πρόσπεσον.
Σταυροετοκίον
Ήχος πλ. β'
Τρίτημος ἀνάστης [παιδα](#)
Ὁρῶσά σε σταυροῦμενον, Χριστέ τὴ ἡ κούσασα, ἀνέβδω· Τί τὸ ξένον, ὁ ἄρῳ, μυστήριον γιέ μου, πῶς ἐπὶ ξύλου θνήσκεις, σαρκὶ κρεμμένους ζωῆς χορηγῇ;
Ἀπολυτίκιον
Ήχος δ' [παιδα](#)
Ἡ ἄνους σου Ἰησοῦ, κρέζει μεγάλῃ τῇ φωνῇ, σὲ νομφεῖ μου ποθῶ, καὶ σὲ ζητοῦσα ἀβλῶ, καὶ συσταυροῦμαι καὶ συνθάπτομαι τῷ βαπτισμῷ σου, καὶ πάσχω διὰ σέ, ὡς βασυλεύου σὺν σοί, καὶ θνήσκω ὑπὲρ σοῦ, ἵνα καὶ ζῆσω ἐν σοί· ἀλλ' ὡς θυσίαν ἱ
προσβέουσας ὡς ἑλπίαν, σῶσον τὰς ψυχὰς ἡμῶν.
Εἰς τὸν Ὁρθρον
Κανὼν α', Ὁδὴ α', τῆς Όσιωμάρτου
Ήχος πλ. δ'
Ὁ Εὐαγγέλιος [παιδα](#)

Εικόνα 3-2: Η σελίδα «Λειτουργικά Κείμενα»

Όπως είναι εύλογα κατανοητό, θα ήταν πολύ δύσκολο να γίνει πλήρης αντιπαραβολή με την έντυπη έκδοση για διάφορους λόγους: πρώτον, διότι, όπως ήδη ανέφερα, δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποια έκδοση και ποιας χρονιάς χρησιμοποίησαν οι

ψηφιοποιήσαντες για κάθε Μηναίο· έπειτα, θα έπρεπε να βρεθεί η εν λόγω έντυπη έκδοση· μετά, η ακριβής αντιπαραβολή όλων των κειμένων θα ήταν μια τρομερά χρονοβόρα διαδικασία, απαγορευτική για το ορισμένο χρονικό πλαίσιο για την ολοκλήρωση της εργασίας· τέλος, αναφορικά με την αξιοπιστία της σελίδας, βασίστηκε αρκετά και στην χρόνια χρήση της που κάνω προσωπικά, καθότι ανατρέχω αρκετά συχνά όταν επιθυμώ να μελετήσω κάποιο τροπάριο και ουδέποτε εντόπισα κάποιο σοβαρό πρόβλημα, όπως παράλειψη τροπαρίων ή λέξεων. Συνελόντι ειπείν, θεωρώ την σελίδα πλήρως αξιόπιστη. Για κάθε κανόνα δημιουργήθηκε ένα αρχείο txt που αποθηκεύτηκε σε μορφή UTF-8 με επισημείωση βασικών στοιχείων, όπως ο αριθμός της ωδής, η αλλαγή τροπαρίου ή η ύπαρξη τριαδικού και θεοτοκίου. Τα κείμενα αντιγράφηκαν από την παραπάνω ιστοσελίδα και επικολλήθηκαν στο αρχείο. Ακολούθησε καθαρισμός από περιττά στοιχεία, όπως λέξεις που δεν ανήκουν στον κανόνα («θεοτοκίον», «ο ειρμός» κ.τ.ό.), κάποιοι ειρμοί που υπήρχαν στο κείμενο και κάποια κενά διαστήματα μεταξύ των τροπαρίων.

12_11_8 - Σημειωματάριο
Αρχείο Επιμέτρησης Μορφή Προβολή Βοήθεια

```
<entry>  
<info>  
<date when="12 Νοεμβρίου"></date>  
<sort name="Ιωάννης ο Ελεΐνιος"></sort>  
</info>  
<text>  
<id num="1">  
<p>Τῇ συμπαθεί τῶν νοῦν λαμπρυνόμενος, καὶ τῇ ἀγάπῃ Χριστοῦ, Πάτερ πυροσπόμενος, ἐλεημοσυνῶν, ἀστράτην ταῖς λαμπρότησι, τοῦ μόνου ἐλεήμονος Θεοῦ, δοξεῖον καθαρότατον, Ἰωάννη γέγονας· διὸ σε μακαρίζωμεν.</p>  
<p>Τὰ δὲ αἰῶνας ἀπὶ ἀμείνων, σκοπὸν σοφῶς λογαζομῖ, Πάτερ ἱερτάτα, ἡλλάξ τὸν φθαρτὸν, περριπνὸς τὰ θάρματα, καὶ νῦν τοὺς σφραγίστους περιπολεῖς, βροῦν σὺν ἁνωμάτῳ χορῶς, τὸ Κῦρὸν ἄσσομεν· ἐνδόξως γὰρ δεδοῦσται.</p>  
<p>Ὅ τοι ἔλεος, ὁτιοὶ χαριστίαι σου, τῇ ἐλεήσει πρῶν, ὅσα δύνανται, φέλλει πολλοῖς, τῇ θεῇ μεσσίᾳ σου γέγονε γὰρ παρόληρος νουθῶν, πενήτην τε προμήτῃ, Ἰωάννη πᾶσσοις θεοφῶν ἱερτάτα.</p>  
<p>Ὅτι· ἵνα τοὺς κάτω τοῖς ἄνω συνάνασεν, ὁ μόνος πάντων Θεός, μήτηρ ἀπαρρόγαμον, ὑπὲρ καὶ σαρκῶς, συνείς ἐν ἀνωμάτῃ, τῇς ἔχθρας τὸ μεστόχορον ἔλόν, εἰρήνην ἐμεσίτευσσε, καὶ ζωὴν ἐβράβευσσε, καὶ θεῖον ἀπολίτῃσιν.</p>  
</id>  
<id num="3">  
<p>Εὐαγγελιστὴ ὡσεὶ κόρη, εἰ ἐλαδὸν στέφανον, ἐπιμερομένη ἐπάρθη σου Ἀδάστασε, τοῦ Ἐλεημονος, ἡ εὐσυνμήτῳς χάρις, προσφειλομένη σε, πρὸς θεῖον ἔλεος.</p>  
<p>Ἰερὸν ἐπὶ θρόνον, νηφῶ Θεοῦ ἐνδοξῇ, Πάτερ ἱωάννη καθῆσας, καθάπερ Ἀγγελος, σὺ πεπολίτευσαι, εἰρηναῖκῶς ἀνασέρων, ἱερὸς θεοῖας τε τὸ Πανοκτίριον.</p>  
<p>Τῇ πολλῇ συμπαθεί, τὸν συμπαθὲς Κύριον, Πάτερ θεραπεύειν δὲ ὅκτον, σάρκα παχεύσαντα, πασχῶς ἐπηρεάσας, ζήνους ἀστέγους συνήξας, πληρωτῇ προστάξας, θεῖον γενόμενος.</p>  
<p>Ὅτι· ἔπει σοὶ Παναγία, ὁ τοῦ παντός αἴσιος, εἰ ὑπερβολὴν εὐσπλαγχνίας, θέλων ἐσκήνωσε, καὶ καθήρισε, τῇ τὸν ἀνθρώπου οὐσίαν, παρμήτῃ πρότερον, ἐβόλοθησαν.</p>  
</id>  
<id num="4">  
<p>Καθαρὸν καταγόνον, ὠφθῆς τῇς Ἀγίας Τριάδος, Ὅσα, καὶ ναοῦ θεῖου κειμήλιον, καὶ ἀρχιερέων ἀκροθίνων.</p>  
<p>Τῇ πολλῇ συμπαθεί σου, Κύριος προσέχων ὁ συμπαθέστατος, τὴν νουθὴν σου καθήρισεν, Ἰωάννη Πάτερ ἱερτάτα.</p>  
<p>Ἐντολὰν ἀκατασθέντων, γέγονας ἐργάτης τοῦ Πανοκτιρίωνος, καὶ ἐπλήρης ἀγαθῶν αὐτοῦ, ἐν σκηνῇς ἁγίων αὐλιζόμενος.</p>  
<p>Ὅτι· ἴσασί μου τὰ τραύματα, Κόρη τῇς καρδίας καὶ κατεύδοσον, τῇς νουθῇ μου τὰ κνήματα, εἰς Θεοῦ Πατρὸς τὰ δέληματα.</p>  
</id>  
<id num="5">  
<p>Τοῦ νεκρωθέντος δὲ ὅκτον, νέκρωσιν ἀκούσιον, Πάτερ σοφῇ μιμούμενος, ἐσταυρώθης κόσμῳ καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ ζωῇ ὑπερκοσμίῳ, κατηζώθης ἀδάστασε.</p>  
<p>Μακαρισμὸς ἡρώτης, πρὸς εὐσυνμήτῳς, εἰρηναῖκῶς γενόμενος, καὶ πενόντων ἄριστος ἀσπληνῆτος, καὶ πενήτων χορηγία, περιβολὴ τε γυνητεῖναι.</p>  
<p>Θεῖαις μετέσει Πάτερ, κατακαλυνόμενος, οἶα περ Ἀγγελος, τὸ Θεῶ ἀμέμπτως ἱεροδύτης, τοὺς πιστοὺς καταπολεῖων, ταῖς ἱερῇς διδασκαλίαις σου.</p>  
<p>Ὅτι· τὴν σκωπεύσαν νουθὴν μου, ταῖς φιλανθρωπίαις τοῦ βίου, ἀνὴρ Πανάμοις, τῷ φωτὶ τῷ σὺ ταύτην καταύγασον, ἡ τὸ φῶς Χριστὸν τεκοῖσα, τῇς ἀγνωσίας σκότος λόντα.</p>  
</id>  
<id num="6">  
<p>Δεήσοι καὶ νηφτεῖ σχολάζων, καὶ ἀγρόπῳς τὸν Θεὸν ἱκετεύων, ὁπτασὶν, καὶ ὁράσας θεῖον, κατηζώθης Θεοφῶν πανόλβις, μιμούμενος τὰ ὑπὲρ νοῦν, διανοίας σοφῇ καθαρότητι.</p>  
<p>Ὡς Ἀγγελος μετὰ σώματος Πάτερ, ἐπὶ γῆς ἐπολιτεύσῃς θεοῖας, εἰρηναῖκῶς, ἀναμάρτους τῇ πίστει, συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ πνεύματι, Μακάριε τῷ ποιητῇ, Ἰωάννη προσφῶν γηθόμενος.</p>  
<p>Ὅ βίος σου ὑπὲρ ἡλίου λάμψας, συμπαθείας ἐπαρῆκεν ἁγνίας, τὸ σκεπτεῖν, νέφος ἐξελανθούσας, τὸν δεομένον πένιας πανόλβις, θαλασσίας τε τοῖς τῷ κρημῷ, τὸν δεινὸν κρατοῦμενος Θεόπνευστε.</p>  
<p>Ὅτι· Νουθετίαις θεηγοῖς Προφήται, μυητρίῳ σου Πατρὸς τὸ βάθος, προφητικῶς, προκατήγγειλαν τοῖτο, φωταγογόμενον θεῖον ἐν Πνεύματι, καὶ νῦν ἡμεῖς περριπνὸς, τὰς ἐκβάσεις ὁρῶντες πιστεύομεν.</p>  
</id>  
<id num="7">  
<p>Ἔργας τοὺς λόγους τοῦ Σωτήρος, ἐβεβαίωσας καὶ μακαρίζομενος, συντάγῃς χορῶ, ὑπάρχας ἐλεῖμον, καὶ καθαρὸς τῷ πνεύματι, Ἰωάννη θεοφόρε.</p>  
<p>Μέλεις γενοῖς ἡρώτης, μετενέγκται εἰς δόξαμον χρυσὸν σοὶ· τῇ πλουσίᾳ σου γὰρ, προσέχων προμάρσει, ὁ Ποιητῇς πλουσίας σοι, χορηγῇ τὰς ἀντάσεις.</p>  
<p>Φέγγει Τριάδος ἀνασπέρου, λαμπρυνόμενος θερμάων τῇς Τριάδος, τοὺς ἡμιόντας σε νῦν· φωτίζεις μελοδόντας· Εὐλογεῖς εἰ Κύριε, ὁ Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.</p>  
<p>Μόνῃ τὸν ἑνὰ τῇς Τριάδος, ἀπεγένησας ἐν δύο ταῖς οὐσίαις, ὑποτάσσει μὴ, ὁρῶμενον Πατρὸς, ὃ μελοδοῦμεν, Κύριε, ὁ Θεὸς εὐλογητὸς εἰ.</p>  
</id>  
<id num="8">  
<p>Ὡς ἀστέρας, ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν σε τῇς Ἐκκλησίας, ἀναδείξας Πάτερ, διὰ σοὺς τοὺς μέλλοντας πίστει φωτίζει· Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.</p>  
<p>Ἐλεῖμον ὠφθῆς, πρὸς εὐσυνμήτῳς, ἄκακος Πάτερ, πλοῦτος πενομένην, καὶ στολὴ καὶ ἐνδομῇ γυνητεῖναι· Εὐλογεῖτε μέλλων τὰ ἔργα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.</p>  
<p>Τὸν τοῦ Μάρκου θρόνον, ἱερὸς ἐκδομῆρας, ἔργας ἐνθέως, ἐλπιόσῃς τῇ καὶ συμπαθεί· Ἐλεῖμον ὁδὲν, ὑπὲρ πάντας ἐκκλησίας, τοὺς ἐν συμπαθεί, ἐκλάμμεντας ἁγίους.</p>  
<p>Ὅτι· Ραῖθρον ζώοντος ὠφθῆς, Παναγία σκηνώμε, εἰ οὐ πόντες, αἱ θανατωθέντες, τῇ ζωῇ κληρονομεῖτε ἀναβρόντες· Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα τὸν Κύριον, καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.</p>  
</id>  
<id num="9">  
<p>Ἰδοὺ σε μετὰ τέλος, μέσον συλλαμβάνει, δυνάς ἁγίων Πατέρων ἐν μνήμῃ, ἱεροτάτην τῇν σου, Πάτερ προσέμουσα.</p>  
<p>Ὡς ὁδὸς ὡς ἡμέρα, Πάτερ Ἰωάννη, ἡ φωταγῇ σου ἐξέλαμψε κοίτης, φωταγογῶσα τοὺς πιστοὺς, εἰ μακαρίζοντας.</p>  
<p>Συνήρῃς ταῖς χορηγίαις, τὸν Ἀρχιερέων, τὸν Προσηπὸν Ἀποστόλων Μαρτύρων τε, μετ' ὃν μνημονεύει Πάτερ, τὸν ἀνομιόντων σε.</p>  
<p>Ὡς ἡ θῆκη ἐνὶ καίται, Πάτερ Ἰωάννη, τὸ ἱερὸν σου καὶ ἁγίον λείψανον, πητὴ θαυματῶν ὑπάρχει, τοῖς σοὶ προτρέχουσιν.</p>
```

Εικόνα 3-3: Αρχείο txt καθαρισμένο και επισημειωμένο

3.3. Μεταδεδομένα

Για κάθε κανόνα τηρήθηκαν αναλυτικά τα απαραίτητα μεταδεδομένα σε ξεχωριστό αρχείο xlsx. Συγκεκριμένα, καταγράφηκαν τα εξής στοιχεία:

1. Όνομα αρχείου: πώς είναι αποθηκευμένο το αρχείο στον υπολογιστή. Το πρώτο στοιχείο είναι ο αριθμός της ημέρας του μήνα, το δεύτερο ο αριθμός του μήνα, το τρίτο ο αριθμός του κανόνα, αν υπάρχουν περισσότεροι του ενός. Για παράδειγμα, το αρχείο 4_2_a περιλαμβάνει τον πρώτο κανόνα ο οποίος βρίσκεται στις τέσσερεις του Φεβρουαρίου.
2. Ημερομηνία: σε ποιο μήνα και αριθμό ημέρας ψάλλεται ο εν λόγω κανόνας.
3. Αναφορά: σε ποιον άγιο είναι αφιερωμένος. Εδώ δεν σημειώνεται π.χ. «κανόνας Α' ευρέσεως κεφαλής του Προδρόμου», αλλά σκέτο «Πρόδρομος», εφόσον το σημαντικό είναι το πρόσωπο προς τιμήν του οποίου γράφτηκε και όχι η ονομασία της εορτής.
4. Είδος: περιλαμβάνεται το είδος π.χ. θεομητορικός, ενώ για τους αγιολογικούς αναγράφεται η συγκεκριμένη κατηγορία του αγίου π.χ. οσιομάρτυρας, όσιος, ιεράρχης κ.λπ.
5. Φύλο: αν το πρόσωπο στον οποίο αναφέρεται ο κανόνας είναι άνδρας/άνδρες, γυναίκα/γυναίκες ή αναφέρεται σε συνεορταζόμενους άνδρα και γυναίκα.
6. Συγγραφέας: το όνομα του υμνογράφου. Αρχικά καταγράφεται τι αναφέρεται στο Μηναίο. Σε παρένθεση καταγράφεται το όνομα του πραγματικού συγγραφέα, όταν η αναφορά στο Μηναίο είναι λανθασμένη. Ένα ερωτηματικό δίπλα στο όνομα σημαίνει ότι είναι αμφισβητούμενο έργο του εν λόγω υμνογράφου, ενώ ένα «ή» συνοδευόμενο από όνομα ότι είναι εξίσου πιθανό να είναι έργο είτε του ενός είτε του άλλου υμνογράφου. Βασική πηγή για τις πληροφορίες αυτές είναι η διατριβή της Ζερβουδάκη (2002) για το έργο του Θεοφάνη.
7. Ήχος: ο ήχος στον οποίο ψάλλεται ο κανόνας.
8. Ειρμοί: αναλυτική καταγραφή των ειρμών όλων των ωδών.

Παρακάτω παραθέτω ένα ενδεικτικό απόσπασμα από το αρχείο μεταδεδομένων.

Όνομα αρχείου	date	Κανόνας	Τύπος εορτής	Φύλο	Συγγραφέας	Ήχος
5_1_c	05-Ιαν	Θεοπέμπτου και Θεωνά	Μάρτυρες	A	Άγνωστος	Βαρύς
5_1_b	05-Ιαν	Συγκλητικής	Οσία	Θ	Άγνωστος	B
5_1_a	05-Ιαν	Προεόρτιος Θεοφανείων	Δεσποτική	A	Ιωσήφ	A
6_1_b	06-Ιαν	Θεοφανείων	Δεσποτική	A	Ιωάννης Δαμασκηνός	B

Πίνακας 3-1:Μεταδεδομένα

Όνομα αρχείου	Ειρμός Α	Ειρμός Γ	Ειρμός Δ	Ειρμός Ε	Ειρμός ΣΤ	Ειρμός Ζ	Ειρμός Η	Ειρμός Θ
5_1_c	Ἀσώμεν τῷ Κυρίῳ	Ἐσπερεύθη ἡ καρδία	Εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν	Οἱ ἀρθρίζοντες Λόγε.	Ο Ἰωάνς ἐκ κοιλίας	Κάμινον καιομένην	Τὸν μόνον ἀναρχον	Τὴν ὑπὲρ φύσιν Μητέρ
5_1_b	Δεῦτε λαοί	Στερέωσον ἡμᾶς ἐν αἰ	Ἐλήλυθας, ἐκ Παρθέν	Ο τοῦ φωτός χορηγός	Ἐν ἀβύσσῳ παισιμάτ	Ἀντίθεον πρῶταγμα	Τὸν ἐν καμίνῳ τοῦ πι	Ἀνάρχου Γεννήτορος
5_1_a	Χριστὸς γεννᾶται	Τῷ πρὸ τῶν αἰώνων	Ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης	Θεὸς ὢν εἰρήνης	Σπλάγχων Ἰωάνν	Οἱ Παῖδες εὐσεβεία.	Θαύματος ὑπερφυοῦς	Μυστήριον ξένον
6_1_b	Στείβει θαλάσσης	Ὅσοι παλαιῶν	Πυρσὺ καθαρεῖς	Ἐχθροῦ ζοφώδους	Ἰμερτον ἐξέφηγε	Ἐφλεξε ρείθρῳ	Ἐλευθερά μὲν	Ὡ τῶν ὑπὲρ νοῦν

Πίνακας 3-2:Μεταδεδομένα (συνέχεια)

Τα μεταδεδομένα όλων των κειμένων βρίσκονται στο παράρτημα Α, όπου για λόγους οικονομίας χώρου επέλεξα να μην συμπεριλάβω το φύλο και τους ειρμούς των ωδών, ει μη μόνον της Α΄.

Στα παραπάνω θα μπορούσε να προστεθεί η ύπαρξη ή μη ακροστιχίδας και ο αριθμό των τροπαρίων, αλλά αποκλείστηκαν με το σκεπτικό ότι δεν συνεισφέρουν στη γλωσσική ανάλυση των κειμένων. Θα ήταν όμως χρήσιμα για τον προσδιορισμό μορφολογικών χαρακτηριστικών των κειμένων και την απόδοση πατρότητας του δημιουργού.

3.4. Μεθοδολογία

Μεθοδολογικά, ακολουθήθηκαν τα εξής βήματα: Για κάθε κανόνα δημιουργήθηκε ένα αρχείο txt με αντιγραφή από τη σελίδα <https://glt.goarch.org/> και επικόλληση στο αρχείο. Εντός του αρχείου χρησιμοποιήθηκε η σύμβαση TEI (<https://teigarage.tei-c.org/>) για την επισημείωση βασικών πληροφοριών, όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω. Τα μεταδεδομένα τηρήθηκαν σε ξεχωριστό αρχείο xlsx.

Αφού ακολουθήθηκε αυτή η διαδικασία και συγκεντρώθηκε ολόκληρο το υλικό, έγινε έλεγχος για λάθη ψηφιοποίησης. Κάποιες από τις λέξεις μπορεί να εκκινούσαν με αγγλικό γράμμα, κάτι που οπτικά μεν δεν διακρίνεται, όμως στο AntConc ο τύπος αυτός καταγράφεται ξεχωριστά, επειδή ξεχωρίζει το λατινικό από το ελληνικό αλφάβητο. Διόρθωσα όσους περισσότερους τέτοιους τύπους μπόρεσα να εντοπίσω.

Ακολουθώς χρησιμοποιήθηκε Python για να αφαιρεθούν οι τόνοι και τα πνεύματα. Αυτό ήταν απαραίτητο για δύο λόγους:

α) το λογισμικό AntConc, που χρησιμοποιήθηκε για την ανάλυση, εκλαμβάνει ως διαφορετικές καταγραφές τον ίδιο τύπο με διαφορετικό τόνο, π.χ. *αίνετός* και *αίνετὸς*, κάτι που μειώνει την συχνότητα των τύπων χωρίς να ανταποκρίνεται σε πραγματική διαφορά,

β) στο κείμενο υπήρχαν πολλά λάθη τονισμού (π.χ. δασείες αντί για ψιλές, οξείες αντί βαρειών κ.λπ.) με αποτέλεσμα να αλλοιώνονται επίσης τα αποτελέσματα. Η αφαίρεση των τόνων και των πνευμάτων έχει φυσικά τα μειονεκτήματά της: χωρίς αυτά το λογισμικό επίσης δεν ξεχωρίζει τύπους όπως οι *ὁ* και *ὄ*, και γι' αυτόν το λόγο διατηρήθηκαν δύο αρχεία, ένα με τόνους κι ένα χωρίς. Τα προβλήματα αναφορικά με τους τόνους και τα πνεύματα σε γενικές γραμμές αφορούν συγκεκριμένους τύπους (π.χ. *ο*, *η*, *οι*, *ει*, *ω* κ.λπ.), οι οποίοι έγινε προσπάθεια να εντοπιστούν. Και σε αυτήν την περίπτωση όμως τα αρχικά λάθη τονισμού του ψηφιακού κειμένου επηρεάζουν τα αποτελέσματα σε έναν βαθμό. Συνολικά πάντως οι τύποι αυτοί δεν επηρέασαν πολύ τα αποτελέσματα της έρευνας διότι ο αριθμός τους δεν ήταν μεγάλος και, όταν χρειάστηκε να γίνει η διάκριση, υπήρχαν και τα τονισμένα αρχεία.

Στη συνέχεια δημιουργήθηκαν υποσώματα με βάση τα μεταδεδομένα. Για παράδειγμα, για να δημιουργηθεί το υποσώμα του Κοσμά, αναζητήθηκαν στα μεταδεδομένα τα ονόματα των αρχείων στα οποία ο Κοσμάς εμφανίζεται ως ποιητής και τα αρχεία αντιγράφηκαν σε νέο φάκελο κ.τ.ό.

Τέλος, έγινε χρήση του λογισμικού AntConc και της γλώσσας προγραμματισμού Python για την ανάλυση του σώματος κειμένων και των υποσωμάτων του. Παρατηρώντας τα αποτελέσματα των προγραμμάτων προσπάθησα να εντοπίσω δομικά σχήματα και να ερμηνεύσω τους λόγους για τους οποίους εμφανίζονται.

3.5. Υποσώματα και ερευνητικά ερωτήματα

Το δημιουργηθέν σώμα διακρίνεται μεν από μεγάλη συνοχή, όμως απαρτίζεται από κανόνες που έχουν διαφοροποιητικά στοιχεία μεταξύ τους. Για το λόγο αυτό δημιούργησα μερικά υποσώματα προκειμένου να υπάρξει συγκέντρωση κειμένων με κοινά σημεία αναφοράς, όπως ο υμνογράφος, το είδος των κανόνων και ο ήχος στον

οποίο είναι γραμμένοι οι κανόνες. Η σύγκριση των υποσωμάτων μπορεί να προσφέρει μια πρώτη εικόνα για τις ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ τους αναφορικά με τα βασικά γλωσσικά χαρακτηριστικά τους, αλλά και να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε αν υπάρχει αιτιώδης σχέση μεταξύ των χαρακτηριστικών αυτών και των γλωσσικών επιλογών που γίνονται.

Με βάση τις διακρίσεις αυτές αλλά και τις δυνατότητες που προσφέρει η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων και τα ψηφιακά εργαλεία που είχα στη διάθεσή μου, διατύπωσα τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποια είναι τα γενικά γλωσσικά χαρακτηριστικά των κανόνων που βρίσκονται στα έντυπα Μηναία; Για παράδειγμα, ποια τα συχνότερα ρήματα και επίθετα, οι συχνότερες συνάψεις και διγράμματα στους κανόνες των Μηναίων;
- Ποιες είναι οι σημαντικότερες διαφορές στη χρήση της γλώσσας μεταξύ των υμνογράφων;
- Ποιες οι διαφορές στη χρήση της γλώσσας μεταξύ των διάφορων ειδών του κανόνα;
- Ποια η σχέση μεταξύ του ήχου ενός κανόνα σε σχέση με το περιεχόμενό του;

3.6. Συμπεράσματα

Η επιλογή των Μηναίων ως πηγή άντλησης των κειμένων έγινε με γνώμονα τη συνοχή του σώματος κειμένων αλλά και την εκπροσώπηση διαφόρων υμνογράφων, όπως υπάρχουν μέσα σε αυτά, παρά τους περιορισμούς που συνεπάγονται. Τα ψηφιοποιημένα κείμενα, από τα οποία δημιουργήθηκε το σώμα κειμένων, είναι αποτέλεσμα εθελοντικής εργασίας αλλά το αποτέλεσμα είναι αξιόπιστο και πολύ καλού επιπέδου. Για το δημιουργηθέν σώμα κειμένων τηρήθηκαν σχολαστικά όλα τα απαραίτητα μεταδεδομένα. Δημιουργήθηκαν επίσης υποσώματα με σκοπό να μελετηθούν ακόμη πιο στοχευμένα κάποια ερευνητικά ερωτήματα, τα οποία με τη σειρά τους μπορούν να απαντηθούν με τα εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων και τα υπάρχοντα ψηφιακά εργαλεία.

4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ ΤΩΝ ΜΗΝΑΙΩΝ

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται το Σώμα Κειμένων Κανόνων των Μηναιών. Αρχικά παρουσιάζονται τα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν και στη συνέχεια γίνεται μια ανάλυση των συνηθέστερα συναντώμενων τύπων.

4.1. Εξόρυξη δεδομένων και κειμενική ανάλυση

Ο όρος «εξόρυξη δεδομένων» σχετίζεται με την ανάλυση δεδομένων για την εξαγωγή πληροφοριών. Οι Δημητρούλια, Γούτσος & Φραγκάκη (2023: 175) υποστηρίζουν ότι όλες οι ερμηνευτικές διαδικασίες των δεδομένων στις ανθρωπιστικές επιστήμες στηρίζονται στην εξόρυξη δεδομένων, ενώ επίσης οι αναγνωρίσεις των όποιων δομικών σχημάτων (των συστηματικών συσχετίσεων δηλαδή ανάμεσα στα δεδομένα) γίνονται αυτοματοποιημένα. Όταν γίνεται λόγος για κειμενική ανάλυση, εστιάζουμε στη γλωσσική πραγμάτωση τέτοιων δεδομένων, δηλαδή αναφερόμαστε σε επαναλαμβανόμενα δομικά σχήματα ή μοτίβα σε ένα σώμα κειμένων, τα οποία αποτελούν αφετηρία για την ερμηνεία των δεδομένων. Όπως επίσης γίνεται εύκολα αντιληπτό, στα σώματα κειμένων σημαντική παράμετρος αποτελεί η μαζικότητα των δεδομένων, ώστε να υπάρχει πληθώρα δεδομένων προς εξέταση, αλλά και η οπτικοποίηση, ώστε να φαίνεται η μεγάλη εικόνα των δεδομένων και οι όποιες σχέσεις υπάρχουν μεταξύ τους. Προγράμματα όπως το AntConc δίνουν στον μελετητή τη δυνατότητα να παρατηρεί μαζικά τα δεδομένα και να αλιεύει πληροφορίες για τη χρήση των διάφορων τύπων μέσα στα κείμενα.

4.2. Μεθοδολογικά εργαλεία

Η κειμενική ανάλυση στα σώματα κειμένων πραγματοποιείται ευκολότερα και πληρέστερα με την αρωγή ορισμένων εργαλείων: τους καταλόγους συχνότητας, τους συμφραστικούς πίνακες, τις συνάψεις των τύπων, τα λεξικά συμπλέγματα και τις λέξεις-κλειδιά. Αρχικά ας δούμε τι είναι το καθένα από αυτά και σε τι μας είναι χρήσιμο.

4.2.1. Κατάλογοι συχνότητας

Οι κατάλογοι συχνότητας σημειώνουν πόσες φορές εμφανίζεται ένας τύπος σε ένα σώμα κειμένων (συχνότητα εμφάνισης), αλλά και σε πόσα από τα κείμενα του σώματος κειμένων εμφανίζεται (εύρος εμφάνισης). Αποτελούν ένα απλό αλλά βασικό εργαλείο μέσω του οποίου μπορούμε να διαπιστώσουμε ποιες λέξεις είναι οι συχνότερες και επομένως οι σημαντικότερες για το σώμα κειμένων που εξετάζουμε.

Το λεξιλόγιο διακρίνεται σε γραμματικά και λεξικά στοιχεία: τα πρώτα είναι τα στοιχεία εκείνα τα οποία δεν έχουν λεξικό περιεχόμενο και χρησιμοποιούνται για τη σύνδεση των λεξικών στοιχείων και τη συνοχή της πρότασης· πρόκειται για τύπους όπως οι προθέσεις, τα άρθρα κ.τ.ό. Από την άλλη, τα λεξικά στοιχεία είναι οι τύποι εκείνοι που έχουν συγκεκριμένο νόημα και έχουν σημείο αναφοράς έξω από τη γλώσσα (Μπαμπινιώτης, 1985: 30, Γούτσος, 2020: 167). Όπως είναι λογικό και αναμενόμενο, τα γραμματικά στοιχεία είναι πολύ συνηθέστερα και καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις του πίνακα συχνότητων.

4.2.2. Συμφραστικοί πίνακες

Οι συμφραστικοί πίνακες εμφανίζουν τους ζητούμενους τύπους μέσα στο συγκεκριμένο τους, οπότε οι τύποι δεν είναι αποκομμένοι από το περιβάλλον χρήσης τους. Ο μελετητής έχει έτσι τη δυνατότητα να προβεί σε παρατηρήσεις που αφορούν τις λέξεις οι οποίες συχνότερα συνεμφανίζονται με τους ζητούμενους τύπους. Οι συμφραστικοί πίνακες δηλαδή μας επιτρέπουν να έχουμε μια σφαιρική εικόνα για το πώς χρησιμοποιούνται οι τύποι και να κάνουμε παρατηρήσεις σχετικά με τη χρήση τους και την αλληλεπίδρασή τους με άλλους τύπους.

4.2.3. Συνάψεις

Στη γλώσσα πολλές λέξεις έχουν την τάση να συνεμφανίζονται χωρίς να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη αιτία. Ο Sinclair (1991: 110) ονομάζει αυτήν την τάση *ιδιωτισμό* («*idiom*») και παρατηρεί ότι κάθε γλώσσα έχει έναν μεγάλο αριθμό τέτοιων ημι-προκατασκευασμένων έτοιμων φράσεων. Η Hunston (2002: 143, όπως αναφέρεται στο Γούτσος, 2020: 207), φτάνει σε σημείο να υποστηρίξει ότι ο ιδιωτισμός αποτελεί τη νόρμα, έναντι της ελεύθερης επιλογής των λέξεων. Η σύζευξη αυτή λοιπόν λέξεων, η

οποία έχει δημιουργηθεί εντελώς αυθαίρετα ονομάζεται στη γλωσσολογία *σύναψη* (Μπακάκου-Ορφανού, 2005). Συναπτόμενες δεν είναι αναγκαστικά μόνο λέξεις οι οποίες βρίσκονται η μία δίπλα στην άλλη, αλλά μπορεί μεταξύ τους να υπάρχει και κάποια απόσταση. Οι Sinclair et al. (2004: xxvii, όπως αναφέρεται στο Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 83), παρατηρούν ότι όσο απομακρύνονται δυο λέξεις μεταξύ τους, τόσο μειώνεται η σημασία της σύναψης.

Η Evert (2008: 13-14) εντοπίζει τριών ειδών συνάψεις: α) τις *επιφανειακές*, εκείνες δηλαδή που εντοπίζονται λόγω της κοντινής απόστασης των δύο τύπων, β) τις *κειμενικές*, όταν δύο τύποι συνυπάρχουν στο πλαίσιο μιας πρότασης ή περιόδου λόγου· αυτό είναι σημαντικό για τις γλώσσες όπου χαρακτηρίζονται από μια ελευθερία στη σειρά των όρων, όπως η ελληνική, γ) τις *συντακτικές*, όπου δύο λέξεις θεωρούνται ότι έχουν μεταξύ τους σχέση μόνο αν συνδέονται συντακτικά μεταξύ τους. Από στατιστικής πλευράς, αλλά και γενικότερα νομίζω, μπορούμε να ακολουθήσουμε τον ορισμό της Hunston (2002: 68, όπως αναφέρεται στο Γούτσος, 2015: 83), η οποία ορίζει τη σύναψη ως «την τάση των λέξεων να συνεμφανίζονται με στατιστική πιθανότητα». Η απλή συνεμφάνιση δύο λέξεων δεν συνεπάγεται αναγκαστικά και σύναψη όμως, όπως παρατηρεί η Evert (2008: 17). Δύο λέξεις με μεγάλη συχνότητα εμφάνισης είναι απολύτως λογικό να συναντηθούν εντελώς τυχαία. Υποθέτοντας ότι δύο τύποι δεν σχετίζονται μεταξύ τους, η πιθανότητα να βρεθούν κοντά ονομάζεται *αναμενόμενη συχνότητα* και υπολογίζεται από τον τύπο: $E = k f_1 f_2 / N$, όπου E είναι η αναμενόμενη συχνότητα, k το εύρος απόστασης που μπορεί να υπάρχει μεταξύ των δύο λέξεων, f_1 και f_2 οι συχνότητες των δύο λέξεων, και N ο συνολικός αριθμός των λέξεων του σώματος που εξετάζουμε. Η πραγματική παρατηρούμενη συχνότητα μπορεί να συμβολιστεί αντίστοιχα με O. Συσχέτιση λοιπόν μεταξύ δύο τύπων μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει όταν η παρατηρούμενη πραγματική συχνότητα (O) είναι σημαντικά μεγαλύτερη από την αναμενόμενη (E). Πριν εξετάσουμε τις συνάψεις των συνηθέστερων τύπων των κανόνων, ας δούμε εν συντομία μερικούς δείκτες που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του βαθμού έλξης δύο λέξεων. Οι συνηθέστεροι δείκτες κατά την Evert (2008: 18-34) είναι οι ακόλουθοι:

- ✓ MI: αμοιβαία πληροφορία. Υπολογίζεται από τον τύπο $MI = \log_2 O/E$. Συγκρίνεται η πραγματική συνεμφάνιση δύο τύπων με την αναμενόμενη, αν απαντούσαν σε τυχαία σειρά. Συχνά ευνοεί λέξεις χαμηλής συχνότητας εμφάνισης. Όταν το MI είναι 0 σημαίνει ότι οι δύο τύποι θα μπορούσαν να

έχουν συναντηθεί τυχαία ($O=E$). Όταν είναι 1 σημαίνει ότι η παρατηρούμενη συχνότητα είναι διπλάσια από την αναμενόμενη, όταν είναι 2 σημαίνει ότι είναι τετραπλάσια κ.ο.κ. Αρνητικό MI σημαίνει ότι οι λέξεις εμφανίζονται λιγότερο συχνά από το αναμενόμενο, δημιουργώντας έτσι μια αντι-σύναψη, δηλαδή οι τύποι δεν θέλουν να συνεμφανίζονται (Evert, 2008: 19).

- ✓ MI^3 : Υπολογίζεται από τον τύπο $MI^3 = \log(O)^3/E$. Πρόκειται για μια ευρετική τροποποίηση της MI. Αυτό σημαίνει ότι ο τύπος άλλαξε λίγο προκειμένου να δίνει ακριβέστερα αποτελέσματα, χωρίς όμως οι αλλαγές αυτές να εδράζονται σε κάποιο θεωρητικό υπόβαθρο, παρά μόνο με βάση τα εμπειρικά αποτελέσματα. Η ιδέα εδώ έγκειται στο να πολλαπλασιάσουμε την παρατηρούμενη συχνότητα, ώστε να περιοριστούν οι τύποι με πολύ λίγες εμφανίσεις. Η Daille (1994) πειραματίστηκε και με άλλους αριθμητές (MI^2 , MI^4 κ.λπ.) και κατέληξε ότι τα αποτελέσματα είναι καλύτερα με το MI^3 .
- ✓ T-score: Υπολογίζεται από τον τύπο $t-score = O - E/\sqrt{O}$. Εστιάζει στην αξιοπιστία της σύναψης, ευνοεί τις λέξεις με μεγάλη συχνότητα. Οι Church, Gale, Hanks, & Hindle (1991) σημειώνουν ότι οι δείκτες MI και t-score αναδεικνύουν διαφορετικές οπτικές των συνάψεων, ο MI εστιάζει στον εντοπισμό συσχετίσεων, ενώ το t-score στις λεπτές διακρίσεις.
- ✓ z-score: Υπολογίζεται από τον τύπο $z-score = O - E/\sqrt{E}$. Ουσιαστικά εκτιμά την απόκλιση της συνεμφάνισης από το τυχαίο. Το ζήτημα με το z-score είναι ότι δίνει ανακριβή αποτελέσματα, αν το $E < 1$, κάτι που είναι σύνθητες σε μεγάλα σώματα κειμένων, σύμφωνα με την Evert (2008: 20). Όπως το MI, ευνοεί λέξεις χαμηλής συχνότητας.
- ✓ Log-likelihood: Υπολογίζεται από τον τύπο $Log-likelihood = 2 \sum_{ij} O_{ij} * \log O_{ij}/E_{ij}$. Αποτελεί τον δημοφιλέστερο δείκτη στην υπολογιστική γλωσσολογία (Evert, 2008: 31)
- ✓ Simple-II: Υπολογίζεται από τον τύπο $simple-II = 2[O * \log O/E - (O-E)]$. Αποτελεί μια απλοποιημένη μορφή της Log-likelihood. Και οι δύο υπολογίζουν το βαθμό βεβαιότητας ότι μια σύναψη δεν είναι αποτέλεσμα τυχαιότητας.

Γενικά, η Evert (2008: 22) παρατηρεί ότι το MI^3 και το MI δείχνουν σε μια σύναψη πόσο η παρατηρούμενη συχνότητα ξεπερνά την αναμενόμενη, ενώ τα υπόλοιπα το πόσο απίθανο είναι οι συναπτόμενες λέξεις να είναι άσχετες μεταξύ τους. Τονίζει

επίσης ότι είναι αδύνατον να επιλέξει κανείς έναν μόνο δείκτη, αλλά αντιθέτως συνιστά να εφαρμόζεται η λογαριθμική πιθανότητα (Log-likelihood ή Simple-ll) μαζί με t-score και MI προκειμένου να υπάρξει μια πολύπλευρη προσέγγιση των δεδομένων.

Άλλες χρήσιμες και ενδιαφέρουσες επιλογές που συναντούμε και στο AntConc είναι οι εξής:

- ✓ Mu: υπολογίζει το μέσο όρο της απόστασης μεταξύ δύο τύπων.
- ✓ RRF: μετρά τη συχνότητα σε σχέση με το εύρος των εμφανίσεων.

Συνολικά οι συνάψεις δείχνουν την προτίμηση των λέξεων να συνυπάρχουν με ορισμένους τύπους και μπορούμε να πούμε ότι φανερώνουν εσωτερικές πτυχές της χρήσεως της γλώσσας. Στο παρόν σώμα κειμένων θα πρέπει ενδεχομένως να αναζητούμε τις συνάψεις σε μικρή απόσταση γύρω από την κεντρική λέξη, διότι η ποιητική φύση του κειμένου δημιουργεί μικρότερες προτάσεις από ό,τι σε ένα πεζό κείμενο. Εν προκειμένω επέλεξα ένα εύρος τριών λέξεων εκατέρωθεν του κεντρικού τύπου, έναντι των συνηθέστερα χρησιμοποιούμενων πέντε λέξεων. Πειραματίστηκα με διάφορους αριθμούς και προσπάθησα εμπειρικά να εντοπίσω πότε οι συνάψεις ήταν άσχετες μεταξύ τους, καθότι άνηκαν σε άλλη πρόταση, και συμπεράνα ότι τρεις λέξεις δίνουν πιο αξιόπιστα αποτελέσματα από μεγαλύτερους αριθμούς.

4.2.4. Λεξικά συμπλέγματα και ν-γράμματα

Είδαμε παραπάνω ότι η γλώσσα κυριαρχείται από ιδιωτισμούς. Ο Mc Carthy (2004, όπως αναφέρεται στο Γούτσος & Φραγκάκη, 2015: 86) σημειώνει ότι η γλώσσα αποτελείται από έτοιμα μεγάλα κομμάτια λόγου τα οποία οι χρήστες χρησιμοποιούν όπως είναι, χωρίς να χρειάζεται να τα επεξεργάζονται. Αυτά τα έτοιμα, αδιάσπαστα κομμάτια λόγου ο Φέρλας (2011) στα ελληνικά τα ονομάζει *λεξικά συμπλέγματα* και τα ορίζει ως μη διακοπτόμενες ακολουθίες τριών ή περισσότερων λέξεων που συνεμφανίζονται. Αντίστοιχος όρος είναι και τα *ν-γράμματα* (*n-grams*), ακολουθίες δηλαδή λέξεων, όπου ν είναι ο αριθμός των συνεχόμενων τύπων. Το AntConc προσφέρει ξεχωριστά εργαλεία για την εύρεση των παραπάνω: για τα συμπλέγματα έχει τη λειτουργία *cluster*, στην οποία ο χρήστης πρέπει να γράψει μια λέξη και να ορίσει το μέγεθος του συμπλέγματος καθώς επίσης και τη θέση των συμπλεκόμενων τύπων (αριστερά, δεξιά ή και από τις δύο πλευρές της κύριας λέξης) για να δει τους αντίστοιχους τύπους, ενώ για τα ν-γράμματα έχει τη λειτουργία *n-gram*, με την οποία

μπορεί να επιλέξει το μέγεθος της ακολουθίας που επιθυμεί, χωρίς να χρειάζεται να ορίσει μία κεντρική λέξη, ενώ επιπροσθέτως υπάρχει η επιλογή κενής θέσης μέσα στην ακολουθία των λέξεων. Τα εργαλεία αυτά δίνουν τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε τα έτοιμα κομμάτια λόγου που υπάρχουν στο σώμα κειμένων μας.

4.2.5. Οι Λέξεις-κλειδιά

Προκειμένου να συγκρίνουμε δύο σώματα κειμένων, ένα χρήσιμο εργαλείο είναι οι λέξεις-κλειδιά (*keywords*). Παίρνουμε δύο σώματα κειμένων, ένα αναφοράς (*reference*) και ένα στόχο (*target*). Το πρόγραμμα συγκρίνει τις εμφανίσεις των λέξεων του σώματος στόχου με εκείνες του σώματος αναφοράς και εντοπίζει τους τύπους που εμφανίζονται σημαντικά περισσότερες ή λιγότερες φορές από το αναμενόμενο, και τις χαρακτηρίζει ως λέξεις-κλειδιά. Αυτές εντοπίζονται με στατιστικό τρόπο συγκρίνοντας τις πραγματικές εμφανίσεις των τύπων στα προς σύγκριση σώματα σε σχέση με τις αναμενόμενες. Είναι ένα εργαλείο που μας βοηθά να εστιάσουμε άμεσα στις λεξικές διαφορές που έχουν τα δύο σώματα κειμένων.

4.2.6. Γραφική παράσταση (*Plot*)

Ακόμη ένα εργαλείο είναι η γραφική παράσταση της θέσεως ενός τύπου ή συμπλέγματος μέσα στο κείμενο. Το πολύ απλό αυτό εργαλείο προσφέρει μια οπτική απεικόνιση του πού ακριβώς μέσα στο κείμενο εντοπίζονται οι ζητούμενοι τύποι. Αυτό μας βοηθά σε παρατηρήσεις αναφορικά με τη διασπορά των τύπων, αν είναι δηλαδή συγκεντρωμένοι σε κάποιο μέρος του κειμένου ή αν επαναλαμβάνονται σταθερά.

4.3. Οι συχνότεροι τύποι του ΣΚΚΜ

Ας εξετάσουμε τώρα τους συχνότερα χρησιμοποιούμενους τύπους. Θα κοιτάξουμε κατά σειρά τους γραμματικούς τύπους, τα ρήματα, τα επίθετα, τα ουσιαστικά, ενώ θα δούμε και διάφορους τύπους σε χαμηλότερες ζώνες συχνότητας, τα άπαξ λεγόμενα και το εύρος των λέξεων. Η παρακάτω εικόνα δείχνει την επιφάνεια διεπαφής του προγράμματος AntConc και παρουσιάζει τους τύπους του ΣΚΚΜ με σειρά συχνότητας. Φαίνονται επίσης το εύρος και οι κανονικοποιημένες τιμές τους.

AntConc

File Edit Settings Help

Target Corpus

Name: my_corpus_no_acc

Files: 532

Tokens: 384477

Entries 36647/36647 Total Freq 384477/384477 Page Size 100 hits

	Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
1	και	1	17086	532	44439.589	1.000
2	την	2	6865	530	17855.424	0.996
3	των	3	6742	527	17535.509	0.991
4	της	4	6328	531	16458.722	0.998
5	σου	5	6300	524	16385.896	0.985
6	τον	6	6158	531	16016.563	0.998
7	του	7	5781	529	15036.010	0.994
8	ο	8	5145	530	13381.815	0.996
9	εν	9	4666	531	12135.967	0.998
10	σε	10	3921	525	10198.269	0.987
11	ως	11	3687	526	9589.650	0.989
12	το	12	3604	530	9373.773	0.996
13	τω	13	3578	530	9306.148	0.996
14	τους	14	3367	519	8757.351	0.976
15	η	15	2703	515	7030.330	0.968
16	τα	16	2680	516	6970.508	0.970
17	τη	17	2498	510	6497.138	0.959
18	τοις	18	2006	506	5217.477	0.951
19	εκ	19	1994	493	5186.266	0.927
20	εις	20	1988	474	5170.660	0.891
21	προς	21	1983	494	5157.656	0.929
22	γαρ	22	1590	463	4135.488	0.870
23	τας	23	1514	469	3937.817	0.882
24	ημων	24	1500	453	3901.404	0.852
25	θεου	25	1407	469	3659.517	0.882
26	θεος	26	1391	438	3617.902	0.823
27	σοι	27	1364	456	3547.676	0.857
28	ταις	28	1350	457	3511.263	0.859
29	χριστου	29	1206	407	3136.729	0.765
30	οι	30	1158	393	3011.884	0.739
31	αιωνας	31	1127	331	2931.255	0.622
32	δε	32	1120	417	2913.048	0.784

Search Query ☒ Words ☐ Case ☐ Regex Min. Freq 1 Min. Range 1

Sort by Frequency ☐ Invert Order

Εικόνα 4-1:Επιφάνεια εργασίας AntConc: οι τύποι με τη μεγαλύτερη συχνότητα.

Παρατίθενται οι πρώτοι 100 τύποι με του ΣΚΚΜ με βάση τη συχνότητά τους, χωρίς τόνους και πνεύματα.

Πίνακας συχνότητων χωρίς τόνους-πνεύματα					
Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
και	1	17086	532	44439,589	1
την	2	6865	530	17855,424	0,996
των	3	6742	527	17535,509	0,991
της	4	6328	531	16458,722	0,998
σου	5	6300	524	16385,896	0,985
τον	6	6158	531	16016,563	0,998
του	7	5781	529	15036,01	0,994
ο	8	5145	530	13381,815	0,996
εν	9	4666	531	12135,967	0,998
σε	10	3921	525	10198,269	0,987

ως	11	3687	526	9589,65	0,989
το	12	3604	530	9373,773	0,996
τω	13	3578	530	9306,148	0,996
τους	14	3367	519	8757,351	0,976
η	15	2703	515	7030,33	0,968
τα	16	2680	516	6970,508	0,97
τη	17	2498	510	6497,138	0,959
τοις	18	2006	506	5217,477	0,951
εκ	19	1994	493	5186,266	0,927
εις	20	1988	474	5170,66	0,891
προς	21	1983	494	5157,656	0,929
γαρ	22	1590	463	4135,488	0,87
τας	23	1514	469	3937,817	0,882
ημων	24	1500	453	3901,404	0,852
θεου	25	1407	469	3659,517	0,882
θεος	26	1391	438	3617,902	0,823
σοι	27	1364	456	3547,676	0,857
ταις	28	1350	457	3511,263	0,859
χριστου	29	1206	407	3136,729	0,765
οι	30	1158	393	3011,884	0,739
αιωνας	31	1127	331	2931,255	0,622
δε	32	1120	417	2913,048	0,784
νυν	33	1106	414	2876,635	0,778
θεον	34	1103	445	2868,832	0,836
πατερ	35	1093	176	2842,823	0,331
μαρτυς	36	1025	194	2665,959	0,365
κυριον	37	1000	359	2600,936	0,675
τε	38	988	386	2569,725	0,726
ει	39	919	353	2390,26	0,664
παρθενε	40	916	419	2382,457	0,788
παντας	41	897	356	2333,039	0,669
μου	42	893	351	2322,636	0,66
υπερ	43	892	409	2320,035	0,769
δι	44	886	408	2304,429	0,767
ευλογητος	45	883	324	2296,626	0,609
χριστον	46	859	387	2234,204	0,727
συ	47	825	342	2145,772	0,643
πνευματος	48	800	368	2080,749	0,692
πατερων	49	789	283	2052,138	0,532
λογον	50	720	348	1872,674	0,654
ημας	51	719	328	1870,073	0,617
με	52	715	292	1859,669	0,549
δια	53	704	364	1831,059	0,684

πιστει	54	702	355	1825,857	0,667
επι	55	674	364	1753,031	0,684
παντα	56	670	285	1742,627	0,536
αγνη	57	649	350	1688,007	0,658
ου	58	645	330	1677,604	0,62
ω	59	623	319	1620,383	0,6
παντων	60	611	328	1589,172	0,617
ημιν	61	603	337	1568,364	0,633
οθεν	62	600	313	1560,561	0,588
παθων	63	599	299	1557,961	0,562
κυριε	64	579	248	1505,942	0,466
εργα	65	568	206	1477,332	0,387
ον	66	554	317	1440,918	0,596
οσιε	67	545	162	1417,51	0,305
υπερυψουτε	67	545	204	1417,51	0,383
συν	69	543	310	1412,308	0,583
διο	70	526	284	1368,092	0,534
εξ	71	524	301	1362,89	0,566
θεια	72	519	297	1349,886	0,558
ευλογειτε	73	518	207	1347,285	0,389
μακαρ	74	515	226	1339,482	0,425
ενδοξε	75	507	244	1318,674	0,459
παναμωμε	76	502	294	1305,67	0,553
θεοτοκε	77	489	293	1271,858	0,551
αυτου	78	484	279	1258,853	0,524
χαιρε	79	481	142	1251,05	0,267
ουκ	80	454	248	1180,825	0,466
κυριου	81	449	237	1167,82	0,445
θειας	82	439	283	1141,811	0,532
θεω	83	437	272	1136,609	0,511
ψυχης	84	435	285	1131,407	0,536
μετα	85	430	285	1118,402	0,536
νουν	86	429	271	1115,801	0,509
ωσπερ	87	428	274	1113,201	0,515
γης	88	420	267	1092,393	0,502
θειον	88	420	284	1092,393	0,534
φως	90	419	260	1089,792	0,489
χριστω	90	419	246	1089,792	0,462
αχραντε	92	416	260	1081,989	0,489
μη	93	414	261	1076,787	0,491
χριστος	94	411	239	1068,985	0,449
σαρκος	95	408	263	1061,182	0,494
σοφε	95	408	206	1061,182	0,387

δεσποινα	97	404	243	1050,778	0,457
πασαν	98	400	259	1040,374	0,487
μαρτυρων	99	387	201	1006,562	0,378
ζωης	100	385	249	1001,36	0,468

Πίνακας 4-1: Πίνακας συχνοτήτων χωρίς τόνους-πνεύματα, 100 πρώτοι τύποι

Για σύγκριση παραθέτω τον ίδιο πίνακα, αλλά με τόνους και πνεύματα, ώστε να φανεί η διαφοροποίηση στη συχνότητα των τύπων λόγω διαφορετικού τονισμού.

Πίνακας συχνοτήτων με τόνους-πνεύματα					
Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
καὶ	1	17055	532	44.358.960	1.000
τὴν	2	6785	530	17.647.350	0.996
τῶν	3	6728	527	17.499.096	0.991
τῆς	4	6314	531	16.422.309	0.998
τὸν	5	6052	530	15.740.864	0.996
τοῦ	6	5765	529	14.994.395	0.994
σου	7	5222	523	13.582.087	0.983
ὁ	8	5088	530	13.233.561	0.996
ἐν	9	4647	531	12.086.549	0.998
ὡς	10	3645	526	9.480.411	0.989
τὸ	11	3594	530	9.347.763	0.996
τῷ	12	3565	530	9.272.336	0.996
τοὺς	13	3230	517	8.401.023	0.972
σε	14	2828	516	7.355.446	0.970
τὰ	15	2674	516	6.954.902	0.970
ἡ	16	2563	512	6.666.198	0.962
τῇ	17	2493	510	6.484.133	0.959
τοῖς	18	1999	506	5.199.271	0.951
ἐκ	19	1993	493	5.183.665	0.927
εἰς	20	1964	473	5.108.238	0.889
πρὸς	21	1956	492	5.087.430	0.925
ἡμῶν	22	1493	453	3.883.197	0.852
γὰρ	23	1406	448	3.656.916	0.842
θεοῦ	24	1405	469	3.654.315	0.882
τάς	25	1372	432	3.568.484	0.812
ταῖς	26	1341	457	3.487.855	0.859
χριστοῦ	27	1205	407	3.134.128	0.765
οἱ	28	1155	392	3.004.081	0.737
αἰῶνας	29	1124	331	2.923.452	0.622

νῦν	30	1105	414	2.874.034	0.778
σοῦ	31	1078	425	2.803.809	0.799
σὲ	32	1059	420	2.754.391	0.789
πάτερ	33	996	161	2.590.532	0.303
τε	34	984	385	2.559.321	0.724
μάρτυς	35	973	185	2.530.711	0.348
κύριον	36	912	325	2.372.053	0.611
δὲ	37	908	386	2.361.650	0.726
μου	38	893	351	2.322.636	0.660
δι	39	886	408	2.304.429	0.767
σοι	40	881	387	2.291.424	0.727
εἶ	41	879	337	2.286.223	0.633
ὑπὲρ	42	871	407	2.265.415	0.765
θεός	43	867	338	2.255.011	0.635
παρθένε	44	839	385	2.182.185	0.724
πάντας	45	811	321	2.109.359	0.603
σὺ	46	771	333	2.005.322	0.626
θεὸν	47	767	386	1.994.918	0.726
πατέρων	48	730	262	1.898.683	0.492
ἡμᾶς	49	718	328	1.867.472	0.617
πνεύματος	50	712	331	1.851.866	0.622
εὐλογητὸς	51	706	307	1.836.261	0.577
με	52	704	288	1.831.059	0.541
διὰ	53	701	363	1.823.256	0.682
ἐπὶ	54	673	364	1.750.430	0.684
λόγον	55	649	313	1.688.007	0.588
πίστει	56	636	328	1.654.195	0.617
χριστὸν	57	617	319	1.604.777	0.600
πάντα	58	612	252	1.591.773	0.474
ἡμῖν	59	603	337	1.568.364	0.633
ὅθεν	60	600	313	1.560.561	0.588
παθῶν	61	599	299	1.557.961	0.562
ἔργα	62	566	206	1.472.130	0.387
πάντων	63	563	301	1.464.327	0.566
ὅσιν	64	544	162	1.414.909	0.305
ὑπερυψοῦτε	64	544	204	1.414.909	0.383
σὺν	66	536	307	1.394.102	0.577
ἐξ	67	522	300	1.357.688	0.564
εὐλογεῖτε	68	518	207	1.347.285	0.389
κύριε	69	516	221	1.342.083	0.415
ὦν	70	513	308	1.334.280	0.579
ἔνδοξε	71	507	244	1.318.674	0.459
αὐτοῦ	72	484	279	1.258.853	0.524

μάκαρ	73	480	210	1.248.449	0.395
διὸ	74	479	259	1.245.848	0.487
θεός	75	477	226	1.240.646	0.425
πανάμωμε	76	465	269	1.209.435	0.506
οὐκ	77	454	248	1.180.825	0.466
χαῖρε	78	445	131	1.157.416	0.246
θεῶ	79	437	272	1.136.609	0.511
ψυχῆς	80	435	285	1.131.407	0.536
θεοτόκε	81	430	264	1.118.402	0.496
μετὰ	82	429	285	1.115.801	0.536
νοῦν	82	429	271	1.115.801	0.509
ὥσπερ	84	427	274	1.110.600	0.515
γῆς	85	419	266	1.089.792	0.500
φῶς	85	419	260	1.089.792	0.489
χριστῶ	85	419	246	1.089.792	0.462
θεῖον	88	417	284	1.084.590	0.534
μὴ	89	414	261	1.076.787	0.491
ἄχραντε	90	413	258	1.074.186	0.485
κυρίου	91	410	214	1.066.384	0.402
θείας	92	396	260	1.029.971	0.489
πᾶσαν	92	396	257	1.029.971	0.483
ζωῆς	94	385	249	1.001.360	0.468
σοὶ	94	385	253	1.001.360	0.476
οὐ	96	379	217	985.755	0.408
μαρτύρων	97	370	191	962.346	0.359
ὕμνεῖτε	98	368	169	957.144	0.318
δέσποινα	99	367	225	954.543	0.423
ὄντως	100	357	221	928.534	0.415

Πίνακας 4-2: Πίνακας συχνοτήτων με τόνους-πνεύματα, 100 πρώτοι τύποι

Για τις αναλύσεις του σώματος κατά κανόνα χρησιμοποίησα τους τύπους χωρίς τόνους και πνεύματα, όπως εξήγησα στην ενότητα 3.4. Χρησιμοποίησα τους τύπους με τόνους και πνεύματα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως κατά τη διαδικασία εύρεσης των ποσοστών των μερών του λόγου.

4.3.1. Γραμματικοί τύποι

Στο ΣΚΚΜ οι πρώτοι 24 τύποι είναι αποκλειστικά γραμματικοί. Στην πρώτη θέση με μεγάλη διαφορά απαντά ο σύνδεσμος *καί*, ο οποίος καλύπτει το 4,44% του συνόλου των τύπων και είναι ο μόνος τύπος που εμφανίζεται σε όλα τα κείμενα ανεξαιρέτως.

Αναφορικά με τα άρθρα, προηγούνται οι τύποι *τήν* (1,78%), *τῶν* (1,75%), *τῆς* (1,64%), ενώ τις λιγότερες εμφανίσεις έχουν οι τύποι *οἱ* (0,3%), *ταῖς* (0,35%), *αἱ* (0,05%) και το κλητικό επιφώνημα *ὦ* (0,09%), το οποίο εντάσσω εδώ, μιας και τίθεται μπροστά από ονόματα, όπως τα άρθρα. Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο *τήν* συνδέεται είτε άμεσα με ονόματα όπως *ψυχὴν*, *μνήμην*, *ζωὴν*, *γῆν*, *δόξαν*, *καρδίαν*, *χάριν*, *ἐκκλησίαν*, είτε παρεμβάλλεται μεταξύ του άρθρου και του ονόματος κάποιος τύπος, όπως το *σὴν* (π.χ. *τήν σὴν γαστέρα*) ή η γενική του άρθρου (*τοῦ*, *τῶν*, *τῆς*, π.χ. *τήν τοῦ δεσπότης*). Το άρθρο *τῶν* εμφανίζεται συχνότερα μαζί με τους τύπους *πατέρων*, *παθῶν*, *πιστῶν*, *λόγων*, *ἀνθρώπων*, *αἱμάτων*, *ἀγγέλων*, *ψυχῶν*, *ἀγίων* και *μαρτύρων*. Είναι επίσης ο τύπος που αρέσκεται στο να παρεμβάλλεται μετά από άρθρα όπως *ὁ* και *τήν* αλλά και να δέχεται και αυτός την παρεμβολή της λέξεως *σῶν*. Το άρθρο *τῆς* σχετίζεται με τις ίδιες λέξεις όπως και το *τήν*, αλλά βέβαια σε πτώση γενική: *ψυχῆς*, *χάριτος*, *ἐκκλησίας*, *δόξης*, *ζωῆς*, *τριάδος*, *πίστεως*, *πλάνης*. Και εδώ πολύ αγαπητή είναι η χρήση του τύπου *σῆς* μεταξύ του άρθρου και του ονόματος, όπως επίσης και των γενικών *τοῦ* και *τῶν*.

Στον αντίποδα, αναφορικά με τα άρθρα με τις λιγότερες εμφανίσεις, ο τύπος *οἱ* συνοδεύει ονόματα όπως *πιστοί*, *παῖδες*, *μάρτυρες*, *ἀθληταί*, *ἀθλοφόροι*, ενώ συχνά δέχεται την παρεμβολή μιας γενικής (*τῶν*, *τῆς*, *τοῦ*). Το άρθρο *ταῖς* συνοδεύεται από την αντωνυμία *σαῖς* και κάποιο όνομα (*πρεσβείαις*, *ἱκεσίαις*). Το λιγότερα εμφανιζόμενο άρθρο είναι η ονομαστική πληθυντικού του θηλυκού *αἱ*, το οποίο συνοδεύει τύπους όπως *δυνάμεις*, *παρθένοι*. Παρατηρούμε ότι η ονομαστική πτώση του πληθυντικού δεν προτιμάται, ενώ ο τύπος *τὰ* παρουσιάζει αυξημένες εμφανίσεις χάρη στην ασυνήθιστα μεγάλη σύναψή του με τον τύπο *ἔργα*. Για τον κλητικό τύπο *ὦ* ενδιαφέρον έχουν τα εξής: καταρχάς εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε το πρόβλημα της ύπαρξης αλλά και μη ύπαρξης τόνων και πνευμάτων: ο κλητικός τύπος του άρθρου (*ὦ*) καταγράφεται με πέντε διαφορετικούς τρόπους λόγω λανθασμένης ορθογραφίας του από τον ψηφιοποίησαντα: από την άλλη, χωρίς τον τονισμό δεν μπορεί να γίνει διάκριση από την αναφορική αντωνυμία (*ὦ*). Το κλητικό πάντως έχει χρήση μπροστά από ονόματα, με συνηθέστερα τα *παρθένε* και *θεομήτορ*, αλλά και φράσεις όπως *ὦ τῶν ὑπέρ νοῦν/ἔννοιαν*. Ο παρακάτω πίνακας συνοψίζει τις εμφανίσεις των άρθρων στο ΣΚΚΜ, χωρίς το κλητικό *ὦ*.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
την	2	6865	530	17855,42	0,996
των	3	6742	527	17535,51	0,991
της	4	6328	531	16458,72	0,998
τον	6	6158	531	16016,56	0,998
του	7	5781	529	15036,01	0,994
ο	8	5145	530	13381,82	0,996
το	12	3604	530	9373,773	0,996
τω	13	3578	530	9306,148	0,996
τους	14	3367	519	8757,351	0,976
η	15	2703	515	7030,33	0,968
τα	16	2680	516	6970,508	0,97
τη	17	2498	510	6497,138	0,959
τοις	18	2006	506	5217,477	0,951
τας	23	1514	469	3937,817	0,882
ταις	28	1350	457	3511,263	0,859
οι	30	1158	393	3011,884	0,739
αι	195	205	132	533,192	0,248

Πίνακας 4-3: Συχνότητες άρθρων

Η γενική και αιτιατική του θηλυκού προσδιορίζουν περίπου τα ίδια ονόματα, τα οποία αποτελούν σημαντικές έννοιες στην υμνογραφία, ενώ ο τύπος *τῶν* περιλαμβάνει ονόματα αρσενικά και θηλυκά, οπότε είναι αναμενόμενο να παρουσιάζει μεγάλο πλήθος εμφανίσεων. Ο τύπος *ὁ* συνοδεύει συχνότατα ονόματα που παρουσιάζουν μεγάλη συχνότητα, όπως *θεός*, *λόγος*, *κύριος* και τη φράση *ὁ τῶν πατέρων*. Αντίστοιχα η θηλυκή ονομαστική *ἡ* χρησιμοποιείται σχεδόν τις μισές φορές σε σχέση με το αρσενικό και συνοδεύει ονόματα όπως *κτίσις*, *παρθένος*, *μνήμη*, *εκκλησία*. Το ουδέτερο άρθρο συνοδεύει τύπους όπως *φῶς*, *πνεῦμα*, *σῶμα*, *πῶρ*.

Η αιτιατική και οι γενική πτώση λοιπόν είναι οι συχνότερες, κάτι που είναι μάλλον αναμενόμενο: η αιτιατική χρησιμοποιείται συνήθως ως αντικείμενο ρηματικών τύπων (ρημάτων, απαρεμφάτων και μετοχών), ενώ η γενική επέχει διάφορες θέσεις, όπως αντικειμένου ρημάτων και ονομάτων, υποκειμένου ονομάτων, φανερώνει προέλευση, κτήση κ.τ.ό. Τα υποκείμενα είναι πρωτίστως αρσενικού γένους, ενώ είναι σπάνια σε πληθυντικό θηλυκού γένους. Συνολικά, αναφορικά με τα άρθρα, οι αρσενικοί τύποι είναι κατά τι περισσότεροι από τους θηλυκούς, ενώ οι ουδέτεροι είναι οι λιγότεροι. Η αιτιατική χρησιμοποιείται περισσότερο από κάθε άλλη πτώση, ενώ ακολουθούν η γενική και η ονομαστική, ενώ ο ενικός χρησιμοποιείται διπλάσιες φορές από τον πληθυντικό.

Από προθέσεις προηγείται μακράν η *έν* και έπονται οι *έκ*, *είς*, *προς*, όπως δείχνει ο παρακάτω πίνακας.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
εν	9	4666	531	12135,97	0,998
εκ	19	1994	493	5186,266	0,927
είς	20	1988	474	5170,66	0,891
προς	21	1983	494	5157,656	0,929
υπερ	43	892	409	2320,035	0,769

Πίνακας 4-4: Συχνότερες προθέσεις

Η *έν* συντάσσεται με δοτική, και στον παρακάτω πίνακα διγραμμάτων μπορούμε να δούμε τις συχνότερες λέξεις από τις οποίες ακολουθείται.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
εν τω	1	350	216	911.589	0.406
εν τη	2	334	212	869.916	0.398
εν σοι	3	211	161	549.558	0.303
εν πιστει	4	152	121	395.890	0.227
εν γαστρι	5	134	107	349.008	0.201
εν τοις	6	121	101	315.149	0.190
εν ουρανοις	7	92	77	239.618	0.145
εν μητρα	8	89	81	231.804	0.152
εν γη	9	86	78	223.990	0.147
εν πνευματι	10	84	68	218.781	0.128
εν ω	11	83	70	216.177	0.132
εν η	12	81	76	210.968	0.143
εν σκοτει	13	75	72	195.340	0.135
εν ταις	14	73	64	190.131	0.120
εν μεσω	15	59	51	153.668	0.096
εν σαρκι	16	54	47	140.645	0.088
εν χαριτι	17	50	42	130.227	0.079
εν κοσμω	18	44	40	114.600	0.075
εν σπηλαιω	18	44	22	114.600	0.041
εν υψιστοις	20	43	35	111.995	0.066
εν σωματι	21	38	36	98.973	0.068
εν γυναιξι	22	32	30	83.345	0.056
εν βηθλεεμ	23	31	17	80.741	0.032
εν χριστω	23	31	29	80.741	0.055
εν αγκαλαις	25	30	29	78.136	0.055
εν γυναιξιν	26	29	29	75.532	0.055
εν δυσι	27	28	23	72.927	0.043
εν αγαλλιασει	28	27	20	70.323	0.038

Πίνακας 4-5: Διγράμματα της πρόθεσης *έν*

Το παράδειγμα 1 είναι ένα τροπάριο από την γ' ωδή του κανόνα της 21^{ης} Νοεμβρίου, που περιέχει την πρόθεση έν:

- 1) *Ἡ τριετίζουσα τῷ σώματι, καὶ πολυετὴς ἐν τῷ πνεύματι, ἡ πλατυτέρα οὐρανῶν, καὶ τῶν ἄνω Δυνάμεων, ὑπερτέρα εὐφημείσθω, ἐν ᾧδαϊς ἡ Θεόνυμφος. (21/11, γ')*

Συχνότερες εμφανίσεις έχουν και οι τύποι της κτητικής αντωνυμίας σου και της προσωπικής σε. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τις συνάψεις του τύπου σου.

Cluster	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
δυνάμει σου	1	173	93	0.033	0.175
μνήμην σου	2	100	87	0.019	0.164
πρεσβείαις σου	3	94	85	0.018	0.160
αἱμάτων σου	4	71	60	0.014	0.113
δόξης σου	5	57	36	0.011	0.068
γαστρί σου	6	55	49	0.011	0.092
πλήν σου	6	55	23	0.011	0.043
τόκῳ σου	8	53	48	0.010	0.090
μνήμη σου	9	51	49	0.010	0.092
μήτρᾳ σου	10	48	44	0.009	0.083
γαστρός σου	11	46	42	0.009	0.079
δούλους σου	12	43	32	0.008	0.060
υἱόν σου	12	43	36	0.008	0.068
σῶμά σου	14	42	40	0.008	0.075
λόγων σου	15	41	36	0.008	0.068

Πίνακας 4-6: Συνάψεις της κτητικής αντωνυμίας «σου»

Ο τύπος χρησιμοποιείται συχνά για να προσδώσει αμεσότητα στο λόγο, αφού παραπέμπει σε ευθεία επικοινωνία με το πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται (Χριστός, Παναγία, Άγιος), π.χ. *τῇ δυνάμει σου δόξα φιλόανθρωπε*. Όπως είναι λογικό, στο ΣΚΚΜ όπου έχουν αφαιρεθεί οι τόνοι, ο τύπος σου περιλαμβάνει τόσο την κτητική αντωνυμία σου όσο και την προσωπική αντωνυμία σοῦ (π.χ. *ἐκ σοῦ σαρκὶ γεγέννηται*), και γι' αυτόν τον λόγο για να βρω τις συνάψεις του καθενός ανέτρεξα στο σώμα όπου υπάρχουν κανονικά οι τόνοι. Το παράδειγμα 2 είναι ενδεικτικό της αντωνυμίας σου:

- 2) *Σωμάτων τὰ τραύματα, καὶ τῶν ψυχῶν Δημήτριε, ὥς περ ἀντιδότῳ δραστηρίῳ, μύρῳ καθαίρεις τῷ ἐκ τοῦ τάφου σου, ἰὸν ἀποπλύνων*

νοητόν, ζήλω τοῦ Δεσπότου σου, σταλαγμοῖς τῶν αἱμάτων σου. (26/10, ε')

Το μόριο ὡς παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθότι χρησιμοποιείται στη συντριπτική του πλειονότητα επιρρηματικά παραβολικά και κάποιες φορές επιτακτικά (συνήθως στη φράση ὡς ἀληθῶς αλλά και με άλλα επιρρήματα)· ενίοτε επέχει θέση υποτακτικού συνδέσμου και κάποιες φορές και αναφορικού επιρρήματος. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τα διγράμματα του τύπου ὡς.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
ως ηλιος	1	76	68	197.945	0.128
ως αληθως	2	74	69	192.736	0.130
ως εν	3	50	46	130.227	0.086
ως θεον	4	47	44	122.413	0.083
ως βρεφος	5	37	29	96.368	0.055
ως εκ	5	37	33	96.368	0.062
ως θεος	7	36	35	93.763	0.066
ως του	8	33	27	85.950	0.051
ως τον	9	32	30	83.345	0.056
ως γαρ	10	31	30	80.741	0.056
ως ευσπλαγχνος	10	31	29	80.741	0.055
ως περ	10	31	27	80.741	0.051
ως μαρτυς	13	29	24	75.532	0.045
ως ο	13	29	21	75.532	0.039
ως της	13	29	28	75.532	0.053
ως αγαθος	16	28	26	72.927	0.049
ως ουκ	16	28	13	72.927	0.024
ως ορθρος	18	23	23	59.904	0.043
ως ανθρωπος	19	22	21	57.300	0.039
ως παλαι	19	22	22	57.300	0.041
ως θεου	21	19	18	49.486	0.034
ως νικητης	21	19	18	49.486	0.034
ως προ	21	19	18	49.486	0.034
ως ροδον	21	19	19	49.486	0.036
ως φως	25	18	18	46.882	0.034
ως μητερα	26	17	16	44.277	0.030
ως των	27	16	16	41.673	0.030
ως θειος	28	15	15	39.068	0.028
ως θεοτοκον	28	15	15	39.068	0.028
ως κυριον	28	15	13	39.068	0.024

Πίνακας 4-7: Διγράμματα του *ὡς*

Παρακάτω βλέπουμε τις συνάψεις του *ὡς* ως προς το t-score με εύρος 3L-3R. Οι περισσότεροι τύποι είναι ουσιαστικά-επίθετα που χρησιμοποιούνται παραβολικά, ενώ ισχυρή είναι και η σύναψη με το επίρρημα *ἀληθῶς*. Παρατηρούμε επίσης ότι συχνότατα η παρομοίωση αποτελείται από επαναλαμβανόμενα σχήματα με το *ὡς*, π.χ. *ὡς φῶς*, *ὡς ὄρθρος*, *ὡς μέγας ἥλιος*.

Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
ἥλιος	1	111	11	100	92	322.549	9.491
ὡς	2	366	183	183	102	94.834	8.083
ἀληθως	3	99	13	86	86	160.104	7.916
ορθρος	4	39	11	28	24	162.213	5.915
ευσπλαγχνος	5	33	1	32	31	127.733	5.395
βρεφος	6	39	3	36	29	86.369	5.345
εστιν	7	38	16	22	19	88.181	5.327
ιεραρχης	8	33	10	23	25	109.593	5.286
αγαθος	9	30	0	30	28	108.581	5.100
ροδον	10	30	7	23	22	106.928	5.090
κρινον	11	26	6	20	20	86.683	4.694
περ	12	35	3	32	31	53.776	4.647
μεγας	13	29	5	24	17	53.559	4.427
αστηρ	14	27	4	23	25	57.609	4.413
ποιμην	15	26	8	18	20	57.099	4.357
αγιος	16	35	14	21	19	40.890	4.308
προφητης	17	28	4	24	19	48.011	4.273
αητητος	18	21	5	16	14	76.336	4.270
μητερα	19	32	5	27	29	40.597	4.218
νικητης	20	22	1	21	20	57.847	4.153
ουκ	21	57	23	34	34	27.823	4.103
ανθρωπος	22	24	1	23	23	47.466	4.092
φιλανθρωπος	23	21	1	20	21	57.129	4.082
ιερευς	24	21	6	15	16	52.541	4.020
παλαι	25	44	7	37	44	28.427	3.989
μονος	26	24	7	17	22	42.451	3.986
αριστος	27	20	2	18	17	53.530	3.972
θυμα	28	21	5	16	16	49.285	3.970
θειος	29	31	11	20	24	30.483	3.848
ιερειον	30	19	4	15	14	49.042	3.846

Πίνακας 4-8: Συνάψεις του *ὡς* με βάση το t-score

Ας δούμε τον ίδιο πίνακα (τους 10 πρώτους τύπους για συντομία) αλλά ως προς το z-score και το MI.

Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
ηλιος	1	111	11	100	92	322.549	30.140
ορθρος	2	39	11	28	24	162.213	25.711
ευσπλαγχνος	3	33	1	32	31	127.733	21.880
αγαθος	4	30	0	30	28	108.581	19.446
ροδον	5	30	7	23	22	106.928	19.142
ιεραρχης	6	33	10	23	25	109.593	18.698
αληθως	7	99	13	86	86	160.104	17.509
κρινον	8	26	6	20	20	86.683	16.662
αητητος	9	21	5	16	14	76.336	16.344
νουνεχης	10	13	1	12	11	56.449	15.577

Πίνακας 4-9: Συνάψεις του ως με βάση το z-score

Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
ελαιαν	1	4	2	2	2	22.084	5.125
εποιμανθης	1	4	2	2	2	22.084	5.125
κατορθοις	1	4	2	2	2	22.084	5.125
περικαλες	1	4	1	3	2	22.084	5.125
περικαλη	5	7	3	4	3	36.464	4.932
κρινα	6	11	3	8	9	48.554	4.414
νουνεχης	7	13	1	12	11	56.449	4.366
ορθρος	8	39	11	28	24	162.213	4.240
αναμαρτητος	8	13	5	8	8	54.057	4.240
ευοσμον	10	8	2	6	5	31.929	4.125

Πίνακας 4-10: Συνάψεις του ως με βάση το MI

Εύκολα παρατηρεί κανείς ότι κάθε δείκτης δίνει βαρύτητα σε διαφορετικούς τύπους. Το t-score περιλαμβάνει και κάποιους συνηθισμένους γραμματικούς τύπους λόγω του πλήθους τους, ενώ το z-score προκρίνει τους λεξικούς. Το MI αντιθέτως επισημαίνει σπανιότερες λέξεις με πολύ χαμηλότερη συχνότητα, οι οποίες όμως συνεμφανίζονται με τον τύπο ως στις περισσότερες από αυτές τις λίγες εμφανίσεις τους.

Ο σύνδεσμος γάρ εμφανίζεται συχνότατα ως δεύτερη λέξη μετά το συ με αιτιολογική ή βεβαιωτική χρήση. Μέσω του γάρ το τιμώμενο πρόσωπο εμφανίζεται ως εκείνο χάρη στο οποίο ο άνθρωπος λαμβάνει τη θεϊκή βοήθεια. Επίσης συχνό είναι το

επιτατικό *και γάρ*, μια φράση που απλώς ενισχύει το *γάρ*. Αντίστοιχα με το *συ*, εμφανίζεται και η φράση *δια σοῦ γάρ*, *και σέ γάρ*, με την ίδια λογική.

Το επίρρημα *νῦν* συνήθως ακολουθείται από το μόριο *δέ* και προσδίδει συγχρονική κατάσταση στα γεγονότα: δεν πρόκειται για ιστορίες του παρελθόντος αλλά για πράγματα που συμβαίνουν τώρα, σε ζωντανό χρόνο.

Οι σύνδεσμοι *και* και *δέ* χρησιμοποιούνται για σύνδεση των προτάσεων· ο *και* είναι μεν ο συχνότερα εμφανιζόμενος τύπος, αφού κατά μέσο όρο εμφανίζεται μία φορά ανά 23 λέξεις, δηλαδή περίπου μία φορά ανά τροπάριο, όμως παρατηρείται εξίσου συχνή χρήση του ασύνδετου σχήματος, ενώ σε πολλά τροπάρια δεν εντοπίζεται ούτε μία φορά ο *καί*. Για να ελέγξω αν ο *και* χρησιμοποιείται πολύ ή λίγο σε σχέση με παρόμοια εκκλησιαστικά κείμενα, δημιούργησα ένα σώμα κειμένων αποτελούμενο από τα κείμενα του λειτουργικού βιβλίου με την ονομασία «*Απόστολος*», μέσα στο οποίο περιέχονται περικοπές από τις πράξεις και τις επιστολές των αποστόλων του Χριστού· εκεί λοιπόν το *και* αποτελεί το 4,74% των δειγμάτων, ποσοστό ακόμη μεγαλύτερο από του παρόντος σώματος. Για τον ίδιο λόγο συνέκρινα και τις εμφανίσεις του *και* στο κοντάκιο του ακαθίστου ύμνου: εκεί η συχνότητα του τύπου είναι το 1,9% των δειγμάτων. Πάντως όλοι οι υμνογράφοι στους κανόνες χρησιμοποιούν συχνότατα τον σύνδεσμο *και* σε ποσοστό άνω του 3,4% επί του συνόλου των δειγμάτων, κάτι που σημαίνει ότι το κοντάκιο του ακαθίστου κάνει χαμηλή χρήση του τύπου, σε αντίθεση με τον Απόστολο, ο οποίος χρησιμοποιεί τον *και* σε κανονικά επίπεδα.

Συνολικά, οι πρώτες 30 γραμματικές λέξεις καλύπτουν το 28,8% των δειγμάτων, ενώ οι πρώτες 30 λεξικές λέξεις το 6,17%.

4.3.2. Ρήματα

Τα ρήματα εμφανίζουν σημαντικά χαμηλότερα στατιστικά εμφάνισης σε σχέση με τα ονόματα ή τις γραμματικές λέξεις, τόσο σε συχνότητα, όσο και σε εύρος. Τα συχνότερα χρησιμοποιούμενα ρήματα (*ὑπερυψοῦτε*, *εὐλογεῖτε*, *ὑμνεῖτε*) είναι μέρος εφυμνιακών φράσεων και, όπως μας δείχνει το εργαλείο plot (βλ. Εικόνα 4-2), χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στις ωδές επτά και οκτώ.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
υπερυψουτε	67	545	204	1417.51	0.383
ευλογειτε	73	518	207	1347.285	0.389

χαίρε	79	481	142	1251.05	0.267
ὕμνευτε	104	368	169	957.144	0.318
ὠφθης	112	350	230	910.328	0.432
μακαρίζομεν	213	186	148	483.774	0.278
τετοκας	234	170	140	442.159	0.263
ὕμνουμεν	262	150	120	390.14	0.226
δοξαζόμεν	276	142	118	369.333	0.222
μεγαλυνόμεν	292	133	101	345.924	0.19
ανεδειχθης	300	129	102	335.521	0.192
εχρηματισας	300	129	106	335.521	0.199
εκυησας	305	126	114	327.718	0.214
ικετευε	316	122	97	317.314	0.182
ὕπερυψομεν	345	111	76	288.704	0.143
ρυσαι	361	105	83	273.098	0.156
δυσωπει	373	102	86	265.295	0.162
γεγενησαι	378	101	84	262.695	0.158
κραυγαζόμεν	393	97	82	252.291	0.154
βοωμεν	401	95	78	247.089	0.147

Πίνακας 4-11: Συνηθέστερα ρήματα

Ο τύπος *ὕπερυψοῦτε* χρησιμοποιείται στα εφύμνια λαὸς *ὕπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, τὸν κύριον ὕμνεῖτε καὶ ὕπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας* κ.λπ., ὅπως δείχνει το παράδειγμα 3:

- 3) *Διηνεκέσι χρώμενος, προσευχαῖς καὶ δεήσεσι, λύμην ἐκ ψυχῆς, τὴν τῶν παθῶν ἀπήλασας, καὶ τῆς διανοίας σου, τὸ ὀπτικὸν ἐκάθηρας· ὁθεν προορᾶν, προφητικῶς ἡξιώθης, τὰ μέλλοντα Σισώη, εὐσεβῶς ἀναμέλπων· Λαὸς ὕπερυψοῦτε, Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. (6/7, η')*

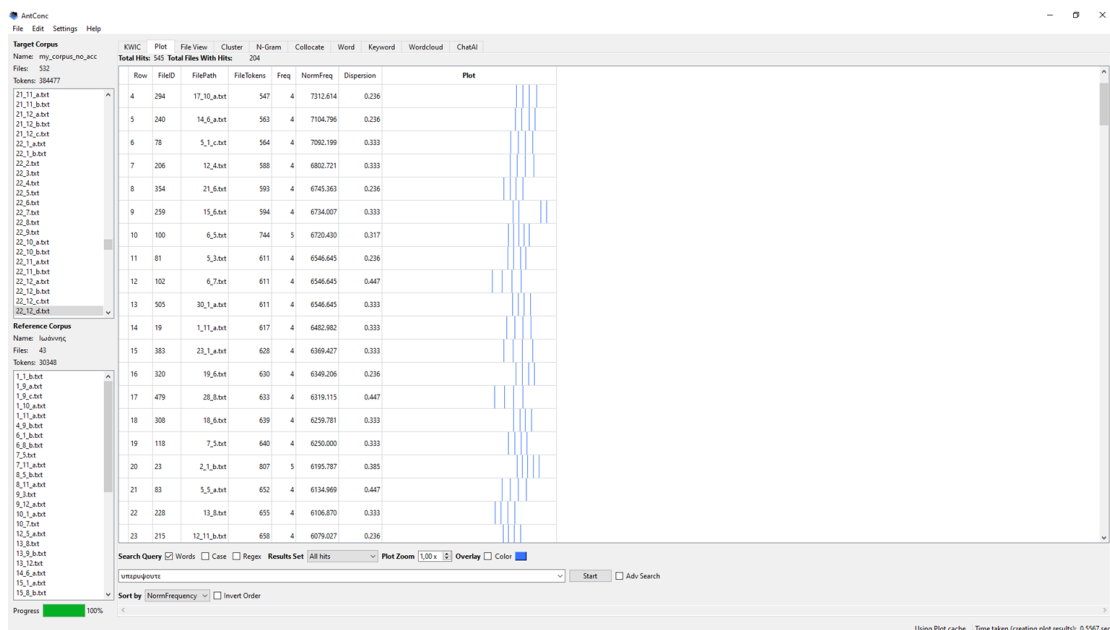
Το ρήμα *εὐλογεῖτε* χρησιμοποιείται στις σταθερές φράσεις *εὐλογεῖτε (πάντα) τὰ ἔργα τὸν Κύριον, ἱερεῖς εὐλογεῖτε, λαὸς ὕπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, οἱ παῖδες εὐλογεῖτε*, και παρόμοια εφύμνια· αυτό δείχνει το παράδειγμα 4:

- 4) *Σαφῶς μνηστευθεῖσα τῷ Χριστῷ τὴν τοῦ τυράννου ὀρμήν, πᾶσαν κατέσβεσας, σοφίας πέλαγος βρύουσα, Πελαγία πανσεβάσμιε, καὶ διαδήμασι τρισὶ Μάρτυς κεκόσμησαι· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα βοῶσα τὸν Κύριον. (4/5, η')*

Αντίστοιχα ο τύπος *ὕμνεῖτε* χρησιμοποιείται στις φράσεις *πάντα τὰ ἔργα ὕμνεῖτε τὸν Κύριον, τὸν Κύριον ὕμνεῖτε (τὰ ἔργα) (κραυγαζών) καὶ ὕπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογεῖτε ὕμνεῖτε τὸν Κύριον*. Συχνά αυτά τα τρία ρήματα μάλιστα

χρησιμοποιούνται όλα μαζί, με κάποιες αλλαγές στη σειρά των λέξεων. Το παράδειγμα 5 είναι ακόμη ένα δείγμα εφυμνίου:

- 5) *Φωτὶ ἐλαμπρύνθης νοητῶ, τοῦ θείου Πνεύματος, μάκαρ Θεόφανες· ὁθεν
ἰάματα βρύεις νῶν, τοῖς ἐν πίστει σοι προστρέχουσι, καὶ τὴν ἀγίαν σου
σορόν, πόθῳ γεραίρουσι, καὶ βοῶσι· Πάντα τὰ ἔργα ὑμνεῖτε τὸν Κύριον.
(12/3, η')*

Εικόνα 4-2: Θέση του «ὕπερψοῦτε» εντός του κανόνα

Οι φράσεις αυτές λοιπόν είναι στερεοτυπικές και απλώς επαναλαμβάνονται συστηματικά στις ωδές ζ' και η'· ως εκ τούτου μπορεί κανείς να πει ότι δεν αποτελούν ελεύθερη επιλογή του ποιητή, αφού τις παίρνει αυτούσιες και απλά τις τοποθετεί στο τέλος των τροπαρίων. Ακόμη και σε κανόνες οι οποίοι αναφέρονται σε αγίους, παρατηρούμε ότι η εξύμνηση του θεού βρίσκει τη θέση της και άρα οι αγιολογικοί κανόνες σε κάποια σημεία έχουν δεσποτικό περιεχόμενο. Αυτό δεν προκαλεί εντύπωση βεβαίως, αφού στη χριστιανική λατρεία την κεντρικότερη θέση κατέχει ο τριαδικός θεός. Εξάλλου, κάθε ωδή του κανόνα συνήθως κλείνει με θεοτοκίο, δηλαδή τροπάριο αφιερωμένο στην Θεοτόκο, άρα το αναμενόμενο είναι να έχουμε μέσα στους κανόνες τόσο δεσποτικά στοιχεία όσο και θεομητορικά.

Διαφορετική συμπεριφορά παρουσιάζει το ρήμα *χαῖρε*. Γενικά μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

α) οι τύποι που συχνότερα συνάπτονται αναφέρονται κυρίως στην Παναγία (δέσποινα, παρθένη, θεοτόκε, νεφέλη, άγνη).

β) ο τύπος *χαῖρε* αρέσκεται να επαναλαμβάνεται σε πολλές διαδοχικές προτάσεις (*χαῖρε άγνή, χαῖρε ἡ τὸ φῶς ἀνατείλασα, χαῖρε ἡ χωρήσασα θεόν*), βλ. παράδειγμα 6.

γ) συνεμφανίζεται με λεκτικά ρήματα ισχυρής έντασης σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο (*κραυγάζομεν, βοώμεν, κράζομεν*)

δ) συχνά χρησιμοποιείται στην αρχή του τροπαρίου (και βέβαια και μέσα στο θεοτοκίο). Ο τύπος χρησιμοποιείται σχεδόν πάντοτε αναφερόμενος στη Θεοτόκο, και σπανιότερα σε κάποιον άγιο. Σε αντίθεση με τα προαναφερθέντα ρήματα όμως, εδώ δεν μπορεί να εντοπιστεί κάποια εφυμνιακή φράση, το ρήμα χρησιμοποιείται κάθε φορά με διαφορετικό συγκείμενο. Επιπροσθέτως, ο συμφραστικός πίνακας μας δείχνει αμέσως ότι κάποια θεοτοκία χρησιμοποιούνται επανειλημμένως σε περισσότερους του ενός κανόνες, κάτι αρκετά δύσκολο να εντοπίσει κάποιος με γυμνό μάτι, αφού θα απαιτούσε ισχυρή μνήμη.

6) *Σοὶ τῇ τεκούσῃ Χριστόν, τὸν τοῦ παντὸς Δημιουργὸν κράζομεν· Χαῖρε άγνή, Χαῖρε ἡ τὸ φῶς ἀνατείλασα ἡμῖν, Χαῖρε ἡ χωρήσασα Θεὸν τὸν ἀχώρητον. (20/7, ε')*

Και τα τέσσερα αυτά ρήματα βρίσκονται σε προστακτική έγκλιση εκφράζοντας προτροπή, μια κατευθυντική γλωσσική πράξη, ενώ παράλληλα (για τα ρήματα σε β' πληθυντικό) ο ποιητής του κανόνα σε αυτά τα σημεία μοιάζει να απευθύνεται στο κοινό που παρακολουθεί την ακολουθία προκειμένου να συμμετάσχει ενεργά.

Το ρήμα *ᾠφθης* παρουσιάζει το συχνότερο εύρος εμφάνισης και δεν συνδέεται με κάποιο εφύμνιο. Αναφέρεται συχνότατα στην Θεοτόκο αλλά και σε λοιπούς αγίους, συνήθως με την έννοια της αποκαλύψεως, της φανέρωσης της αρετής ενώπιον του κόσμου. Εδώ η χρήση του β' ενικού προσδίδει άμεση επικοινωνία του ποιητή με τον πρόσωπο στο οποίο απευθύνεται, όπως στο παράδειγμα 7:

- 7) *Ὡς περικαλῆς ἀθλοφόρος, χαριτωθεὶς Μάρτυς Λογγῖνε, ὅλος ὡραιότατος
ὥφθης, καὶ τῷ ὡραίῳ Λόγῳ παρίστασαι, τὰς ἀμοιβὰς τῶν πόνων σου,
πλουσιωτάτως κομιζόμενος. (16/10, θ')*

Συνολικά μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής τάσεις στα ρήματα:

α) ρήματα σε α' πληθυντικό οριστικής ενεστώτα (*μακαρίζομεν, ὑμνοῦμεν, δοξάζομεν, μεγαλύνομεν, βοῶμεν* κ.λπ.). Παρουσιάζουν μια δεδομένη κατάσταση στην οποία οι πιστοὶ ὅλοι μαζί συμμετέχουν.

β) ρήματα σε β' πρόσωπο οριστικής (*ὥφθης, τέτοκας, ἀνεδείχθης, ἐχρημάτισας, ἐκύησας* κ.λπ.). Ο ποιητής μιλά στο πρόσωπο προς τιμήν του οποίου έχει γράψει τον κανόνα για να περιγράψει σημεία του βίου του.

γ) ρήματα σε β' ενικό προστακτικής (*χαῖρε, ἰκέτευε, ῥῦσαι*). Ο ποιητής εδώ συνομιλεῖ με το τιμώμενο πρόσωπο και είτε το εξυμνεῖ είτε παρακαλεῖ για τη βοήθειά του.

δ) ρήματα σε β' πληθυντικό προστακτικής με διάθεση προτρεπτική προς το λαό (*ὑμνεῖτε*).

Από τα παραπάνω βλέπουμε ότι ο κανόνας λειτουργεῖ ως ἓνα ζωντανό κείμενο με διάθεση άμεσης αλληλεπίδρασης του ποιμνίου που παρακολουθεῖ την ακολουθία και των αγίων που τιμώνται. Επίσης οι τιμώμενοι άγιοι παρουσιάζονται ως ζώντα πρόσωπα με δυνατότητα δράσεως προς όφελος των πιστών. Η ακολουθία δεν είναι μια ψυχρή ανάμνηση γεγονότων, αλλά αποτελεί ζωντανή δράση. Τέλος, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι απουσιάζει το α' ενικό πρόσωπο: αποφεύγεται συστηματικά η χρήση του καθώς προτιμάται ο πληθυντικός, ώστε να τονίζεται η ενότητα των πιστών ως ἓνα αδιάσπαστο σύνολο.

4.3.3. *Επίθετα*

Τα επίθετα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε κάθε μορφής λογοτεχνικό κείμενο, αφού είναι οι τύποι εκείνοι που προσδίδουν ιδιότητες στα ονόματα. Ο πίνακας παρουσιάζει τα συχνότερα επίθετα.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
παρθενε	40	916	419	2382.457	0.788
παντας	41	897	356	2333.039	0.669
ευλογητος	45	883	324	2296.626	0.609
παντα	56	670	285	1742.627	0.536
αγνη	57	649	350	1688.007	0.658
παντων	60	611	328	1589.172	0.617
οσιε	67	545	162	1417.51	0.305
θεια	72	519	297	1349.886	0.558
μακαρ	74	515	226	1339.482	0.425
ενδοξε	75	507	244	1318.674	0.459
παναμωμε	76	502	294	1305.67	0.553
θεοτοκε	77	489	293	1271.858	0.551
θειας	82	439	283	1141.811	0.532
θειον	88	420	284	1092.393	0.534
αχραντε	92	416	260	1081.989	0.489
σοφε	95	408	206	1061.182	0.387
πασαν	98	400	259	1040.374	0.487
παμμακαρ	105	364	192	946.741	0.361
παντες	110	352	241	915.529	0.453

Πίνακας 4-12: Συνηθέστερα επίθετα

Πέντε από τα επίθετα του πίνακα αναφέρονται συνήθως στην Παναγία (*παρθένε, αγνή, πανάμωμε, θεοτόκε, ἄχραντε*), και σπανιότερα σε άγιες γυναίκες. Τα τέσσερα από αυτά σχετίζονται με την παρθενία, η οποία αναδεικνύεται, γλωσσικά τουλάχιστον με βάση τη συχνότητα αναφοράς, ως ύψιστη αρετή. Ο τύπος *παρθένε* μάλιστα εμφανίζεται σε πολύ μεγάλο αριθμό κειμένων, κάτι που όμως δικαιολογείται, αφού γίνεται συνήθως χρήση θεοτοκίου σχεδόν σε κάθε ωδή, κάτι που σημαίνει ότι τα τροπάρια αφιερωμένα στην Παναγία είναι τα περισσότερα και άρα είναι λογικό να υπάρχουν τόσοι τύποι που να αναφέρονται σε αυτήν. Το 8 είναι παράδειγμα απόδοσης του τύπου *παρθένε* στην Θεοτόκο:

- 8) *Τὰς ἡμῶν ἐλπίδας Θεοτόκε ἀγνή, καὶ τὴν ἡμῶν πεποίθησιν, ἐπὶ σὲ ἀνατιθέμεθα· εὐμενῇ ἡμῖν δίδου, Παρθένε ὃν ἔτεκες. (1/9, ε')*

Οι τύποι πάντας⁴ και πάντα αντιθέτως χρησιμοποιούνται σε εφυμνιακές φράσεις: *ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας* (βλ. παράδειγμα 9), *πάντα τὰ ἔργα κυρίου*. Η χρήση του εργαλείου plot αποδεικνύει αυτό που ήδη γνωρίζαμε, ότι οι εφυμνιακές αυτές φράσεις της ογδότης βιβλικῆς ωδῆς χρησιμοποιούνται αντίστοιχα στην όγδοη ωδή του κανόνα. Το ίδιο συμβαίνει και με το επίθετο *εὐλογητός*, που χρησιμοποιείται στην έβδομη ωδή και σχετίζεται με τη φράση *ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν θεὸς εὐλογητός εἶ*. Το επίθετο *πᾶσαν* συνοδεύει ονόματα όπως *γῆ* και *κτίσις*, ενώ ο τύπος *πάντες* συνοδεύει τύπους όπως *πιστοί*, *σέ* (απευθυνόμενο στο τιμώμενο πρόσωπο), *μακαρίζομεν*, ενώ πολύ συχνή είναι και η χρήση του *ὅθεν* συμπερασματικά, στην πάγια φράση *ὅθεν σέ πάντες μακαρίζομεν*. Οι τόσοι τύποι που σχετίζονται με το επίθετο *πᾶς* δείχνουν την διάθεση της συμπερίληψης όλων των ατόμων και πραγμάτων, σε κάθε χώρο και χρόνο, στη θεία λατρεία.

- 9) *Πορφύραν οἰκείων ἐξ αἱμάτων, φοινίζας, καὶ ταύτην περικείμενος, φέρων ἀντὶ σκήπτρου τε, ὄπλον τὸ ἀήττητον, συμβασιλεύεις Μώκιε, τῷ Βασιλεῖ τοῦ παντός, τόν Κύριον ὑμνεῖτε κραυγάζων, καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.* (11/5, η')

Όπως και στην περίπτωση των ρημάτων, έτσι κι εδώ έχουμε αρκετούς τύπους σε κλητική (*ὄσιε, μάκαρ, ἔνδοξε* κ.λπ.) προκειμένου να δημιουργηθεί η αίσθηση της άμεσης επικοινωνίας και της ζωντάνιας: ο ποιητής απευθύνεται σε έναν ζωντανό άγιο, όχι σε κάποιο κουφάρι του παρελθόντος. Στο παράδειγμα 10 ο ποιητής απευθύνεται άμεσα στη Μάρτυρα:

- 10) *Χαρμονικῶς τῷ Δεσπότη ἐν οὐρανῷ παρεστῶσα ἔνδοξε καὶ ταῖς θεαῖς ἀστραπαῖς, λαμπομένη πάντοτε ἡμᾶς εὐπροσδέκτοις σου εὐχαῖς, Μάρτυς καταύγασον.* (13/7, α')

Σημαντική θέση έχει και το επίθετο *θεῖος*, όπου χρησιμοποιείται σε διάφορες πτώσεις και γένη για να προσδώσει θεϊκή υπόσταση σε ονόματα όπως *δυναστεῖα, βασιλεῖα*,

⁴ Η γραμματική της αρχαίας ελληνικής του Οικονόμου (1999: 143, §238) εντάσσει το επίθετο *πᾶς* στις επιμεριστικές αντωνυμίες, χωρίς αυτό να σημαίνει πάντως ότι χάνει το χαρακτήρα του επιθέτου.

δύναμη, δόξα, σκήνωμα, πνεύμα, χάρις, γνώσις, ἔλλαμψις (βλ. παράδειγμα 11). Τα ονόματα αυτά λοιπόν αποτελούν γνωρίσματα της θεϊκής υπόστασης, σύμφωνα με τον υμνογράφο.

11) *Θαλάσσης, ἀθλητικῆς τὸ πέλαγος, διανηζάμενος, τῷ ζωηφόρῳ ὄπλῳ τοῦ Σταυροῦ, Φαραὼ τὸν ἀλάστορα, τὸν νοητὸν Μακάριε, θεία δυνάμει κατεπόντισας. (28/9, α')*

Το περιεχόμενο των επιθέτων που αναφέρονται σε αγίους συνήθως σχετίζεται με την κατάσταση ευδαιμονίας τους (μάκαρ, παμμάκαρ, μακάριε, πανόλβιε), με την αγνότητα (ἀγνή, πανάμωμε, ἄχραντε), με την σοφία τους (σοφέ, θεόφρον, πάνσοφε) και με τη δόξα τους (ἐνδοξε, πανεύφημε, ἀξιάγαστε). Όσο κατεβαίνουμε στον πίνακα συχνοτήτων συναντούμε σπανιότερα επίθετα π.χ. ζώήρρυτος, ἡλιόμορφος, θεήλατος, στα οποία εντοπίζεται η κατεξοχήν λειτουργία της απόκλισης. Δυστυχώς η μικρή συχνότητά τους τα καθιστά δυσκολότερα στον εντοπισμό, την παρατήρηση και την κατηγοριοποίησή τους, ωστόσο μπορεί να σημειωθεί εδώ επιγραμματικά ότι αποτελούν κυρίως σύνθετες λέξεις με πρωτότυπη, νεολογική σύνθεση. Το παράδειγμα 12 περιλαμβάνει μερικούς σπάνιους λεξικούς τύπους (προσλιπαρούσης, θεουπόλεως, θεήλατον, ἀπελήλακας):

12) *Ρήμασι Μάρθας τῆς σεμνῆς, καὶ ὁσίας σου μητρὸς Παμμακάριστε, ἱκετηρίοις σε, προσλιπαρούσης ἐκδυσωπῆσαι Χριστὸν οὐκ ἀπηξίωσας αὐτῆς, πληρῶσαι τὴν αἴτησιν, καὶ θεουπόλεως, τὴν θεήλατον ὀργὴν ἀπελήλακας. (24/5, θ')*

4.3.4. Ουσιαστικά

Τα ουσιαστικά μπορούν να προσφέρουν μια καλή εικόνα αναφορικά με τις οντότητες και τις έννοιες οι οποίες κυριαρχούν στο σώμα κειμένων μας. Ο Πίνακας 4-13 δείχνει τα είκοσι συχνότερα ουσιαστικά.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
θεου	25	1407	469	3659.517	0.882
θεος	26	1391	438	3617.902	0.823
χριστου	29	1206	407	3136.729	0.765

αιωνας	31	1127	331	2931.255	0.622
θεον	34	1103	445	2868.832	0.836
πατερ	35	1093	176	2842.823	0.331
μαρτυς	36	1025	194	2665.959	0.365
κυριον	37	1000	359	2600.936	0.675
χριστον	46	859	387	2234.204	0.727
πνευματος	48	800	368	2080.749	0.692
πατερων	49	789	283	2052.138	0.532
λογον	50	720	348	1872.674	0.654
πιστει	54	702	355	1825.857	0.667
παθων	63	599	299	1557.961	0.562
κυριε	64	579	248	1505.942	0.466
εργα	65	568	206	1477.332	0.387
κυριου	81	449	237	1167.82	0.445
θεω	83	437	272	1136.609	0.511
ψυχης	84	435	285	1131.407	0.536

Πίνακας 4-13: Συνηθέστερα ουσιαστικά

Σημασιολογικά μπορεί κανείς αμέσως να διαπιστώσει ότι στα ουσιαστικά κυριαρχούν οι έννοιες που σχετίζονται με τον Τριαδικό Θεό, αφού η ίδια λέξη (θεός) εμφανίζεται σε τρεις διαφορετικές πτώσεις. Σε γενική πτώση συνδέεται με τις λέξεις *μητέρα*, *μήτηρ* (και άρα το κείμενο αναφέρεται στην Θεοτόκο, βλ. παράδειγμα 13), *λόγον*, *λόγε*, *λόγος* (οπότε αναφέρεται στον Υιό του Θεού, βλ. παράδειγμα 14). Αντιθέτως, ο τύπος *θεός* χρησιμοποιείται κυρίως σε εφυμνιακές φράσεις: *ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν* (βλ. παράδειγμα 15), *εὐλογητὸς ὁ θεός* κ.λπ., ενώ η αιτιατική *θεὸν* συνδυάζεται συχνά με το ουσιαστικό *λόγον* και σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την Παναγία π.χ. *ἢ τὸν θεὸν λόγον ἐν γαστρὶ χωρήσασα*. Εξίσου συχνός είναι ο συνδυασμός με την πρόθεση *πρὸς* για να εκφραστεί η κατεύθυνση προς το θείο.

13) *Τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, τὸ ὑπὲρ ἔννοιαν ὄχημα, τὴν Μητέρα τοῦ Θεοῦ, καὶ Παρθένον ἀληθῶς μετὰ τόκον ὑμνήσωμεν.* (29/6, α')

14) *Ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ σοφίας σοι, λόγον δεδώρηται, κεκοσμημένον γλώσση ἀληθεῖ, ἱεράρχα Ἀμβρόσιε, αἵρετιζόντων ἄλλον, ἀπορραπίζοντα κακόνοιαν.* (29/6, α')

- 15) *Στερεώματι τῆς πίστεως ἐνέθετο, καθάπερ Πάτερ ἥλιον, ὁ Δεσπότης σε καταλάμπειν φέγγει νοητῷ, ψυχὰς τῶν βοώντων ἐκτενῶς· Εὐλογητὸς εἶ ὁ Θεός, ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν. (4/2, ζ')*

Το σημαντικό στους τρεις αυτούς τύπους είναι ότι εμφανίζονται συστηματικά στα κείμενα, σε ποσοστό πάνω από 82%, κάτι που φανερώνει ότι η αναφορά στο θείο δεν παραλείπεται από τους κανόνες, ασχέτως του περιεχομένου τους.

Ο τύπος *αἰῶνας* παρουσιάζει το ενδιαφέρον ότι στη συντριπτική του πλειοψηφία χρησιμοποιείται στη φράση *εἰς (πάντας) τοὺς αἰῶνας*, την οποία μάλιστα συνήθως ακολουθεί τελεία, και πολύ σπανιότερα σε άλλες περιπτώσεις. Το παράδειγμα 16 δείχνει τη χρήση του παραπάνω εφυμνίου:

- 16) *Υψηγορία, τῶν ἐνθέων σου, καὶ γλυκυτάτων λόγων μακαριώτατε, Ρωμανέ, πᾶσαν διάνοιαν, καταθέλγεις ἀνθρώπων καὶ κατευφραίνεις, οἷά τις τροφεὺς πλουτοποιός, καὶ φωτίζεις φαιδρότατα, καὶ βοᾷν ἐκδιδάσκεις· Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα, καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. (1/10, η')*

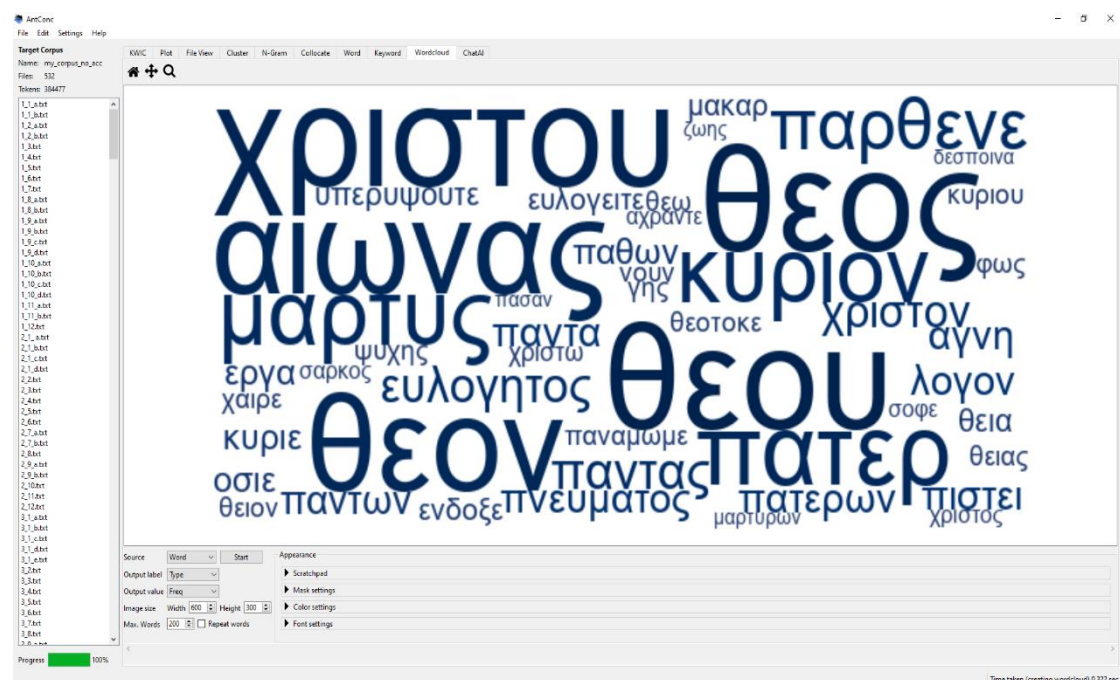
Η λέξη *πάτερ* είναι μια κλητική προσφώνηση που σύμφωνα με τα t-score και z-score συνδέεται πρωτίστως με τη λέξη *ὄσιε*, κατά προτίμηση στα δεξιά του τύπου, αλλά υπάρχουν επίσης πάρα πολλά ονόματα και επίθετα με τα οποία εμφανίζεται λίγες φορές. Αντίστοιχα κλητικός είναι και ο τύπος *μάρτυς*, ο οποίος συνδυάζεται με τον τύπο *Χριστού* και με διάφορα κύρια ονόματα. Οι δύο αυτοί τελευταίοι τύποι εμφανίζονται σε μικρότερο εύρος κειμένων (33% και 37% αντίστοιχα) σε σχέση με τους άλλους τύπους αντίστοιχης συχνότητας, κάτι που σημαίνει ότι στα κείμενα που εμφανίζονται το κάνουν με συχνότητα διπλάσια. Για παράδειγμα ο τύπος *θεὸν* εμφανίζεται 2,5 φορές ανά κείμενο, ενώ ο τύπος *πάτερ* 6,3. Το ακόλουθο παράδειγμα είναι χαρακτηριστικό της χρήσης του συμπλέγματος *Πάτερ Ὅσιε*:

- 17) *Τῶν παθῶν τὸ πέλαγος διελθὼν, καὶ τὰς τρικυμίας, τῶν δαιμόνων διεκφυγὼν, εἰς λιμένα ὥρμησας ἀβρόχως, τῆς ἀπαθείας Πάτερ Ὅσιε. (6/6, α')*

Ο τύπος *χριστός*, αν και επίθετο, νομίζω χρησιμοποιείται πάντοτε με ονοματοποιημένη μορφή, αφού δηλώνει επί της ουσίας ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Συνήθως βρίσκεται μαζί με το άρθρο *τοῦ* σε γενική (*τοῦ Χριστοῦ* ἢ *Χριστοῦ τοῦ*) ἢ με τον προαναφερθέντα τύπο *μάρτυς* (*μάρτυς Χριστοῦ*) ἢ ακόμη και τις προθέσεις *ὑπὲρ* και *παρά*. Το παράδειγμα 18 δείχνει και την επίσης συχνή σύνδεσή του με τις λέξεις *του Θεοῦ*:

18) *Φανείσης, τῆς ἀνεσπέρου αἰγλης Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ ψυχῇ Πελαγίας, ὁ τοῦ σκοτόντος ἄρχων ἀπεσοβήθη, καὶ ὠκίσθη, ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις καὶ πίστις αὐτοῦ. (8/10, στ')*

Το παρακάτω συννεφόμελο (wordcloud) συνοψίζει οπτικοποιημένα τη συχνότητα εμφάνισης των λεξικών τύπων: όσο μεγαλύτερη είναι η λέξη στο συννεφόμελο, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συχνότητά της σε σχέση με τις άλλες λέξεις.

Εικόνα 4-3: Συννεφόμελο λεξικών τύπων

Αρκετά μεγάλος συνολικά είναι και ο αριθμός των κυρίων ονομάτων, τα οποία βρίσκονται σχεδόν πάντοτε σε κλητική πτώση. Ο υμνογράφος απευθύνεται στον εκάστοτε άγιο σαν να τον έχει ζωντανό μπροστά του· τα δε ρήματα που χρησιμοποιούνται με αυτές τις προσφωνήσεις βρίσκονται κυρίως σε παρελθοντικό

χρόνο αλλά ενίοτε, αρκετά σπάνια όμως, μπορεί να απαντηθούν και σε ενεστωτικό χρόνο, π.χ. *ἰκέτευε Ἰωάννη ἀξιάγαστε, ἀπαγορεύεις Ἰωάννη, ὅπερ δράσεις τάχος ὑπέικων μου*.

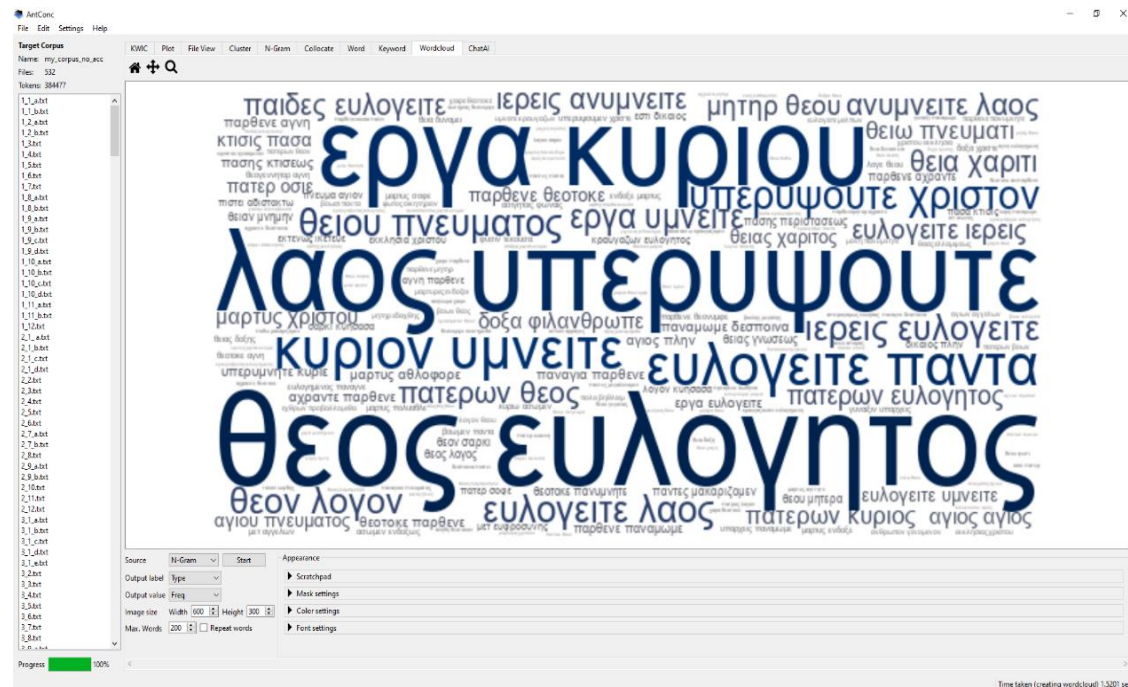
4.3.5 Συνηθέστερα λεξικά διγράμματα και εφύμνια

Σε μια προσπάθεια να εντοπιστούν οι λεξικοί τύποι που συνηθίζουν να εμφανίζονται μαζί, δημιούργησα μια λίστα αποτελούμενη κυρίως από γραμματικές λέξεις, τις οποίες απέκλεισα από την εμφάνιση στο πρόγραμμα AntConc (*stopwords*). Ο σκοπός ήταν τα αποτελέσματα να περιοριστούν σε λεξικές λέξεις ώστε να διαπιστώσω αν υπάρχει κάποια ενδιαφέρουσα σύναψη. Το αποτέλεσμα ήταν ο παρακάτω πίνακας.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
θεος ευλογητος	24	316	124	823.035	0.233
λαος υπερυψουτε	32	243	83	632.903	0.156
εργα κυριου	39	219	85	570.394	0.160
ευλογειτε παντα	39	219	88	570.394	0.165
κυριον υμνειτε	50	193	74	502.676	0.139
υπερυψουτε χριστον	59	165	73	429.749	0.137
θειου πνευματος	117	119	104	309.940	0.195
ευλογειτε λαος	149	102	53	265.663	0.100
ιερεις ευλογειτε	149	102	54	265.663	0.102
θεον λογον	168	93	88	242.222	0.165
εργα υμνειτε	186	88	47	229.199	0.088
πατερων θεος	199	80	35	208.363	0.066
ανυμνειτε λαος	254	69	44	179.713	0.083
ιερεις ανυμνειτε	254	69	44	179.713	0.083
θεια χαριτι	275	64	58	166.691	0.109
παιδες ευλογειτε	297	61	38	158.877	0.071
ευλογειτε ιερεις	305	60	37	156.272	0.070
μητηρ θεου	305	60	58	156.272	0.109
πατερων ευλογητος	305	60	24	156.272	0.045
πατερων κυριος	354	53	25	138.041	0.047
θειω πνευματι	419	46	45	119.809	0.085
δοξα φιλανθρωπε	451	44	23	114.600	0.043
μαρτυς χριστου	451	44	33	114.600	0.062
αγιος αγιος	487	42	17	109.391	0.032
παρθενη θεοτοκε	487	42	40	109.391	0.075
θειας χαριτος	542	38	35	98.973	0.066
κτισις πασα	542	38	12	98.973	0.023
ευλογειτε υμνειτε	582	36	18	93.763	0.034
πατερ οσιε	582	36	28	93.763	0.053
αγιου πνευματος	603	35	33	91.159	0.062
παναμωμε δεσποινα	603	35	33	91.159	0.062

Πίνακας 4-14: Διγράμματα συνηθέστερων λεξικών τύπων

Το αποτέλεσμα απλώς επιβεβαιώνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των τύπων σχετίζεται με τις εφύμνιακές φράσεις, αφού τα περισσότερα διγράμματα είναι απλώς μέρος αυτών. Η εικόνα 4-4 εμφανίζει σε μορφή συννεφόμελου τον παραπάνω πίνακα.

Εικόνα 4-4: Συννεφόμελο λεξικών διγραμμάτων

Τα εφύμνια λοιπόν, όπως φαίνεται από τους πίνακες, κατέχουν μια πολύ σημαντική θέση μέσα στον κανόνα. Προέρχονται από τις εννέα βιβλικές ωδές, τις οποίες μπορεί να βρει κανείς στο Ωρολόγιον. Κάθε ωδή έχει και μια θεματολογία: π.χ. η ζ' ωδή είναι η προσευχή των Τριών Παίδων καθώς οδηγούνταν για εκτέλεση στην κάμινον· η η' ωδή είναι ο ευχαριστήριος ύμνος των Τριών Παίδων αφότου θαυματουργικώς διεσώθησαν εκ του πυρός της καμίνου. Τα εφύμνια μπορεί να είναι ακριβώς η φράση από τη βιβλική ωδή, ειδικά αν η φράση αυτή υπάρχει και στον ειρμό, ή μπορεί να είναι λίγο παραλλαγμένη για να ταιριάζει στη μετρική και τονική φόρμα του τροπαρίου. Ας δούμε μερικά παραδείγματα.

Η ζ' βιβλική ωδή έχει τον στίχο *Τῶν Πατέρων καὶ ἡμῶν Θεός, εὐλογητὸς εἶ*. Και αμέσως μετά *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ*

δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Οι φράσεις αυτές εμφανίζονται στα τροπάρια ως εξής:

Εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Εὐλογητὸς εἶ ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Εὐλογητὸς εἶ ὁ μόνος ὑπάρχων θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν.

Εὐλογητὸς εἶ Κύριε ὁ Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.

Η ἡ' ωδή έχει τον στίχο *Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα, καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*. Και πιο μετά *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας*. Η ωδή έχει κι άλλους στίχους με παρόμοιο περιεχόμενο, και εμφανίζεται στα τροπάρια ως εξής:

Τερεῖς εὐλογεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τὸν Κύριον ὑμνεῖτε τὰ ἔργα καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Σὲ ὑμνοῦμεν καὶ ὑπερυψοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Υμνοῦμεν, εὐλογοῦμεν καὶ ὑπερυψοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τὸν Κύριον ὑμνοῦμεν καὶ ὑπερυψοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Υμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Λαὸς ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὅπως εἶναι εμφανές, οι υμνογράφοι μπορεί να προσαρμόσουν το εφύμνιο, ώστε να εξυπηρετεῖ τις ποιητικές ανάγκες, και αυτό σημαίνει ότι μπορεί να έχουμε πάρα πολλά παραπλήσια εφύμνια με αφορμή κάποιον στίχο από βιβλική ωδή.

4.3.6 Λέξεις σε ζώνες χαμηλότερης συχνότητας

Είδαμε στις παραπάνω ενότητες ότι οι (σχετικά λίγοι) πρώτοι τύποι στον κατάλογο συχνοτήτων αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο ποσοστό των δειγμάτων. Όσο κατεβαίνουμε χαμηλότερα στον πίνακα συχνοτήτων, παρατηρούμε ότι η συχνότητα εμφάνισης σταδιακά μειώνεται. Αυτό περιγράφεται από το νόμο του Zipf, ο οποίος

ορίζει ότι η θέση ενός τύπου στον πίνακα συχνοτήτων είναι αντιστρόφως ανάλογη με την συχνότητά της. Οι παρακάτω πίνακες δείχνουν διάφορα σημεία από τον πίνακα συχνοτήτων, με σκοπό να παρατηρήσουμε το είδος των λέξεων που συναντά κανείς αναλόγως τη συχνότητα.

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRang
αυτω	200	197	147	512,384	0,276
ευσεβειας	200	197	145	512,384	0,273
πυρι	200	197	145	512,384	0,273
γην	203	196	155	509,783	0,291
γαστρι	204	194	140	504,582	0,263
γενομενος	204	194	145	504,582	0,273
κυησασα	204	194	150	504,582	0,282
σαρκα	204	194	149	504,582	0,28
ηλιος	208	192	164	499,38	0,308
κοσμου	209	191	151	496,779	0,284
πυρ	210	190	141	494,178	0,265
σωμα	210	190	147	494,178	0,276
πρεσβειας	212	187	153	486,375	0,288
αγων	213	186	136	483,774	0,256
μακαριζομεν	213	186	148	483,774	0,278
μεν	213	186	137	483,774	0,258
βιου	216	185	144	481,173	0,271
κραυγαζων	216	185	117	481,173	0,22
παμμακαριστε	216	185	131	481,173	0,246
σαις	216	185	138	481,173	0,259

Πίνακας 4-15: Εικόνα του πίνακα στη θέση 200

αφθαρσιας	500	78	66	202,873	0,124
βασιλεως	500	78	61	202,873	0,115
καλλει	500	78	72	202,873	0,135
λαμπρως	500	78	62	202,873	0,117
μεγα	500	78	66	202,873	0,124
μονος	500	78	71	202,873	0,133
σπηλαιω	500	78	24	202,873	0,045
σταυρω	500	78	57	202,873	0,107
συμεων	500	78	13	202,873	0,024
τρανως	500	78	66	202,873	0,124
αγαπη	510	77	62	200,272	0,117
γρηγοριε	510	77	8	200,272	0,015
δανιηλ	510	77	43	200,272	0,081
δεσποτης	510	77	64	200,272	0,12
μελπων	510	77	56	200,272	0,105
σαρκωθεντα	510	77	70	200,272	0,132
αννα	516	76	13	197,671	0,024

γεραιομεν	516	76	68	197,671	0,128
δακρυων	516	76	63	197,671	0,118
ιερω	516	76	58	197,671	0,109

Πίνακας 4-16: Εικόνα του πίνακα στη θέση 500

αιρεσεως	1006	41	27	106,638	0,051
απατην	1006	41	37	106,638	0,07
ελπις	1006	41	33	106,638	0,062
ενθεων	1006	41	38	106,638	0,071
ευωδιας	1006	41	36	106,638	0,068
ζοφον	1006	41	36	106,638	0,068
ηδωνων	1006	41	37	106,638	0,07
θειους	1006	41	38	106,638	0,071
θεραπων	1006	41	30	106,638	0,056
κολποις	1006	41	35	106,638	0,066
κυριως	1006	41	37	106,638	0,07
λαου	1006	41	35	106,638	0,066
μοναστων	1006	41	31	106,638	0,058
ορμας	1006	41	37	106,638	0,07
ουρανιος	1006	41	36	106,638	0,068
παυλε	1006	41	7	106,638	0,013
ποθου	1006	41	40	106,638	0,075
ρυσθηται	1006	41	39	106,638	0,073
σταχυν	1006	41	38	106,638	0,071
τυραννος	1006	41	36	106,638	0,068

Πίνακας 4-17: Εικόνα του πίνακα στη θέση 1.000

αγαπησας	2074	21	20	54,62	0,038
αγλαισμα	2074	21	21	54,62	0,039
αθανασιε	2074	21	3	54,62	0,006
ακροτατον	2074	21	20	54,62	0,038
αμαρτιας	2074	21	21	54,62	0,039
ανδρων	2074	21	18	54,62	0,034
ανεβοα	2074	21	18	54,62	0,034
ανθρακας	2074	21	20	54,62	0,038
απροσιτον	2074	21	20	54,62	0,038
ασεβων	2074	21	21	54,62	0,039
ασιγητως	2074	21	18	54,62	0,034
αφθαρτον	2074	21	21	54,62	0,039
αχραντου	2074	21	18	54,62	0,034
αχρονον	2074	21	20	54,62	0,038
βατος	2074	21	20	54,62	0,038
βελη	2074	21	19	54,62	0,036
βλεπειν	2074	21	20	54,62	0,038
βυθον	2074	21	19	54,62	0,036
δεδοται	2074	21	21	54,62	0,039
δεδωκας	2074	21	20	54,62	0,038

Πίνακας 4-18: Εικόνα του πίνακα στη θέση 2.000

εκμμησει	5062	8	8	20,807	0,015
εκομισαντο	5062	8	7	20,807	0,013
εκπεμπων	5062	8	8	20,807	0,015
εκστας	5062	8	8	20,807	0,015
εκσφραγισμα	5062	8	8	20,807	0,015
εκτησατο	5062	8	8	20,807	0,015
εκτιθεμενος	5062	8	8	20,807	0,015
ελαιον	5062	8	6	20,807	0,011
ελθων	5062	8	8	20,807	0,015
ελιπες	5062	8	7	20,807	0,013
ελλαμψεσι	5062	8	6	20,807	0,011
ελλιπης	5062	8	7	20,807	0,013
ελυθη	5062	8	8	20,807	0,015
εμαρανας	5062	8	8	20,807	0,015
εμεγαλυνε	5062	8	8	20,807	0,015
εμον	5062	8	7	20,807	0,013
εμφανεστατα	5062	8	8	20,807	0,015
εναργως	5062	8	7	20,807	0,013
ενεδρας	5062	8	7	20,807	0,013
ενος	5062	8	8	20,807	0,015

Πίνακας 4-19: Εικόνα του πίνακα στη θέση 5.000

γεωθεισαν	10328	3	3	7,803	0,006
γεωργειν	10328	3	3	7,803	0,006
γεωργεις	10328	3	3	7,803	0,006
γεωργιας	10328	3	3	7,803	0,006
γηγενης	10328	3	3	7,803	0,006
γηινος	10328	3	3	7,803	0,006
γηρας	10328	3	3	7,803	0,006
γινωσκουσα	10328	3	2	7,803	0,004
γλυκασμω	10328	3	3	7,803	0,006
γλωσσας	10328	3	3	7,803	0,006
γλωσσων	10328	3	2	7,803	0,004
γνωμαι	10328	3	2	7,803	0,004
γνωριζομενην	10328	3	3	7,803	0,006
γνωρισαντα	10328	3	3	7,803	0,006
γνωρισας	10328	3	3	7,803	0,006
γνωρισματα	10328	3	3	7,803	0,006
γνωστη	10328	3	3	7,803	0,006
γονιμωτατον	10328	3	3	7,803	0,006
γονους	10328	3	3	7,803	0,006
γορτυνια	10328	3	1	7,803	0,002

Πίνακας 4-20: Εικόνα του πίνακα στη θέση 10.000

καμψαντες	18731	1	1	2,601	0,002
καμψας	18731	1	1	2,601	0,002
καμψομεν	18731	1	1	2,601	0,002
καμων	18731	1	1	2,601	0,002
κανονος	18731	1	1	2,601	0,002
καντευθεν	18731	1	1	2,601	0,002
καπηλευοντας	18731	1	1	2,601	0,002
καπιωνα	18731	1	1	2,601	0,002
καπνιζομενον	18731	1	1	2,601	0,002
καπνοι	18731	1	1	2,601	0,002
καπνου	18731	1	1	2,601	0,002
καραις	18731	1	1	2,601	0,002
καρατομησαι	18731	1	1	2,601	0,002
καρατομουμενος	18731	1	1	2,601	0,002
καρδιοτροφον	18731	1	1	2,601	0,002
καρθαγενεων	18731	1	1	2,601	0,002
καρκινου	18731	1	1	2,601	0,002
καρμηλιον	18731	1	1	2,601	0,002
καρμηλον	18731	1	1	2,601	0,002
καρπογονιαν	18731	1	1	2,601	0,002

Πίνακας 4-21: Εικόνα του πίνακα στη θέση 20.000

Η τομή αυτή μας βοηθά να κατανοήσουμε χαρακτηριστικά του συνολικού πίνακα συχνοτήτων. Στη θέση 200 συναντάμε γραμματικές λέξεις και τύπους που παραπέμπουν έντονα στη θεματολογία του σώματος. Στη θέση 500 εντοπίζονται ακόμα γραμματικοί τύποι σποραδικά, ενώ οι λεξικοί τύποι σχετίζονται ακόμη με την υμνολογία και εμφανίζονται και πολλά κύρια ονόματα. Στη θέση 1.000 οι γραμματικοί τύποι είναι αρκετά σπάνιοι ενώ το περιεχόμενο των λέξεων στο μεγαλύτερο ποσοστό του συνεχίζει να παραπέμπει σε θρησκευτική υμνογραφία. Στη θέση 2.000 εξακολουθεί η ίδια τάση, ενώ στη θέση 5.000 οι τύποι αρχίζουν δειλά δειλά και επεκτείνονται σε μεγαλύτερο ποσοστό εκτός εκκλησιαστικού περιεχομένου. Στη θέση 10.000 πλέον δεν είναι εφικτό να κατανοήσει κανείς σε τι είδους κείμενο συναντώνται οι τύποι, αφού δεν μπορεί να παρατηρηθεί κοινή θεματολογία, η δε συχνότητα εμφάνισης βρίσκεται στο 3, ενώ από τη θέση 18.731 μέχρι την 36.647 οι τύποι εμφανίζονται μόνο 1 φορά.

4.3.7 Άπαξ λεγόμενα

Εκτός από τις συχνότερες λέξεις, σημαντικό ρόλο σε ένα σώμα κειμένων, παίζουν και τα άπαξ λεγόμενα, τύποι δηλαδή που εμφανίζονται μονάχα μία φορά μέσα σε ολόκληρο

το σώμα. Οι τύποι αυτοί αφορούν σπάνιες και ασυνήθιστες λέξεις, εξειδικευμένο λεξιλόγιο κ.λπ., που δεν φανερώνουν, όπως παρατηρούν οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 64), τι είναι κεντρικό στη γλώσσα. Ο λόγος των άπαξ λεγομένων προς το μέγεθος του λεξιλογίου αποτελεί έναν χρήσιμο δείκτη για ζητήματα όπως η αναγνώριση του συγγραφέα ενός κειμένου και ο πλούτος του λεξιλογίου (Holmes, 1991). Η λογική λέει ότι όσο μεγαλώνει το σώμα κειμένων τα άπαξ λεγόμενα θα πρέπει να συρρικνώνονται, αφού δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται νέες λέξεις συνεχώς, και εν προκειμένω κάτι τέτοιο μοιάζει όντως να συμβαίνει, όπως θα δούμε πιο συγκεκριμένα στην ενότητα 5.1. Στο ΣΚΚΜ τα άπαξ λεγόμενα αποτελούν το 4,66% του συνόλου των δειγμάτων, ενώ αντίστοιχα το 48,89% των τύπων. Κατ' επέκταση τα *δισ λεγόμενα* (τύποι που εμφανίζονται δύο φορές) αποτελούν το 3,13% των δειγμάτων και το 15,16% των τύπων, ενώ τα *τρεις λεγόμενα* το 2,21% και 7,74% αντίστοιχα. Το γεγονός ότι πάνω από το 70% των τύπων χρησιμοποιούνται μία, δύο ή τρεις φορές, αλλά καλύπτει μόνο το 10% των δειγμάτων, μας δείχνει ότι υπάρχει ένα σύνηθες λεξιλόγιο, το οποίο χρησιμοποιείται κατά κόρον, και σχετίζεται σημασιολογικά με την υμνολογία, και πολλοί πρωτότυποι τύποι που το πλαισιώνουν.

4.3.8. Εύρος κάλυψης

Εκτός από το συνολικό αριθμό εμφανίσεων των τύπων μιας λέξης (συχνότητα), ενδιαφέρον παρουσιάζει και το σε πόσα κείμενα εμφανίζεται αυτή η λέξη (εύρος). Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 4.2.1, η λέξη *καί*, για παράδειγμα, εμφανίζεται και στα 532 κείμενα, ενώ ακολουθούν οι τύποι *έν*, *τῆς*, *τὸν* με 531 εμφανίσεις. Οι λεξικοί τύποι που απαντούν στα περισσότερα κείμενα είναι οι *θεοῦ* (εμφανίζεται στο 88,2% των κειμένων), *θεόν* (83,3%), *θεός* (82,3%), *παρθένε* (78,4%), *χριστοῦ* (76,5%), *χριστόν* (72,6%), *πνεύματος* (69,2%), *κύριον* (67,5%), *πάντας* (66,9%). Οι λέξεις αυτές ήταν αντίστοιχα στις πρώτες θέσεις των συνολικών δειγμάτων γενικώς, και το εύρος των κειμένων στο οποίο συναντώνται μας φανερώνει κάτι πολύ βασικό: αν και η πλειοψηφία των κανόνων είναι αγιολογικής φύσεως, εντούτοις οι παραπάνω τύποι, που σχετίζονται με δεσποτικό και θεομητορικό κυρίως περιεχόμενο, εμφανίζονται συνεχώς. Αυτό σημαίνει ότι η έννοια του θείου και του Υιού του Θεού διατρέχει κάθε κείμενο και είναι άρρηκτα δεμένη με τους κανόνες όλων των ειδών, αφού εμφανίζονται ακόμη

κι εκεί. Οι δεσποτικοί κανόνες αποτελούν το 7,5% του συνόλου, αν και οι βασικοί του τύποι δεσπάζουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό κειμένων.

Αντιθέτως, οι λέξεις *πάτερ* (33,1%) και *μάρτυς* (36,5%) δεν παρουσιάζουν το αναμενόμενο εύρος σε σχέση με τη συχνότητα εμφάνισής τους. Αντίστοιχες αναντιστοιχίες παρουσιάζουν οι τύποι *πατέρων* (νούμερο 49 σε συχνότητα εμφάνισης με 786 τύπους ή 0,2%, αλλά εμφάνιση μόνο στο 53% των κειμένων) ή ακόμη περισσότερο οι τύποι *ἔργα* (0,14% στο 38,5% των κειμένων) και *ὅσιε* (0,14% στο 30,5% των κειμένων). Αυτό υποδηλώνει ότι οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνται περισσότερο σε σχέση με τα κείμενα που εμφανίζονται: οι υμνογράφοι, θα έλεγε κανείς, κάνουν κατάχρηση αυτών των τύπων όταν πρόκειται να τους χρησιμοποιήσουν. Στον τομέα των ρημάτων αντίστοιχα, το μεγαλύτερο εύρος εμφάνισης έχει ο τύπος *ὥφθης* (43,2%) και ακολουθούν οι τύποι *εὐλογεῖτε* (38,7%), *ὑπερυψοῦτε* (38,2%). Αντιθέτως, ο τύπος *χαῖρε* εμφανίζεται μόνο στο 26,7% των κειμένων, ενώ ο τύπος *ὑμνεῖτε* στο 31,8%. Το εύρος του *ὥφθης* ενδεχομένως φανερώνει τη σημασία του ρήματος στην υμνογραφία, καθώς περιγράφει τη στιγμή που ένα πρόσωπο καθιστά εμφανή στον κόσμο τα σημάδια αγιότητάς του και άρα είναι ταιριαστό για όλους τους αγίους ανεξαιρέτως. Οι τύποι *εὐλογεῖτε*, *ὑπερυψοῦτε* και *ὑμνεῖτε* χρησιμοποιούνται συνήθως στα εφύμνια των ωδών ζ' και η'.

Αυτό που μπορούμε να παρατηρήσουμε αναφορικά με τα συχνότερα εμφανιζόμενα ρήματα είναι ότι εμφανίζουν μικρότερο εύρος σε σχέση με άλλους τύπους ίδιας συχνότητας εμφάνισης. Για παράδειγμα, ο τύπος *σὺν* έχει τις ίδιες εμφανίσεις με τον τύπο *ὑπερυψοῦτε* (543), αλλά εμφανίζεται σε 310 κείμενα (58,3%) έναντι 203 (38,2%) του *ὑπερυψοῦτε*. Αντίστοιχα βέβαια ο τύπος *ὅσιε* (συχνότητα: 545 φορές) εμφανίζεται μόνο σε 162 κείμενα (30,5%), η διαφορά όμως είναι ότι ο τύπος αυτός απευθύνεται σε συγκεκριμένη κατηγορία αγίων, οπότε είναι λογικό να εμφανίζεται σε λιγότερα κείμενα. Με άλλα λόγια ο τύπος *ὅσιε* δεν μπορεί να εμφανίζεται σε κείμενα δεσποτικών εορτών, ενώ οι τύποι *σὺν* ή *ὑπερυψοῦτε* εύκολα εμφανίζονται σε κείμενα αναφορικά με οσίους. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα συνολικά κείμενα που αναφέρονται σε οσίους είναι 108, άρα με τον τίτλο *ὅσιε* δεν αποκαλούνται μονάχα όσοι φέρουν τον ομώνυμο τίτλο, αλλά και άλλοι άγιοι προκειμένου να τονιστεί η οσιότητά τους επίσης. Ο ρηματικός τύπος *ὥφθης*, όπως θα δούμε στην επόμενη ενότητα, αναφέρεται συνήθως σε αγίους, ενώ οι τύποι *εὐλογεῖτε*, *ὑπερυψοῦτε*, *ὑμνεῖτε*, αντίστοιχα απευθύνονται στον κόσμο ως μια προτροπή για τη

δόξα του Θεού, άρα είναι πιθανότερο να εμφανίζονται σε δεσποτικούς κανόνες, οι οποίοι όμως είναι συνολικά λιγότεροι από τους αγιολογικούς. Αντιθέτως, ρήματα τα οποία ταιριάζουν με αγίους, όπως *γένονας*, *μακαρίζομεν*, *έδειχθης*, εμφανίζονται σε μικρότερο εύρος, κάτι που μοιάζει παράδοξο, αλλά συμβαίνει και με τα επίθετα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Το κεντρικό σημείο στην λατρεία είναι ο ίδιος ο Τριαδικός Θεός και εκεί επικεντρώνεται η υμνογραφική δημιουργία.

4.3.9. Λεξική ποικιλομορφία

Η λεξική ποικιλομορφία είναι ένα μέγεθος που αναφέρεται στο εύρος των διαφορετικών λέξεων που χρησιμοποιούνται σε ένα κείμενο (McCarthy & Jarvis, 2010: 381). Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να υπολογιστεί η λεξική ποικιλομορφία. Ο πιο απλός είναι η σχέση των τύπων προς τα δείγματα (Σχέση Τύπων προς Δείγματα-ΣΤΔ), η οποία δείχνει πόσο μεγάλο είναι το εύρος των λέξεων που χρησιμοποιούνται σε ένα κείμενο. Το πρόβλημα με αυτή τη μέθοδο, όπως παρατηρούν οι McEnery & Hardie (2012: 50), είναι ότι εξαρτάται από το μέγεθος του σώματος. Όσο αυξάνονται τα δείγματα η λεξική ποικιλομορφία μειώνεται, κάτι που σημαίνει ότι άμεσα συγκρίσιμα είναι μόνο σώματα του ίδιου μεγέθους. Για το λόγο αυτό έχουν αναπτυχθεί μέθοδοι υπολογισμού της λεξικής ποικιλομορφίας που δεν εξαρτώνται από το μέγεθος του σώματος. Δύο από αυτές τις μεθόδους είναι η MTLT (Measure of Textual Lexical Diversity) και η HD-D (Hypergeometric Distribution Diversity). Το MTLT υπολογίζεται ως το μέσο μήκος διαδοχικών λέξεων σε ένα κείμενο που διατηρείται πάνω από μια σταθερή τιμή στο ΣΤΔ (συνήθως 0,72). Κάθε λέξη ελέγχεται διαδοχικά για το ΣΤΔ της, και όταν αυτό πέσει κάτω από την δεδομένη τιμή (0,72) ολοκληρώνεται ένας «συντελεστής» (*factor*) και η διαδικασία ξαναξεκινά από την αρχή. Στο τέλος υπολογίζεται το μήκος του κειμένου προς τους συντελεστές που βρήκαμε (McCarthy & Jarvis, 2010: 384-385). Με άλλα λόγια, το MTLT μετράει πόσο συχνά πέφτει το ΣΤΔ κάτω από ένα επίπεδο και άρα πόσο επαναλαμβάνεται το λεξιλόγιο. Το HD-D παίρνει ένα τυχαίο δείγμα 42 λέξεων από το κείμενο και υπολογίζει ποια είναι η πιθανότητα κάθε λέξης να εμφανιστεί σε αυτό το δείγμα· στο τέλος προσθέτει όλες αυτές τις πιθανότητες για το τελικό αποτέλεσμα (McCarthy & Jarvis, 2010: 383). Ο

παρακάτω πίνακας δίνει τα παραπάνω μεγέθη συνολικά για το ΣΚΚΜ. Για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων χρησιμοποίησα Python.

εργαλείο	μέγεθος
ΣΤΔ	0,09
MTLD	282,7
HDD	0,925

Πίνακας 4-22: Λεξική ποικιλομορφία στο ΣΚΚΜ

Τα αποτελέσματα ερμηνεύονται ως εξής: το ΣΤΔ δείχνει ότι περίπου το 9% των δειγμάτων είναι διαφορετικοί τύποι. Το MTLD = 282 σημαίνει ότι κάθε 282 δείγματα το ΣΤΔ πέφτει κάτω από το όριο του 0,72. Το HD-D (έχει ως ανώτατο όριο το 1) 0,925 δείχνει ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να εμφανιστούν διαφορετικές λέξεις στο δείγμα των 42 δειγμάτων που πήραμε. Για αντιπαραβολή σημειώνω τα αντίστοιχα αποτελέσματα στο σώμα κειμένων του Αποστόλου (12549 τύποι, 92801 δείγματα): ΣΤΔ = 0,135, MTLD = 131, HD-D = 0,905. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι στον Απόστολο επαναλαμβάνονται οι ίδιες λέξεις πολύ νωρίτερα από το ΣΚΚΜ.

Μια άλλη μέτρηση που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι να μετρήσουμε τα ίδια μεγέθη αλλά για κάθε κανόνα ξεχωριστά και στο τέλος να πάρουμε το μέσο όρο τους. Η διάμεση τιμή είναι χρήσιμη, διότι δεν επηρεάζεται από τις ακρότητες των δεδομένων, είναι απλώς η τιμή που βρίσκεται στη μέση των δεδομένων. Η τυπική απόκλιση υπολογίζει πόσο απέχουν οι τιμές από το μέσο όρο, άρα μπορεί να φανερώσει αν τα αποτελέσματα είναι συστηματικά κοντά στο μέσο όρο ή αν υπάρχει μεγάλο εύρος στα αποτελέσματα.

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,629	0,632	0,042
MTLD	281,0	273,0	82,9
HDD	0,915	0,917	0,013

Πίνακας 4-23: Μέσος όρος, διάμεσος και τυπική απόκλιση

Ο παραπάνω πίνακας διαφοροποιείται ουσιαστικά μόνο στο ΣΤΔ, όπου υπολογίζει τους ξεχωριστούς τύπους ανά κανόνα, και όχι συνολικά. Αυτή η μέτρηση έχει νόημα στους κανόνες διότι όλοι έχουν περίπου το ίδιο μέγεθος μεταξύ τους, άρα μπορούμε να

συγκρίνουμε με βάση το μέσο όρο, και θα μας φανεί χρήσιμη όταν θα συγκρίνουμε τους υμνογράφους στο επόμενο κεφάλαιο.

4.4. Συμπεράσματα

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε συνοπτικά τους συνηθέστερους τύπους που συναντάμε στους κανόνες των Μηναίων. Οι γραμματικοί τύποι παρουσιάζουν την αναμενόμενη υψηλή συχνότητα, όπως και σε κάθε σώμα κειμένων· τα ρήματα μπορούν να διακριθούν σε κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενο και την έγκλιση/πρόσωπο που βρίσκονται· τα επίθετα παρουσιάζουν μεν ένα αξιόλογο εύρος και πλούτο, όμως τα συνηθέστερα περιορίζονται σε περιγραφές αναφορικά με την αγνότητα, τη δόξα, την ευτυχία και τη σοφία των προσώπων που χαρακτηρίζουν· τα δε συνηθέστερα ουσιαστικά περιστρέφονται γύρω από έννοιες σχετικές με τον Τριαδικό Θεό και τη λατρεία γύρω από αυτόν. Οι υμνογράφοι συνήθως απευθύνονται στο τιμώμενο πρόσωπο σαν να συνομιλούν ζωντανά μαζί του και παρακινούν το ακροατήριο να προβεί σε δοξαστικές-αινετικές πράξεις. Οι συνηθέστερες συνάψεις μεταξύ των λεξικών τύπων σχετίζονται με τα εφύμνια. Ένα μεγάλο μέρος του λεξιλογίου χρησιμοποιείται λίγες φορές, κάτι που φανερώνει το λεξικό εύρος και πλούτο αυτών των κειμένων, ενώ το εύρος ορισμένων τύπων δεν είναι το αναμενόμενο: οι έννοιες γύρω από τον Τριαδικό Θεό εμφανίζονται σε πολύ μεγάλο εύρος κειμένων, ενώ αντιθέτως τύποι αναφερόμενοι σε συγκεκριμένα πρόσωπα εμφανίζουν μεν μεγάλη συχνότητα, αλλά σε περιορισμένο εύρος. Αν και οι περισσότεροι κανόνες είναι αγιολογικού περιεχομένου, οι λεξικοί τύποι που κυριαρχούν σχετίζονται με έννοιες και ιδιότητες του Τριαδικού Θεού, κάτι που δείχνει ότι ακόμη και οι κατ' όνομα αγιολογικοί κανόνες, στην πραγματικότητα προβάλλουν, εξυμνούν, δοξάζουν, παρακαλούν τον Τριαδικό Θεό. Τα στατιστικά στοιχεία για τη λεξική ποικιλομορφία δείχνουν ότι συνολικά το ΣΚΚΜ διακρίνεται από υψηλό βαθμό ποικιλομορφίας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με υποσώματα, ώστε να εξετάσουμε ορισμένες περιπτώσεις λίγο πιο συγκεκριμένα.

5. ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΥΠΟΣΩΜΑΤΩΝ

Αν και το Σώμα Κειμένων Κανόνων των Μηναίων χαρακτηρίζεται από υψηλότατο βαθμό συνοχής, μιας και τα κείμενα είναι όλα ανεξαιρέτως γραμμένα στην ίδια γλωσσική ποικιλία και διαθέτουν κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά, εντούτοις μπορεί να γίνει προσπάθεια να εντοπιστούν συστηματικές, μικρές διαφορές στη χρήση της γλώσσας, όπως εμφανίζονται σε μικρότερα υποσώματα, στα οποία μπορεί να διαιρεθεί. Αρχικά εξετάζονται και συγκρίνονται οι σημαντικότεροι υμνογράφοι, για να διαπιστωθεί αν υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους αναφορικά με τη χρήση της γλώσσας. Σε μια απόπειρα υφολογικής προσέγγισης, χρησιμοποίησα τη γλώσσα Python για να υπολογίσω το μέσο μήκος λέξης του κάθε υμνογράφου και το stanza pipeline προκειμένου να γίνει ετικετοποίηση των μερών του λόγου και να εξαχθούν στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τη χρήση τους από τους υμνογράφους. Στη συνέχεια γίνεται αντίστοιχα μια σύγκριση μεταξύ των διαφόρων ειδών του κανόνα. Στην τελευταία ενότητα εξετάζεται η σχέση μεταξύ ήχου και χρήσης της γλώσσας.

5.1. Οι υμνογράφοι

Στην ενότητα 2.1.4 παρουσιάστηκαν βασικά στοιχεία για τους σημαντικότερους υμνογράφους. Στην παρούσα ενότητα θα προσπαθήσω να εντοπίσω βασικά γλωσσικά χαρακτηριστικά και διαφορές μεταξύ πέντε σημαντικών υμνογράφων.

- **Ιωάννης ο Δαμασκηνός:** Ο Ιωάννης θεωρείται από τους σημαντικότερους υμνογράφους κανόνων. Από τους παλαιότερους υμνογράφους, μαζί με τον αδερφό του, Κοσμά, πιθανότατα διαμόρφωσαν το είδος του κανόνα. Ο ίδιος υπήρξε ο βασικός οργανωτής της αναστάσιμης υμνολογίας της Οκτωήχου⁵, ενώ του αποδίδεται και η εισαγωγή των θεοτοκίων στις ωδές (Ζερβουδάκη, 2024: 241). Έγραψε πάρα πολλούς ειρμούς, υμνογραφικά, ερμηνευτικά, δογματικά, αντιρρητικά, ηθικά, αγιολογικά, ομιλητικά κείμενα, ενώ η γλώσσα του θεωρείται απλή και κοινή.

---

⁵ Λειτουργικό βιβλίο που περιέχει την αναστάσιμη ακολουθία των Κυριακών σε οκτώ ήχους.

- Κοσμάς ο Μελωδός: Ο Κοσμάς ήταν θετός αδερφός του Ιωάννη και η γλώσσα του θεωρείται γενικά υψηλότερη με πολλά στοιχεία ρητορικότητας και αρχαϊσμών.
- Θεοφάνης ο Γραπτός: Ο Θεοφάνης χρησιμοποιεί ειρμούς παλαιότερων και γράφει προσόμοια πάνω σε αυτούς χρησιμοποιώντας την εκκλησιαστική κοινή ποικιλία.
- Ιωσήφ ο Υμνογράφος: Ο Ιωσήφ επίσης χρησιμοποιεί τους ειρμούς των παλαιότερων υμνογράφων· υπήρξε πολυγραφότατος.
- Γεράσιμος ο Μικραγιαννανίτης: Ο Γεράσιμος (+1991) από τη σκήτη της Αγίας Άννας είναι αναμφισβήτητα ο κορυφαίος υμνογράφος του εικοστού αιώνα. Συνέγραψε πάνω από 2000 ακολουθίες αγίων, το 1968 βραβεύτηκε με αργυρό μετάλλιο από την Ακαδημία Αθηνών, ενώ το 2023 κατατάχθηκε στο αγιολόγιο της Εκκλησίας. Το υποσώμα του Γερασίμου μπορεί να μας δείξει αν ένας μη φυσικός ομιλητής της εκκλησιαστικής κοινής διαλέκτου, ο οποίος έζησε πολλούς αιώνες μετά τους βασικούς υμνογράφους, μπορεί να χρησιμοποιήσει την εκκλησιαστική γλώσσα με τον ίδιο τρόπο.

Ας δούμε αρχικά τη συνολική κατανομή των κανόνων στο ΣΚΚΜ σε σχέση με τους υμνογράφους.

Υμνογράφος	κανόνες
Θεοφάνης	171
Ιωσήφ	168
Άγνωστος	57
Ιωάννης Δαμασκηνός	41
Αμφισβητούμενος	34
Γεράσιμος	12
Γεώργιος	11
Κοσμάς	9
Ανδρέας Κρήτης	4
Στέφανος	4
Γερμανός	3
Κλήμης	3
Ιωάννης Ευχαΐτων	3
Φιλόθεος	2
Γρηγόριος	1
Δημήτριος	1
Θεοφάνης μαθητής Ιωσήφ	1

Ιάκωβος	1
Ιγνάτιος	1
Κύριλλος	1
Κύριος Βασίλειος	1
Μαλαξός	1
Μαρτίνος	1
Νικόλαος	1

Πίνακας 5-1: Κανόνες ανά υμνογράφο

Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει το μέσο μήκος λέξης, το ελάχιστο και το μέγιστο μέσο μήκος ανά κανόνα των παραπάνω υμνογράφων, καθώς και του συνόλου του ΣΚΚΜ.

Υμνογράφος	Μέσο μήκος λέξης	min	max
Ιωάννης	5,59	5,16	6,18
Κοσμάς	5,49	5,3	5,77
Θεοφάνης	5,82	5,25	6,2
Ιωσήφ	5,85	5,37	6,24
Γεράσιμος	5,45	5,25	5,61
Συνολικό ΣΚΚΜ	5,74	5,09	6,18

Πίνακας 5-2: Μέσο μήκος λέξης ανά υμνογράφο

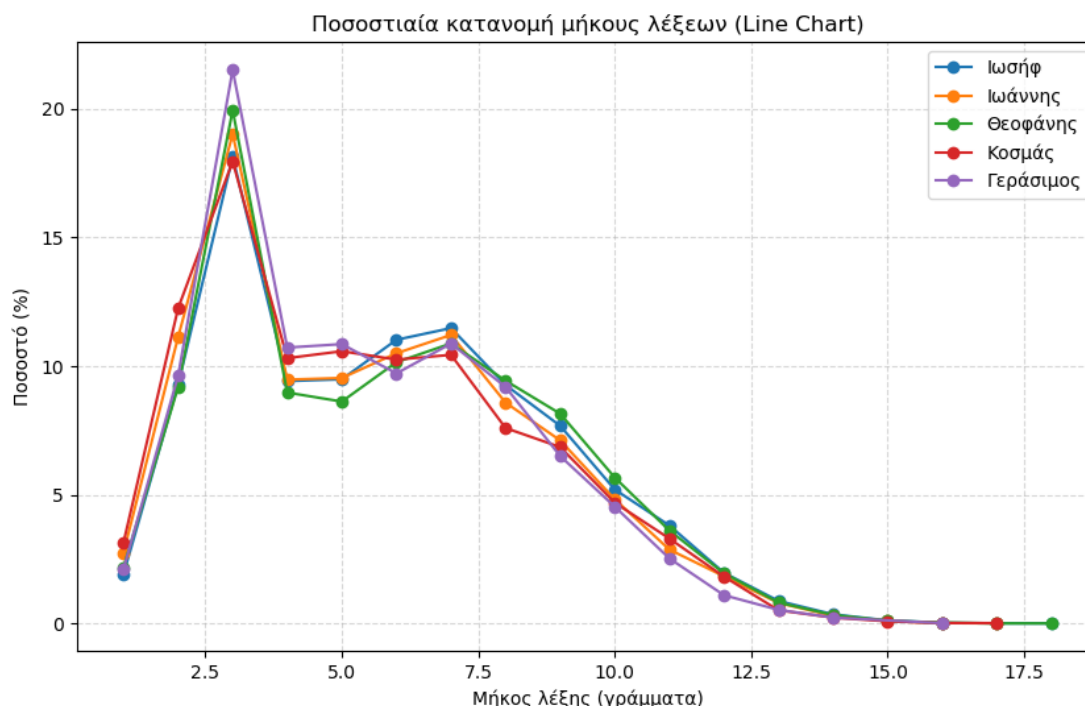
Σαν μια πρώτη παρατήρηση, φαίνεται ότι ο Γεράσιμος χρησιμοποιεί ελαφρώς μικρότερες λέξεις από τους παλαιότερους.

Ο κάτωθι πίνακας καταγράφει το πλήθος των τύπων ανά μήκος λέξης για τους υμνογράφους.

	Γεράσιμος	9658	Ιωάννης	30348	Κοσμάς	7035	Θεοφάνης	122548	Ιωσήφ	122163	Συνολικό	384477
Γράμματα	πλήθος	ποσοστό	πλήθος	ποσοστό	πλήθος	ποσοστό	πλήθος	ποσοστό	πλήθος	ποσοστό	πλήθος	ποσοστό
1	204	2,11%	832	2,74%	221	3,14%	2679	2,186%	2338	1,914%	8526	2,218%
2	929	9,62%	3375	11,12%	861	12,24%	11249	9,179%	11337	9,280%	37390	9,725%
3	2077	21,51%	5769	19,01%	1263	17,95%	24429	19,934%	22140	18,123%	74359	19,340%
4	1035	10,72%	2874	9,47%	725	10,31%	10993	8,970%	11501	9,414%	35871	9,330%
5	1048	10,85%	2894	9,54%	744	10,58%	10563	8,619%	11587	9,485%	35945	9,349%
6	938	9,71%	3185	10,49%	721	10,25%	12435	10,147%	13461	11,019%	40675	10,579%
7	1050	10,87%	3401	11,21%	734	10,43%	13330	10,877%	14015	11,472%	43006	11,186%
8	887	9,18%	2603	8,58%	534	7,59%	11555	9,429%	11314	9,261%	34857	9,066%
9	628	6,50%	2158	7,11%	482	6,85%	9985	8,148%	9379	7,677%	28994	7,541%
10	438	4,54%	1463	4,82%	330	4,69%	6945	5,667%	6355	5,202%	19825	5,156%
11	244	2,53%	871	2,87%	232	3,30%	4424	3,610%	4649	3,806%	13203	3,434%
12	106	1,10%	556	1,83%	128	1,82%	2390	1,950%	2404	1,968%	7049	1,833%
13	51	0,53%	242	0,80%	36	0,51%	994	0,811%	1069	0,875%	3097	0,806%
14	22	0,23%	60	0,20%	16	0,23%	404	0,330%	432	0,354%	1165	0,303%
15	1	0,01%	28	0,09%	6	0,09%	129	0,105%	140	0,115%	390	0,101%
16			5	0,02%	1	0,01%	39	0,032%	35	0,029%	102	0,027%
17			2	0,01%	1	0,01%	3	0,002%	6	0,005%	20	0,005%
18							2	0,002%	1	0,001%	3	0,001%

Εικόνα 5-1: Δείγματα ανά μήκος λέξης. Δίπλα στο όνομα ο αριθμός των δειγμάτων

Ο Γεράσιμος πράγματι, όπως φαίνεται από τον πίνακα, χρησιμοποιεί λέξεις με 3, 4 και 5 γράμματα λίγο πάνω από το μέσο όρο του σώματος, ενώ αντιθέτως δεν χρησιμοποιεί λέξεις με πολλά γράμματα, σε αντίθεση με τους άλλους τέσσερις υμνογράφους. Τα παραπάνω συνοψίζονται στο ακόλουθο διάγραμμα:

Εικόνα 5-2: Κατανομή μήκους λέξεων ανά υμνογράφο

Χρησιμοποιώντας stanza σε Python υπολογίστηκαν τα ποσοστά των μερών του λόγου. Ο παρακάτω πίνακας παρουσιάζει το ποσοστό των δειγμάτων για τα μέρη του λόγου ανά υμνογράφο (αλλά και ολόκληρου του σώματος) σε ποσοστό %.

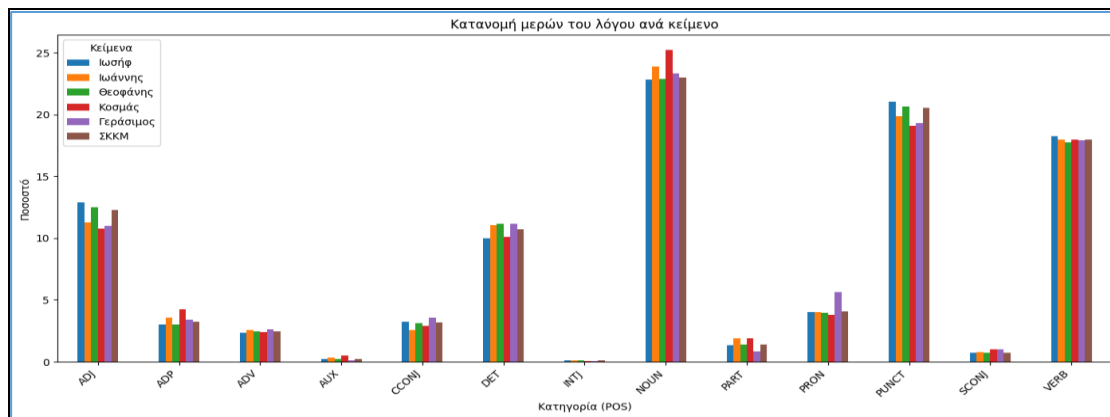
με τόνους	Ιωσήφ	Ιωάννης	Θεοφάνης	Κοσμάς	Γεράσιμος	ΣΚΚΜ
ADJ	12,88	11,27	12,49	10,78	11,01	12,28
ADP	2,99	3,56	2,99	4,27	3,41	3,21
ADV	2,36	2,57	2,47	2,38	2,61	2,48
AUX	0,2	0,34	0,24	0,52	0,1	0,25
CCONJ	3,23	2,58	3,11	2,88	3,58	3,2
DET	10	11,05	11,18	10,13	11,15	10,74
INTJ	0,09	0,12	0,11	0,06	0,04	0,11
NOUN	22,85	23,87	22,87	25,21	23,34	23,01
PART	1,34	1,9	1,37	1,89	0,85	1,37

PRON	4,02	4,04	3,99	3,77	5,62	4,09
PUNCT	21,02	19,9	20,68	19,11	19,34	20,52
SCONJ	0,73	0,79	0,7	1,03	1,02	0,75
VERB	18,26	18	17,77	17,96	17,92	17,97

Πίνακας 5-3:Μέρη του λόγου ανά υμνογράφο

(ADJ=επίθετα, ADP=προθέσεις, ADV=επιρρήματα, AUX=βοηθητικά ρήματα, CCONJ=παρατακτικοί σύνδεσμοι, DET=άρθρα, INTJ=επιφωνήματα, NOUN=ουσιαστικά, PART=μόρια, PRON=αντωνυμίες, PUNCT=σημεία στίξης, SCONJ=υποτακτικοί σύνδεσμοι, VERB=ρήματα)

Ο Κοσμάς χρησιμοποιεί τα λιγότερα επίθετα ποσοστιαία αλλά τα περισσότερα βοηθητικά ρήματα· ο Γεράσιμος τα λιγότερα βοηθητικά ρήματα, μόρια και επιφωνήματα αλλά τις περισσότερες αντωνυμίες, επιρρήματα, παρατακτικούς συνδέσμους και υψηλό ποσοστό δευτερευουσών προτάσεων. Ο Γεράσιμος δηλαδή, με βάση τα ποσοτικά δεδομένα, φαίνεται ότι κάνει λίγο διαφορετική χρήση του λόγου αναφορικά με τη χρήση των μερών του, ενώ και ο Κοσμάς σε κάποιες κατηγορίες φαίνεται να ξεχωρίζει, σε αντίθεση με τους άλλους τρεις, οι οποίοι είναι πολύ κοντά μεταξύ τους. Πάντως οι όποιες διαφορές είναι μάλλον αμελητέες, όπως δείχνει και σχηματικά η παρακάτω εικόνα.

Εικόνα 5-3:Μέρη του λόγου ανά υμνογράφο

Ακολουθώς εξέτασα τις σπάνια χρησιμοποιούμενες λέξεις στα σώματα των υμνογράφων. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει το ποσοστό επί των τύπων των άπαξ, δις και τρις λεγομένων, το ποσοστό επί των δειγμάτων, και το πηλίκο δείγματα/τύποι. Μεγαλύτερο ποσοστό άπαξ λεγομένων συνεπάγεται πλουσιότερο και ευρύτερο

λεξιλόγιο, αλλά για να μπορεί να γίνει σύγκριση θα πρέπει τα προς σύγκριση σώματα να είναι παρόμοιου μεγέθους. Όσο μεγαλύτερο είναι το σώμα, τόσο πιθανότερο είναι ότι κάποιες λέξεις θα ξαναχρησιμοποιηθούν από τον υμνογράφο και άρα το ποσοστό τους επί των τύπων θα μειώνεται. Εδώ τα άπαξ λεγόμενα αναφέρονται στο υποσώμα κάθε υμνογράφου, και όχι στο ολικό ΣΚΚΜ.

Υμνογράφος	άπαξ %	δείγματα %	δισ %	δείγματα %	τρεις %	δείγματα %
Ιωάννης	64,78	17,21	16,23	8,62	6,02	4,8
Κοσμάς	72,68	27,34	12,35	9,29	4,3	4,86
Θεοφάνης	52,44	7,54	16,3	4,69	7,6	3,28
Ιωσήφ	51,86	7,85	18,87	4,8	8,01	3,64
Γεράσιμος	67,5	22,19	15,23	10	5,44	5,37
ΣΚΚΜ	48,88	4,65	15,17	2,89	7,74	2,21

Πίνακας 5-4: Άπαξ, δισ, τρεις λεγόμενα του κάθε υμνογράφου

Για να είναι άμεσα συγκρίσιμα τα μεγέθη, θα πρέπει και τα μεγέθη των σωμάτων να είναι περίπου τα ίδια. Εν προκειμένω το υποσώμα του Κοσμά είναι περίπου 17 φορές μικρότερο, και άρα η σύγκριση είναι μη ρεαλιστική. Αντιθέτως τα σώματα των Ιωσήφ και Θεοφάνη είναι περίπου ίσα σε μέγεθος και άρα η μεταξύ τους σύγκριση πολύ λογικότερη, σε ζητήματα άπαξ λεγομένων. Πέραν τούτων πάντως, συγκέντρωσα τα άπαξ λεγόμενα των πέντε υμνογράφων σε ένα ενιαίο σώμα, με σκοπό να διαπιστώσω πόσα από τα άπαξ του καθενός χρησιμοποιούνται και από άλλους. Πήρα δηλαδή τα άπαξ λεγόμενα καθενός από τους πέντε υμνογράφους και τα ένωσα σε ενιαίο αρχείο, ώστε να δω πόσοι από τους τύπους είναι μοναδικοί, πόσοι χρησιμοποιούνται από δύο υμνογράφους, τρεις κ.τ.ό. Τα αποτελέσματα ήταν τα εξής:

κοινοί τύποι	δείγματα
5	0
4	28
3	474
2	3.629
1	19.350

Πίνακας 5-5: Τα άπαξ λεγόμενα των πέντε εξεταζόμενων υμνογράφων αθροιστικά

Βλέπουμε ότι τα περισσότερα άπαξ λεγόμενα κάθε υμνογράφου δεν επαναλαμβάνονται από τους άλλους, ενώ λίγοι μόνο τύποι εμφανίζονται σε περισσότερους από δύο συγγραφείς. Αυτό δείχνει ότι τα άπαξ λεγόμενα του κάθε υμνογράφου αποτελούν κατά κύριο λόγο πολύ προσωπικό λεξιλόγιο, αφού το 82,4% αυτών δεν επαναλαμβάνεται από άλλους υμνογράφους.

Ας εξετάσουμε τώρα τη λεξική ποικιλομορφία του καθενός από τους υμνογράφους. Οι μετρήσεις έγιναν ανά κανόνα και στο τέλος πάρθηκε ο μέσος όρος.

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,617	0,615	0,046
MTLD	256,0	214,2	152,0
HDD	0,917	0,916	0,013

Πίνακας 5-6: Λεξική ποικιλομορφία Ιωάννη

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,577	0,568	0,048
MTLD	178,7	181,2	48,4
HDD	0,914	0,917	0,013

Πίνακας 5-7: Λεξική ποικιλομορφία Κοσμά

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,629	0,630	0,031
MTLD	269,3	259,7	61,9
HDD	0,915	0,916	0,010

Πίνακας 5-8: Λεξική ποικιλομορφία Θεοφάνη

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,642	0,643	0,028
MTLD	325,2	326,1	64,6
HDD	0,920	0,921	0,009

Πίνακας 5-9: Λεξική ποικιλομορφία Ιωσήφ

εργαλείο	Μ Ο	Διάμεσος	Τυπ. Αποκλ.
ΣΤΔ	0,580	0,586	0,025
MTLD	224,3	233,0	31,9
HDD	0,896	0,899	0,013

Πίνακας 5-10: Λεξική ποικιλομορφία Γερασίμου

Οι παραπάνω πίνακες δείχνουν ότι ο Ιωσήφ παρουσιάζει την υψηλότερη ποικιλομορφία σε όλους τους δείκτες, άρα έχει το πλουσιότερο λεξιλόγιο, ενώ ο Γεράσιμος έχει συνολικά χαμηλούς δείκτες, άρα το πιο επαναλαμβανόμενο λεξιλόγιο. Ο Κοσμάς επίσης παρουσιάζει χαμηλούς δείκτες. Ο Γεράσιμος εμφανίζει χαμηλή τυπική απόκλιση στο ΣΤΔ και στο MTLΔ, κάτι που δείχνει ότι κινείται συστηματικά σε χαμηλότερα επίπεδα λεξικής ποικιλομορφίας σε σχέση με τους άλλους υμνογράφους.

Τα παραπάνω στοιχεία μας προσφέρουν μια ποσοτική εικόνα σχετικά με τη χρήση του λόγου από τον κάθε υμνογράφο. Ας εξετάσουμε τώρα πιο συγκεκριμένα τι διαφορές κάθε υμνογράφος παρουσιάζει σε επίπεδο λεξιλογίου σε σχέση με το υπόλοιπο σώμα κειμένων. Για τη διαδικασία αυτή χρησιμοποίησα τη λειτουργία *Keyword* (λέξεις-κλειδιά) στο AntConc. Η λειτουργία αυτή βασίζεται στη σύγκριση δύο σωμάτων κειμένων, εκείνου που θέλουμε να μελετήσουμε κι εκείνου με το οποίο θα το συγκρίνουμε. Αρχικά δημιουργήσα τα δύο σώματα κειμένων, ένα σώμα κειμένων στόχο (αυτό που θέλουμε να μελετήσουμε) κι ένα σώμα κειμένων αναφοράς (αυτό με το οποίο θα γίνει η σύγκριση). Ακολούθως το πρόγραμμα εντοπίζει τύπους που παρουσιάζουν στατιστική απόκλιση στην αναμενόμενη εμφάνισή τους στο σώμα κειμένων στόχο σε σχέση με την εμφάνισή τους στο σώμα αναφοράς και τους προβάλλει. Για παράδειγμα, αν στο σώμα αναφοράς εμφανίζεται ο τύπος *θεός* 100 φορές, τότε αναμένουμε να εμφανιστεί επίσης 100 φορές και στο σώμα στόχο, εφόσον είναι ισομεγέθη. Αν εμφανίζεται σημαντικά περισσότερες ή λιγότερες φορές τότε το πρόγραμμα εντοπίζει τον τύπο και τον προβάλλει.

Εδώ δύο μεγέθη μας είναι χρήσιμα: το πρώτο είναι το log-likelihood, το οποίο δείχνει πόσο συχνά εμφανίζεται μια λέξη σε σχέση με το αναμενόμενο, και το log ratio, το οποίο υπολογίζει λογαριθμικά το μέγεθος αυτής της διαφοράς. Log ratio=1 σημαίνει ότι ο τύπος εμφανίζεται διπλάσιες φορές στο σώμα στόχος σε σχέση με το σώμα αναφοράς, log ratio=2 σημαίνει 4 φορές μεγαλύτερη συχνότητα κ.ο.κ. Ο χρήστης του AntConc δεν μπορεί να δει το p-value κάθε τύπου, το πόσο βέβαιοι δηλαδή είμαστε ότι το αποτέλεσμα δεν είναι τυχαίο, μπορεί όμως να επιλέξει μεταξύ κάποιων ορίων. Για τις ανθρωπιστικές επιστήμες ένα p-value <0.05 θεωρείται ικανοποιητικό ως προς τη μη τυχαιότητα του αποτελέσματος, φυσικά όμως ο μελετητής δύναται να επιλέξει ακόμη μικρότερο p-value, ώστε να είναι ακόμη πιο σίγουρος για τα αποτελέσματα, ειδικά σε περιπτώσεις μεγάλων σωμάτων κειμένων. Εν προκειμένω πάντως διατήρησα το p-

value στο 0,05. Για να βεβαιωθεί κανείς ότι ένας τύπος παρουσιάζει απόκλιση στα προς σύγκριση σώματα, θα πρέπει να ελέγξει τόσο το log-likelihood (όσο ψηλότερο τόσο μικρότερη η πιθανότητα να είναι τυχαία η απόκλιση εμφάνισης των δύο τύπων), όσο και το log ratio (τιμές <1 σημαίνουν μικρή διαφορά). Εκτός αυτών έδωσα προσοχή και στο εύρος των κειμένων που εμφανίζεται ένας τύπος: αν εμφανίζεται μόνο σε 1-2 κείμενα μπορεί να είναι χαρακτηριστικό μιας συγκεκριμένης εορτής και άρα είναι λογικό να μην εμφανίζεται σε άλλα κείμενα· χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση είναι τα κύρια ονόματα, τα οποία μπορεί να εμφανίζονται πολλές φορές μέσα σε έναν κανόνα, σχεδόν αποκλειστικά σε κλητική πτώση. Από το σώμα αναφοράς αφαίρεσα τα κείμενα του υμνογράφου με τον οποίο θα γίνονταν η σύγκριση. Στο τέλος ανέτρεξα στο σώμα κειμένων για να ελέγξω τη χρήση των λέξεων που ξεχώρισα ως σημαντικές.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι υμνογράφοι δείχνουν προτιμήσεις σε συγκεκριμένους τύπους, οι οποίοι τους διαφοροποιούν από τους άλλους υμνογράφους. Συγκεκριμένα, ο Ιωάννης χρησιμοποιεί συχνότερα από το λοιπό σώμα τις λέξεις *Μωσής, Μωσεϊ, θεόπτα, ὅρει*, οι οποίες έχουν περιεχόμενο αναφοράς σαφέστατα στη βιβλική αναφορά της παράδοσης του εβραϊκού νόμου από το Θεό στον Μωυσή (ως ὅρος στην υμνογραφία συνήθως εννοείται το *Θαβώρ*, από όπου πήρε ο Μωυσής το θεϊκό νόμο, σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση, *θεόπτης* είναι ένας ὅρος που αναφέρεται σε όσους έχουν δει τον θεό, χρησιμοποιείται και για αγίους, αλλά συνηθέστερα για τον Μωυσή), κάτι που δείχνει ότι ο Ιωάννης χρησιμοποιεί συχνότερα από τους λοιπούς υμνογράφους την παλαιδιαθηκική αναφορά στον Μωυσή. Ένας ακόμη ὅρος είναι ο τύπος *ἐκκλησία*, ο οποίος χρησιμοποιείται και στην ονομαστική αλλά και στη δοτική (*ἐκκλησία*), με την έννοια «σύνολο πιστών». Τέλος ο Ιωάννης κάνει ευρύτατη χρήση του αντιθετικού ζεύγους *μέν – δέ*. Στον αντίποδα, ο Ιωάννης χρησιμοποιεί λιγότερο συχνά τύπους όπως *σοφέ, θόφρον, μάρτυς, ιεράρχα, ένδοξε, θείαις* και τις αντωνυμίες *μου* και *με*.

Ο Θεοφάνης από την άλλη έχει αρκετές λέξεις που ξεχωρίζουν, κυρίως απλά επίθετα σε κλητική με τα οποία χαρακτηρίζει και προσφωνεί τους αγίους: *θεομήτορ, θεοφάντορ, πάνσοφε, θεόληπτε, πανόλβιε, θεόφρον, πανσεβάσμιε, θεοφόρε, θεορρήμον, παμμακάριστε*. Επίσης χρησιμοποιεί πάρα πολύ συχνά τη λέξη *ἱερείς* σε εφύμνια του τύπου *ἱερείς εὐλογεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*, ενώ ευρύτατη είναι και η χρήση του τύπου *θεοτόκον*, σε σχέση πάντα με την αναμενόμενη συχνότητα του

τύπου στο υπόλοιπο σώμα. Αντιθέτως δεν χρησιμοποιεί συχνά τους τύπους *σημείον*, *πάντοτε*, *ποτέ*, *σπηλαίω*, *πως*, *σοφοί*, *Βηθλεέμ*.

Ο Ιωσήφ δείχνει προτίμηση σε τύπους όπως *μάρτυς*, *μάρτυρες*, *ἅγιοι*, *μακάριοι*, όταν αναφέρεται σε αγίους, χρησιμοποιεί συχνά το επίθετο *φωτανής*, από ουσιαστικά *τα σκότος*, *καρδίας*, *πάθη*, *μέσον*, από επιρρήματα *τα ιερώς*, *περιφανώς* και *πάντοτε*, ενώ χρησιμοποιεί συχνότερα και την αντωνυμία *ὁμῶν*. Οι τύποι που χρησιμοποιεί λιγότερο από το αναμενόμενο είναι λέξεις όπως *θεομήτορ*, *θεοτόκον*, *θεοφάντορ* (τύπος που χρησιμοποιεί σχεδόν αποκλειστικά ο Θεοφάνης όπως είδαμε παραπάνω), *σοφίας*, *Χριστέ*, *συ*, *ἀκηράτου*, *ἀρετής* και *μεγαλύνομεν*.

Ο Κοσμάς χρησιμοποιεί χαρακτηριστικά τη φράση *ὅτι δεδόξασται* στο τέλος των προτάσεών του, τα ονόματα *Δαβίδ*, *Σιών*, *Χριστός*, την αντωνυμία *οὗτος*, επίσης τις φράσεις *δόξα ἐν ὑψίστοις* και *ἀσώμεν τῷ θεῷ ἡμῶν*. Απ'την άλλη δεν χρησιμοποιεί καθόλου τον τύπο *μάρτυς* και πολύ σπάνια τον τύπο *πάτερ*, αυτό όμως συμβαίνει διότι οι κανόνες του Κοσμά στα Μηναία είναι κυρίως δεσποτικοί και θεομητορικοί (μόνο δύο αναφέρονται σε αγίους).

Ο Γεράσιμος τέλος κάνει έντονη χρήση των ρημάτων *χαῖρε*, *δίδου*, *φύλαττε*, και των προσφωνήσεων *ἄγιε*, *πάτερ*, *παρθένε*, *ὄσιε*, *ἀγνή*. Από την άλλη λείπουν συνήθως οι τύποι *θεός*, *μάκαρ*, *ἐνδοξε*, *αἰῶνας*. Φαίνεται λοιπόν ότι κάθε υμνογράφος έχει σε κάποιο βαθμό τις προτιμήσεις του, οι οποίες μπορούν να εντοπιστούν από τα ψηφιακά εργαλεία.

Για λόγους ευρύτερης σύγκρισης, επέλεξα επίσης να συγκρίνω το ΣΚΚΜ με ένα κοντάκιο, τον Ακάθιστο ύμνο, ώστε να δούμε αν είναι εμφανή αντίστοιχα λεξικά διαφοροποιητικά στοιχεία.

Type	Rank	Freq_Tar	Freq_Ref	NormFreq_Tar	NormFreq_Ref	Likelihood	Effect
χαῖρε	1	157	445	106440.678	1157.416	1077.414	6.523
ἀλληλούια	2	12	0	8135.593	0	133.707	12.611
ἀνύμφευτε	3	12	5	8135.593	13.005	113.148	9.289
νύμφη	4	12	6	8135.593	15.606	110.838	9.026
ἦς	5	12	278	8135.593	723.06	35.883	3.492
ἀσπόρου	6	3	0	2033.898	0	33.408	10.611
ὅτι	7	9	154	6101.695	400.544	31.803	3.929
ἀγγέλων	8	5	29	3389.831	75.427	27.514	5.49
φωτίζουσα	9	3	2	2033.898	5.202	26.694	8.611
πάντων	10	5	48	3389.831	124.845	22.933	4.763

ἀκούει	11	2	0	1355.932	0	22.271	10.026
μάγοι	11	2	0	1355.932	0	22.271	10.026
ταύτης	13	3	10	2033.898	26.009	19.44	6.289
ἀγίων	13	3	10	2033.898	26.009	19.44	6.289
κτίστης	15	2	1	1355.932	2.601	18.459	9.026
ἀδύτου	15	2	1	1355.932	2.601	18.459	9.026
οὕτως	17	3	13	2033.898	33.812	18.065	5.911
τύπον	18	2	2	1355.932	5.202	16.741	8.026
ψάλλειν	18	2	2	1355.932	5.202	16.741	8.026
παρθένων	18	2	2	1355.932	5.202	16.741	8.026

Πίνακας 5-11: Λέξεις-κλειδιά Ακαθίστου σε σχέση με το ΣΚΚΜ

Από τον παραπάνω πίνακα εντοπίζονται εύκολα τα δύο εφύμνια του κοντακίου (*χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε και ἀλληλούια*), τα οποία είναι λογικό να έχουν τόσο μεγάλη διαφορά στη χρήση, ενώ βλέπει κανείς και αρκετούς άλλους τύπους με δυσανάλογη συχνότητα εμφάνισης, αν και το οριακά χαμηλό likelihood αφήνει περιθώρια τυχαιότητας. Οι τύποι που ξεχωρίζουν δεν φαίνεται να ανήκουν σε κάποια συγκεκριμένη κατηγορία, ούτε πρόκειται για εξεζητημένα σπάνιους τύπους, αλλά πάντως παρουσιάζουν μεγάλη στατιστική διαφορά σε σχέση με το ΣΚΚΜ, με δεδομένο ότι το ΣΚΚΜ είναι περίπου 260 φορές μεγαλύτερο από τον Ακάθιστο ύμνο.

5.2. Τα είδη των κανόνων

Οι κανόνες διακρίνονται ανάλογα με το περιεχόμενό τους, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2.1.3, σε αγιολογικούς, θεομητορικούς και δεσποτικούς. Ας δούμε τώρα εν συντομία τις συνηθέστερες λέξεις που εμφανίζονται σε κάθε μία από τις κατηγορίες αυτές. Πολλοί τύποι εμφανίζονται σε όλα τα είδη κανόνων (π.χ. *θεός, θεού, θεόν, κύριος, αἰῶνας, Χριστόν*), ενώ είναι πολύ σημαντική η παρουσία των θεοτοκίων στους περισσότερους αγιολογικούς κανόνες, καθότι έτσι εισέρχονται στοιχεία των θεομητορικών κανόνων μέσα στους αγιολογικούς. Από την άλλη, οι δεσποτικοί κανόνες συχνά στερούνται θεοτοκίων, οπότε έχουν περιορισμένα τέτοια στοιχεία.

5.2.1. Αγιολογικοί

Οι αγιολογικοί κανόνες ξεχωρίζουν από τους άλλους κυρίως λόγω των ονομάτων που χρησιμοποιούν ως κλητικές προσφωνήσεις. Τέτοια είναι οι τύποι: *μάρτυς, πάτερ, ὅσιε*,

μάκαρ, ἔνδοξε, παμμάκαρ, σοφέ, μακάριε, πάνσοφε, θεοφόρε, θεόφρον, πανεύφημε, μάρτυρες, ἀξιάγαστε, και βέβαια κλητικές με το όνομα του εκάστοτε αγίου. Το αξιολογούμετο στους αγιολογικούς κανόνες είναι ότι η πλειονότητα των ρημάτων είναι τα συνήθη σε εφθυμιακές φράσεις *ὑμνεῖτε, εὐλογεῖτε, ὑπερυψοῦτε*, τα οποία αναφέρονται στην ὑμνηση του Τριαδικού Θεού. Για τους αγίους συνήθως χρησιμοποιούνται ρήματα όπως *ἀνεδείχθης, ὥφθης, μακαρίζομεν*, ενώ για την Θεοτόκο ρήματα όπως *χαῖρε και δοξάζομεν*. Νομίζω η διαφορά είναι εμφανής: για τους αγίους χρησιμοποιούνται ρήματα σαφώς μικρότερης έντασης και τιμής από ό,τι για την Θεοτόκο και τον Τριαδικό Θεό, κάτι που δείχνει ότι υπάρχει μια ιεράρχηση αναφορικά με την τιμή που αποδίδεται στον καθένα.

5.2.2. Θεομητορικοί

Εδώ ξεχωρίζει η συστηματική χρήση του ρήματος *χαῖρε* απευθυνόμενο προς την Θεοτόκο. Κυριαρχούν επίσης ονόματα όπως *ἀγνή, παρθένε, ἄχραντε, δέσποινα, κόρη, πανάχραντε, πανύμνητε, πάναγνε*. Η πλειονότητα δηλαδή των χαρακτηριστικών αναφέρονται στην αγνότητα, η οποία αναδεικνύεται ως κορυφαίο χαρακτηριστικό στον χριστιανικό κόσμο, αφού έτσι χαρακτηρίζεται η Θεοτόκος, η κορυφαία των ανθρώπων. Κάποιες λέξεις επίσης σχετίζονται αποκλειστικά με τη Θεοτόκο, όπως *σκέπεις, σκέπης, σκέπην, εσθήτα, ζώνη*, οι οποίες σχετίζονται και με αντίστοιχες εορτές της Θεοτόκου. Και εδώ υπάρχει η ὑμνηση του Τριαδικού Θεού, κυρίως με το ρήμα *ὑμνοῦμεν*, αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό. Αυτό φανερώνει την ὑψίστη τιμή που γίνεται προς το πρόσωπο της Θεοτόκου, αφού στους θεομητορικούς κανόνες δεν συμβαίνει ό,τι και στους αγιολογικούς, δηλαδή η υπέρσχυση ρημάτων που αναφέρονται στον Τριαδικό Θεό.

5.2.3. Δεσποτικοί

Στους δεσποτικούς κανόνες αναδεικνύονται και ξεχωρίζουν θέματα γύρω από γεγονότα της ζωής του Ιησού, οπότε δεν προκαλεί εντύπωση η αυξημένη χρήση του ονόματος *Χριστός, Χριστοῦ, Χριστῶ, Χριστόν, Χριστέ*, αλλά και *Κύριε* και *σῶτερ*. Συχνά εμφανίζονται τοπωνύμια όπως *Βηθλεέμ, Θαβώρ, Ἰορδάνου*, και λέξεις που αναφέρονται σε αυτά, όπως *σπηλαίω, φάτνη, βάπτισμα, ὕδασι*· ξεχωρίζει και η χρήση των ρηματικών

τύπων έρχεται, έρχη, τεχθῆναι, ενώ παρούσα είναι και η χρήση των τύπων σταυρός, σταυροῦ, σταυρέ.

5.3. Οι ήχοι

Με τον όρο *ήχος* στη βυζαντινή μουσική εννοούμε το μουσικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται το τροπάριο. Ο Χρυσάνθος (1832: 124-125), ο οποίος διαμόρφωσε το θεωρητικό πλαίσιο της Νέας Μεθόδου της βυζαντινής σημειογραφίας, εξηγεί ότι ο ήχος είναι μια συστηματική κλίμακα, ξεκινά από συγκεκριμένους φθόγγους, «διατρίβει» επίσης σε συγκεκριμένους φθόγγους (η μελωδία επιμένει να στέκεται κυρίως σε αυτούς τους φθόγγους), έχει συγκεκριμένα τονικά διαστήματα, και καταλήγει σε συγκεκριμένους φθόγγους· υπάρχει η ιδέα της μελωδίας, η οποία αποτελείται από τη γνώση του ποιοι φθόγγοι πρέπει να χρησιμοποιούνται και ποιοι να παραλείπονται, όπως επίσης και από ποιον φθόγγο πρέπει να ξεκινά η μελωδία και σε ποιον να καταλήγει· μέσα σε αυτό το ορισμένο πλαίσιο οι μουσικοί δημιουργούν τη μελωδία του τροπαρίου. Στην υμνογραφία τα τροπάρια είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τους ήχους, αφού, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και για τους κανόνες στην ενότητα 2.1.1, κάθε τροπάριο γράφτηκε με σκοπό να ψάλλεται και όχι να αναγιγνώσκεται. Πριν από κάθε τροπάριο σημειώνεται ο ήχος στον οποίο θα ψαλεί και, εάν είναι προσόμοιο, ποιος είναι ο ειρμός πάνω στον οποίο βασίζεται.

Οι ήχοι είναι οκτώ (πρώτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος, πλάγιος του πρώτου, πλάγιος του δευτέρου, βαρύς και πλάγιος του τετάρτου) και καθένας από αυτούς έχει τα δικά του ξεχωριστά χαρακτηριστικά γνωρίσματα και μελωδικό άκουσμα. Ως εκ τούτου, κάθε ήχος αποπνέει και διαφορετικό «ήθος», δημιουργεί δηλαδή συγκεκριμένες ψυχικές καταστάσεις, όπως άλλωστε και κάθε μουσικό άκουσμα. Ο Χρυσάνθος (1832: 176-177) μας ενημερώνει ότι τα εκκλησιαστικά ήθη είναι τρία: α) το *διασταλτικόν*, με το οποίο σημαίνεται μεγαλοπρέπεια, ανδρεία, ηρωισμός· τέτοιο ήθος χρησιμοποιεί και η τραγωδία· αυτό το ήθος παράγουν ο πρώτος και ο τρίτος ήχος β) το *συσταλτικόν*, με το οποίο «η ψυχή συνάγεται εις ταπεινότητα και εις άνανδρον διάθεσιν» και ταιριάζει σε ερωτικά πάθη, θρήνο, οίκτο· τέτοιο ήθος έχει ο δεύτερος ήχος και οι πλάγιοι ήχοι, εκτός του βαρέος γ) *ησυχαστικόν*, το οποίο οδηγεί σε ψυχική ηρεμία και διάθεση ελεύθερη και ειρηνική· τέτοιο ήθος έχουν ο βαρύς και ο πρώτος ήχος.

Ο Χρυσάνθος μιλά ακόμη πιο συγκεκριμένα για το ήθος κάθε ήχου (1832:145-167). Ο πρώτος έχει χαρακτήρα σεμνό, εμβριθή, μεγαλοπρεπή και αξιωματικό· ο δεύτερος έχει χαρακτήρα «εμψυχούντα και κεντώντα», αλλά βάζει στην ψυχή επίσης λύπες και πάθη, ενώ οδηγεί την ψυχή στην τρυφηλότητα· ο τρίτος ήχος έχει χαρακτήρα σκληρό, ένθερμο, αλαζονικό, ορμητικό και φρικώδη· ο τέταρτος έχει χαρακτήρα χορευτικό και πανηγυρικό, παθητικό και ηδονικό (όταν έχει βάση τον φθόγγο βου, όπως στους κανόνες)· ο πλάγιος του πρώτου στους κανόνες έχει χαρακτήρα διεγερτικό και χορευτικό· ο πλάγιος του δευτέρου στους κανόνες σώζει ηδονικό χαρακτήρα, περισσότερο και από τον δεύτερο ήχο· ο δε βαρύς χαρακτήρα γαλήνιο, ησυχαστικό, ειρηνικό, που ηρεμεί τα πνεύματα· τέλος, ο πλάγιος του τετάρτου έχει χαρακτήρα που κλίνει προς το θελκτικό, ηδονικό, ελκυστικό στα πάθη· γίνεται σεμνότερο το ήθος του όταν η βάση μετατίθεται στον φθόγγο γα, αντί του νη⁶.

Εκτός από τον Χρυσάνθο, στο ήθος κάθε ήχου αναφέρονται και οι έμμετροι στίχοι που βρίσκονται στο τέλος της Παρακλητικής, αγνώστου ποιητού, οι οποίοι έχουν κυρίως εξυμνητικό χαρακτήρα και δεν προσφέρουν κάτι περισσότερο από τον Χρυσάνθο. Πιο ενδιαφέροντες είναι οι στίχοι που έχει γράψει ο περισπούδαςτος πρωτοψάλτης Ιάκωβος στην έκδοση της Παρακλητικής του 1810, καθώς εκεί αναγράφονται και τεχνικά χαρακτηριστικά κάθε ήχου.

Εφόσον λοιπόν κάθε ήχος έχει το δικό του ήθος, είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι πιθανότατα θα πρέπει να υπάρχει ένα αντίστοιχο ήθος και στη χρήση της γλώσσας σε σημασιολογικό επίπεδο. Δηλαδή, θα ήταν παράλογο το μελωδικό άκουσμα να παραπέμπει σε συσταλτικό ύφος αλλά το ποιητικό κείμενο να χρησιμοποιεί λέξεις που παραπέμπουν σε ανδρεία και θάρρος.

Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τη χρήση των ήχων σε σχέση με τις διάφορες κατηγορίες αγίων και εορτών που απαντούν στα μηναία.

	Α	Β	Γ	Δ	ΠΛΑ	ΠΛΒ	ΒΑΡΥΣ	ΠΛΔ	Σύνολο
Δεσποτικοί	6	12	0	8	0	10	0	4	40
Θεομητορικοί	7	7	1	13	0	0	0	5	33
Όσιοι	0	30	0	26	4	8	0	40	108
Οσιομάρτυρες	1	2	0	2	1	1	0	3	10
Μάρτυρες	12	10	1	51	3	11	1	32	121
Μεγαλομάρτυρες	3	5	0	10	0	0	0	10	28

⁶ Η πλειονότητα των κανόνων έχει βάση τον φθόγγο νη, με βάση το ειρμολόγιο των Πέτρου Πελοποννησίου και Πέτρου Βυζαντίου (1825) (45 ειρμοί εκ του νη έναντι 18 εκ του γα).

Προφήτες	1	3	0	9	2	3	2	11	31
Απόστολοι	7	8	1	13	1	6	0	9	45
Ευαγγελιστές	1	1	0	1	0	1	0	2	6
Ιεράρχες	14	11	2	20	1	6	1	3	58
Ασώματοι	0	0	0	4	0	0	0	24	28
Γυναίκες	3	8	0	16	1	1	0	17	46
Λοιποί	2	2	0	2	0	2	0	2	10
Ιερομάρτυρες	3	2	0	17	1	6	1	11	41
Σύνολο	60	101	5	192	14	55	5	173	605

Πίνακας 5-12: Ήχοι σε σχέση με εορτές

Η γενική προτίμηση είναι οι ήχοι Δ' και πλ. Δ', με μόνη εξαίρεση τους δεσποτικούς κανόνες οι οποίοι δείχνουν μια προτίμηση στους ήχους Β' και πλ. Β'. Οι όσιοι, εκτός από Δ' και πλ. Δ', έχουν μεγάλο ποσοστό επίσης σε Β', ενώ οι Ιεράρχες εκτός από Δ', σε Α' και Β'. Με άλλα λόγια μόνο ισχνή φαίνεται να υπάρχει σχέση μεταξύ του ήχου του κανόνα και της κατηγορίας της εορτής/αγίου, αφού ο Δ' και ο πλ. Δ' είναι σχεδόν πάντα οι προτιμητέες επιλογές. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει επίσης ότι δεν θα υπάρχει σύνδεση μεταξύ ήχου και περιεχομένου: αν υπήρχε, θα περίμενε κανείς να εκφράζονταν με την επιλογή του ήχου για συγκεκριμένες περιπτώσεις' για παράδειγμα, το κείμενο που αφορά τον τρόπο αθλήσεως και μαρτυρίου ενός μάρτυρα θα περίμενε κανείς να εκφράζεται μέσω ενός ηρωικού ήχου, όπως ο Γ', ή το μεγαλοπρεπές περιεχόμενο των δεσποτικών εορτών μέσω ενός «σοβαρού» ήχου, όπως ο Α', κάτι που όμως δεν συμβαίνει.

5.3.1. Ήχοι και περιεχόμενο

Για κάθε ήχο δημιούργησα ένα υποσώμα αποτελούμενο μόνο από τους κανόνες σε αυτόν τον ήχο. Ακολούθως δημιούργησα μια λίστα με τις συνηθέστερες γραμματικές λέξεις και τις έβαλα στο πρόγραμμα AntConc ως stopwords, ώστε να μην εμφανίζονται στις λίστες, μιας και εν προκειμένω ήθελα να ελέγξω μόνο τους λεξικούς τύπους, εάν δηλαδή το περιεχόμενό τους σχετίζεται με το ήθος του ήχου. Ακολούθως έκανα αντιπαραβολή στις λίστες για να δω το περιεχόμενο των συνηθέστερων λέξεων και εάν διαφοροποιείται από ήχο σε ήχο. Επιπλέον έκανα δοκιμές συγκρίνοντας τα σώματα με τη λειτουργία keyword, ώστε να διαπιστώσω αν κάποιες λέξεις εμφανίζονται συχνότερα αναλόγως του ήχου. Τα ευρήματα έδειξαν καθαρά ότι δεν υπάρχει σχέση μεταξύ του ήχου και του περιεχομένου των κειμένων τους. Κάθε ήχος μπορεί να

χρησιμοποιεί συχνότερα από άλλους ή και κατ' αποκλειστικότητα κάποιες εφύμνιακές φράσεις. Ο Α' ήχος χρησιμοποιεί συχνά φράσεις όπως: *εὐλογεῖτω ἡ κτίσις πᾶσα τὸν Κύριον, ὁ αἰνετὸς τῶν πατέρων θεὸς καὶ ὑπερένδοξος, καὶ ὑπερυψούτω εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, τὸν αἰνετὸν θεὸν καὶ τὸν ὑπερένδοξον*. Ο Β' ήχος χρησιμοποιεί την φράση *οὐκ ἔστιν ἅγιος/δίκαιος πλὴν σου Κύριε*, και το επίθετο ὅσιε συχνότερα από τους άλλους ήχους. Ο Δ' ήχος έχει εφύμνια όπως πάντα τὰ ἔργα (Κυρίου) τὸν Κύριον ὑμνεῖτε, και *εὐλογητὸς εἶ ἐν τῷ ναῷ τῆς δόξης σου*, και το επίθετο μάρτυς. Ο Βαρύ τις φράσεις ὁ σώζων τὰς ψυχὰς ἡμῶν και λαὸς ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας. Ο πλ Δ' έχει μάλλον τα περισσότερα εφύμνια: *λαὸς ὑπερυψοῦτε (Χριστὸν) εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ἱερεῖς εὐλογεῖτε, ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, τῇ δυνάμει σου δόξα φιλάνθρωπε, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν θεὸς εὐλογητὸς εἶ, ὁ θεὸς εὐλογητὸς εἶ, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν, εὐλογητὸς εἶ Κύριε ὁ θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται*.

Η ενίοτε αποκλειστική σχέση αυτών των φράσεων με τον ήχο στον αποίο απαντούν φαίνεται και από την απουσία κάποιων λέξεων από άλλους ήχους. Οι λέξεις *ὑπερυψούτω, εὐλογεῖτω, αἰνετὸς* και *αἰνετὸν* που υπάρχουν στα εφύμνια του Α' ήχου, απουσιάζουν παντελώς από τον πλ Δ' και τον πλ Β' και εμφανίζονται ελάχιστες φορές στον Β'. Η λέξη *ἀνυμνεῖτε* εμφανίζεται στον πλ Δ', μα καθόλου σε Δ', πλ Β' και ελάχιστα στον Β'. Η μετοχή *εὐλογημένος* και το επίθετο *ἄθλοφόρε* χρησιμοποιούνται συχνά στον Δ', αλλά σπάνια στον Α', ενώ ο τύπος *ὑπερύμνητε* εμφανίζεται μόνο μία φορά στον πλ Δ' και καμία στον Α'. Η λέξη *ἱερεῖς* εμφανίζεται στον πλ Δ' και στον Βαρύ, αλλά μόνο 2 φορές σε Β', πλ Β' και Α', ενώ η λέξη *ἀνυμνεῖτε* του πλ Δ' απουσιάζει από Δ' και πλ Β', ενώ ελάχιστες φορές εμφανίζεται στον Β'. Αντίστοιχα τύποι όπως *ἔρχεται, παντοδύναμος* και *ἰσχύς* συνηθίζονται στον πλ Β' αλλά δεν εμφανίζονται ούτε μία φορά στον πλ Δ'. Αρκετοί τύποι λοιπόν απουσιάζουν συστηματικά από ήχους, ενώ εφύμνια εμφανίζονται μονάχα σε συγκεκριμένους ήχους.

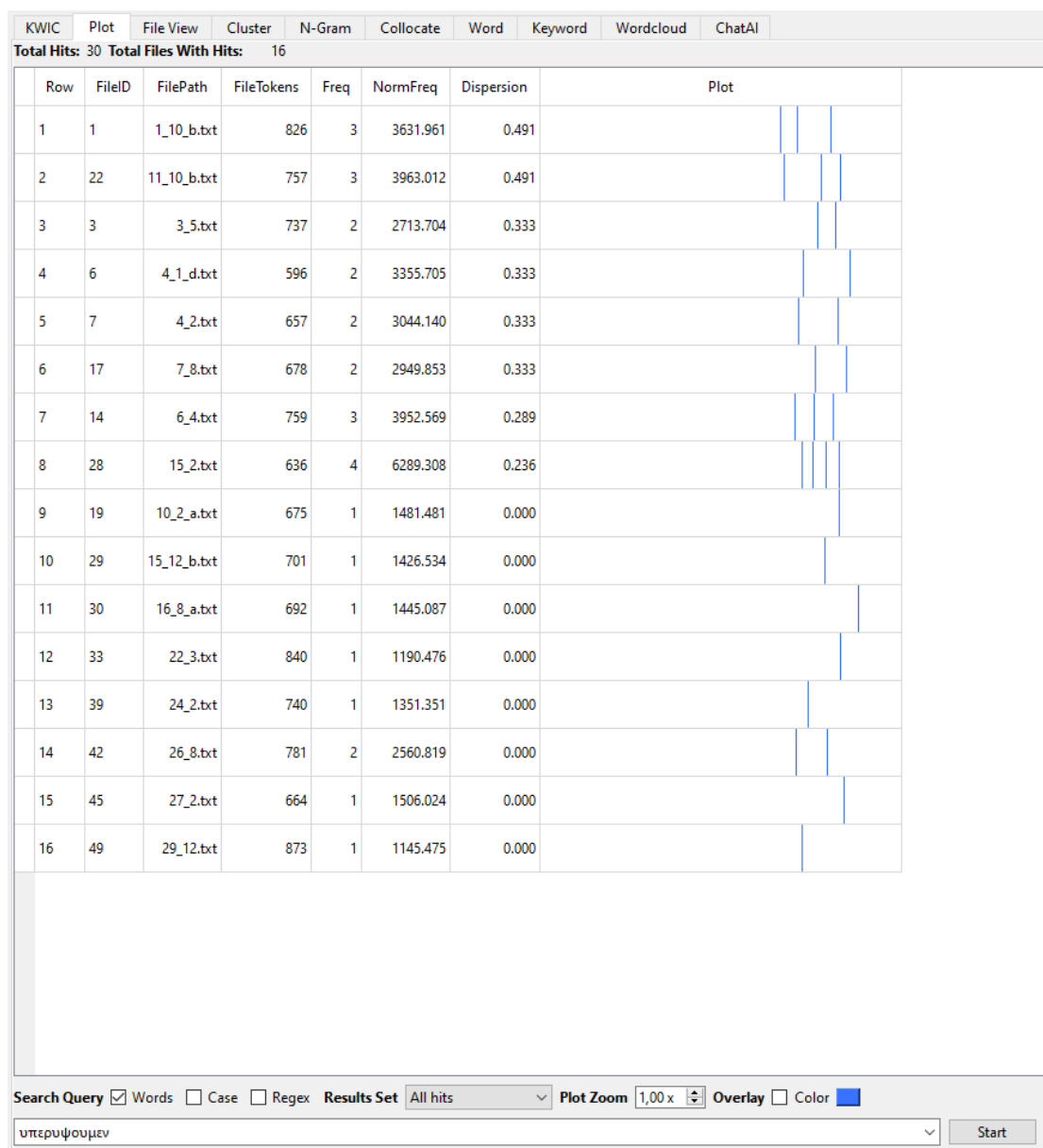
Τα συμπεράσματα αυτά θεωρώ ότι προκύπτουν εξαιτίας του σχετικά μικρού μεγέθους του σώματος κειμένων και των ειρμών. Για παράδειγμα, στον κανόνα του ὁρθρου του Μ. Σαββάτου (ο οποίος βρίσκεται στο Τριώδιο, και άρα δεν περιλαμβάνεται στο ΣΚΚΜ) στην η' ωδή συναντάμε σε πλ Β' το εφύμνιο *ὃν παῖδες εὐλογεῖτε, ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*, αν και, όπως είδαμε, οι λέξεις *ἱερεῖς* και *ἀνυμνεῖτε* εμφανίζονται ελαχιστότατα στον πλ Β', ή στην δ' ωδή του κανόνα της αναστάσεως (βρίσκεται στο Πεντηκοστάριο) σε ήχο Α' τη φράση

ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος, αν και σε ολόκληρο το ΣΚΚΜ η λέξη παντοδύναμος δεν εμφανίζεται ποτέ στον Α΄ ήχο. Ειδικά οι εφυμνιακές φράσεις εμφανίζονται συνήθως εκεί που υπάρχει η ίδια φράση και στον ειρμό. Όταν λοιπόν οι ειρμοί είναι περιορισμένοι, είναι λογικό να είναι περιορισμένες και οι φράσεις που βρίσκονται στα τροπάρια. Ας δούμε τι σημαίνει αυτό στην πράξη: από τους 50 κανόνες σε πλ Β΄, υπάρχουν μόνο 5 διαφορετικοί ειρμοί στην η΄ ὁδή και μόνο 3 στην Α΄. Ο πιο συνηθισμένος ειρμός η΄ ὁδῆς εν προκειμένω είναι ο *Ἐκ φλογὸς τοῖς ὁσίοις*, ο οποίος εμφανίζεται σε 34 κανόνες, με εφύμνιο τη φράση *Σὲ ὑπερυψοῦμεν εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας*. Η φράση αυτή επαναλαμβάνεται (με μικρές παραλλαγές) συνολικά 30 φορές σε 16 από τους κανόνες με αυτόν τον ειρμό, ενώ ο τύπος *ὑπερυψοῦμεν* δεν εμφανίζεται πουθενά αλλού στον πλ Β΄. Η παρακάτω εικόνα δείχνει την παρουσία του εφυμνίου στον πλ Β΄.

KWIC	Plot	File View	Cluster	N-Gram	Collocate	Word	Keyword	Wordcloud	ChatAI
Total Hits: 30 Page Size All hits 1 to 30 of 30 hits									
File	Left Context				Hit	Right Context			
1_10_b.txt	εκ Παρθενου Μαρίας, και ηρε με προς υψος θεωσας, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Τας ανωταταις Ενδοξ, χορειαις συνηφθης			
3_5.txt	πλειστας ημερας εξεικονισατε, παθος το αεπτον, του παθοντος βουληματι, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Βαιοτατον οντως θανατον αγιοι, παραστασαι			
3_5.txt	καλλει Χριστον τον Κυριον, θειαις τους πιστους, αγλαιαις φαιδρυνοντα, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ιδεν την δοξαν κατηλιωθητε, του			
4_1_d.txt	πορευθωμεν οψομενοι μυστηριον το μεγα, σπερ ηκει Χριστος εκτελεσων, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Νομου τηρουντες το κεφαλαιον, και			
4_1_d.txt	η φωνη τε τω Λογω, και Ηλιω ο λυχνος, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Απετε της Βηθλεμ, οι τρυφηται			
4_2.txt	Πατερ προσηγαγε, τω επι Σταυρου, κρεμασθεντι Χριστω τω Θεω, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Πλεονοιζει τον πλουτον και μετα			
4_2.txt	τανυν προβαλλομαι, σε την υπερ νουν, Θεον Λογον κυησασαν, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ακτις καθαπερ φωτος ενηστραψε, σου			
6_4.txt	εμμελια Πατερ ηγρυπνησας, εως του Θεου, Ιακωβ ωφθης σκηνωμα, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Θυρειω ευσεβειας περισκεπομενος, και ως			
6_4.txt	Πατερ Ευτυχιε θυιν δια σε, τον τυθεντα ως προβατον, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Υφαιρεισει του χειρονος ανυψομενος, τοις			
6_4.txt	Παρθενος παλιν διεμεινας, απαντα γαρ δρα: Ιησους ο Θεανθρωπος, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Μικρων τα μεγατα αντικτωμενος, και			
7_8.txt	ατων απωσω πασαν προσπαθειαν, Πνευματι Θεου, σαφως κατευθυνομενος, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Επηγειους φροντιδας αποσαιεμενος, ουρανιους ελπιδα			
7_8.txt	κβωτων σε αγιαν προδιετυπωσε, φερουσαν Θεον, σαρκα Αγγη φορεσαντα, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Φωτι αυλω καταυγαζομενος, φωτοειδης αξιως			
10_2_a.txt	εν γαστρι σου ωκησεν Αχραντε, ρευσαντας ημας, αναπλασαι βουλομενος, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ου πυρ, ον ξιφος αλλ'			
11_10_b.txt	ην λαβων εν τω κοσμω, επεφανεν εκ Κορης Παρθενου, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ο νους ο θειος η			
11_10_b.txt	ινετριφεν απασαν, την ισχυν των ειδωλων· αυτον ακαταπαυστως υμνουμεν, και				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Υπερμαχοντα υπερ της Χριστου Εκκλησιας,			
15_2.txt	ε στεφει κατακοσμουμενος, θρωνω νυν φαιδρωε, του Δεσποτου παριστασαι, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Αποστολω τω θειω διακονουμενος, απορρητων			
15_2.txt	των θειων σχεσε ενεργειαν, κηρυξ αληθης, Χριστου Μακαρ γενομενος, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ιαματων την χαριν εκ της			
15_2.txt	λουτησας πασι μετεδωκας, τουτου πειθαρχων, Μακαρ θειοις προσταγμασιν, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Μνηθεντες το θαυμα της σης			
15_2.txt	το μεγα και υπερ εννοιαν, Παναγνε σεμνη, Θεομητορ Μυστηριον, και				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Αστηρ υπερλαμπρος αναδειξει φωτιστικαις ακται			
16_8_a.txt	εκαινισε την βροτειαν ουσιαν, ον παντες ευλογουμεν ως Κτιστην, και				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Εξεμνη κατα σου, λαος ασυνετος			
22_3.txt	σου Παναγια Θεοχαριτωτε· μονη γαρ ημιν, τον Σωτηρα εκυησας, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ιδεν Αγίων τερπνοας λαμπροτητας, απολυθεις			
24_2.txt	Υιου του Θεου, πιστιν ευσεβη, εγκεντριζων του οντως Θεου, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ετοιμασατε φασκει και νυν ο			
26_8.txt	τουτον δεδοξασαι· Πνευμα γαρ εν σοι, Κορη θειον εσκηνωσεν, ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Μελων στρεβλωσεις δεινων επιτασις, ξιφος			
27_2.txt	η μονη θεομακαριστος, σε την αληθη, Θεοτοκον και παναγον, ην				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Αθλειν νομιμωε Σοφε ελομενος, των			
29_12.txt	ολως απεθετο, του καινοποιου και Δεσποτου τεχθεντος εν γη· ον				υπερυψομεν,	εις παντας τους αιωνας, Ως χρυσιον και σμηναν, Χριστε			
1_10_b.txt	προς μονας τας εκεισε, προς φωε της θαρχιας κραυγαζων· Σε				υπερυψομεν,	Χριστε εις τους αιωνας, Τω θειω ποθω πυρπολουμενος, τας			
1_10_b.txt	εκεινων εποθησας, εν κοσμω μελωδιας, εν πιστει Ρωμανε ανακραζων· Σε				υπερυψομεν,	Χριστε εις τους αιωνας, Υψηγορια, των ενθειων σου, και			
Search Query Words Case Regex Results Set All hits Context Size 10 token(s)									
υπερυψομεν Start Adv Search									

Εικόνα 5-3: Ο τύπος «ὑπερυψοῦμεν» στον πλ Β΄

Ακολουθώντας η εικόνα 5-4 δείχνει τη θέση των τύπων στα κείμενα. Αν η μπλε γραμμή βρίσκονταν στα αριστερά της μπάρας, ο τύπος θα απαντούσε στην α' ωδή, ενώ όσο πλησιάζουμε προς τα δεξιά πλησιάζουμε τη θ' ωδή, που βρίσκεται στο τέλος. Οι θέσεις των μπλε γραμμών εν προκειμένω βρίσκονται όλες εκεί που είναι νοητά τοποθετημένη η η' ωδή.

Εικόνα 5-4: Η θέση του «υπερυψουμεν» στα κείμενα

Εξάλλου, οι τύποι που εμφανίζονται συστηματικά σε έναν ήχο συνήθως ανήκουν σε εφύμνια, τα οποία είναι αντιγραμμένα από τον ειρμό. Αν οι ειρμοί ενός κανόνα δεν έχουν εφύμνια που να περιέχουν ορισμένους τύπους, είναι απολύτως λογικό να μην

εμφανίζονται αυτοί οι τύποι. Με την προσθήκη κανόνων από Παρακλητική, Τριώδιο και Πεντηκοστάριο, οι ειρμοί ανά ήχο θα εμπλουτίζονταν και θα είχαμε προσθήκες τύπων, οποτε πιθανώς να μην εμφανίζονταν τα «κενά» τύπων που παρατηρούνται τώρα σε κάποιους ήχους. Σε κάθε περίπτωση όμως, νομίζω ότι υπεύθυνος για την συστηματική παρουσία/πλήρη απουσία ορισμένων τύπων, είναι ο ειρμός του εκάστοτε κανόνα και τα εφύμνια που έχει.

5.4. Συμπεράσματα

Αν και μεταξύ των υμνογράφων μπορούν να εντοπιστούν μερικές μικρές διαφορές, η άμεση σύγκριση παρουσιάζει κάποιες δυσκολίες λόγου του μικρού αριθμού κειμένων κάποιων εξ αυτών. Σε γενικές γραμμές πάντως η χρήση του λόγου φαίνεται ότι δεν παρουσιάζει μεγάλες διαφοροποιήσεις. Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι ο Γεράσιμος, ο οποίος είναι σύγχρονος υμνογράφος, χρησιμοποιεί το λιγότερο πλούσιο λεξιλόγιο.

Μεταξύ των ειδών του κανόνα υπάρχουν τύποι που ξεχωρίζουν συστηματικά, για τους μεν αγιολογικούς είναι επίθετα αναφερόμενα σε αγίους, για τους θεομητορικούς επίθετα προς την Θεοτόκο, ενώ για τους δεσποτικούς στοιχεία από τη ζωή του Ιησού. Στη χρήση των τύπων που κυριαρχούν στα είδη των κανόνων η σημαντικότερη παρατήρηση είναι η χρήση ρημάτων που απευθύνονται στον Τριαδικό Θεό σε κανόνες αγιολογικού περιεχομένου. Αυτό φανερώνει την ιεραρχική κλίμακα που υπάρχει στην ανατολική ορθόδοξη εκκλησία αναφορικά με τα επίπεδα απόδοσης τιμής. Ο Τριαδικός Θεός τιμάται αδιάκοπα και ο εορταζόμενος άγιος γίνεται μέσον και αφορμή εξύμνησης του Θεού. Η Θεοτόκος χαίρει εξαιρετικής τιμής διότι στους θεομητορικούς κανόνες τα ρήματα σχετίζονται σχεδόν αποκλειστικά με την ύμνησή της.

Αν και ο κανόνας είναι ένα πολυτροπικό κείμενο και θα περίμενε κανείς ότι το μουσικό περιεχόμενό του θα συμβάδιζε με το ποιητικό, εν τούτοις κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συμβαίνει. Δεν μπόρεσα να παρατηρήσω καμία σύνδεση μεταξύ των ήχων και των χαρακτηριστικών που αυτοί έχουν με το περιεχόμενο των κανόνων· η επιλογή του ήχου φαίνεται μάλλον να είναι αποτέλεσμα προσωπικής προτίμησης του υμνογράφου. Η συστηματική παρουσία/απουσία τύπων συχνά σχετίζεται με τους ειρμούς των κανόνων.

6. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ

Ο κανόνας αποτελεί ένα πολύ σημαντικό, πλούσιας παραγωγής, ζωντανό ποιητικό είδος με διάρκεια ζωής πάνω από χίλια χρόνια που χρησιμοποιείται στη θεία λατρεία αδιάσπαστα μέχρι τις μέρες μας. Σαν υμνογραφικό είδος διαμορφώθηκε πλήρως ήδη από τον 8^ο αιώνα και συνεχίζει να παράγεται ακόμη και σήμερα. Στην προσπάθεια ανάλυσης αυτού του είδους ισχυρός σύμμαχος μπορεί να αναδειχθεί η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων με τις μεθοδολογίες και τα εργαλεία που προσφέρει, καθώς μπορεί να ξεκλειδώσει οπτικές που διαφορετικά θα ήταν πολύ δύσκολο να δημιουργηθούν.

Το μείζον κώλυμα είναι η έλλειψη ψηφιοποίησης του συνόλου των έργων της βυζαντινής υμνογραφίας από επίσημους φορείς. Η ψηφιοποίηση του παρόντος σώματος έγινε από εθελοντές, άτομα που δεν επεδίωξαν αναγνώριση, παρά μόνο εργάστηκαν αφιλοκεδώς, ανώνυμα, για την διάδοση και προβολή της υμνογραφίας και των λειτουργικών κειμένων εν γένει. Η εξέλιξη της τεχνολογίας είναι φανερό ότι λύνει τα χέρια του ερευνητή, ο οποίος χάρη στα σύγχρονα προγράμματα δύναται να εντοπίσει επαναλαμβανόμενα δομικά σχήματα μέσα σε ένα σώμα κειμένων σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Μπορεί κανείς ενδεχομένως να φανταστεί ότι μελλοντικά τα προγράμματα θα είναι σε θέση να προσφέρουν πλήρη ανάλυση χωρίς να χρειαστεί ο ερευνητής να κάνει κάτι, ει μη μόνο να θέσει τα ερωτήματα. Επειδή όμως ακόμη δεν βρισκόμαστε σε αυτό το επίπεδο, ας δούμε τι απαντήσεις μπορούμε να δώσουμε στα ερωτήματα που έθεσα.

Η γλώσσα του κανόνα χαρακτηρίζεται πράγματι από ένα μεγάλο εύρος και προσφέρει πλούσια ποικιλία τύπων, όπως φανερώνει ο μεγάλος αριθμός των άπαξ, δις και τρις λεγομένων. Από την άλλη όμως, οι υμνογράφοι χρησιμοποιούν συγκεκριμένους λεξικούς τύπους στην πλειονότητα των περιπτώσεων, οι οποίοι αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της γλώσσας του κανόνα. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των τύπων συνδέεται με τις εφυμνιακές φράσεις των βιβλικών ωδών, οι οποίες αποτέλεσαν την πηγή γέννησης του κανόνα. Τα συνηθέστερα ρήματα έχουν εξυμνητικό, αφηγηματικό ή προτρεπτικό χαρακτήρα. Απευθύνονται είτε στο τιμώμενο πρόσωπο είτε ως δράστες εμφανίζεται ολόκληρη η εκκλησιαστική κοινότητα προδίδοντας ενότητα και ολότητα. Το ίδιο επιτυγχάνεται και με τη συχνή χρήση αντίστοιχων επιθέτων. Τα επίθετα γενικότερα φανερώνουν τις αξίες του χριστιανικού κόσμου και σχετίζονται με τη δόξα των αγίων, τη σοφία τους, την ευτυχία που έχουν, επειδή

βρίσκονται κοντά στο Θεό, και την αγνότητα, η οποία αναδεικνύεται ως ύψιστη αρετή. Ο λεξικός θησαυρός των επιθέτων πάντως βρίσκεται κρυμμένος στις χαμηλές συχνότητες του σώματος και είναι πιο δύσκολο να εντοπιστεί χωρίς περαιτέρω συστηματικό ψάξιμο. Εκεί εντοπίζονται επίθετα σπάνια, ευφάνταστα, καινοφανή, δημιουργικά. Αντιθέτως, τα ρήματα ή τα ουσιαστικά δεν παρουσιάζουν αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Τα παραπάνω επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό του Τωμαδάκη, ότι το επίθετο είναι το χαρακτηριστικότερο γλωσσικό στοιχείο της ποίησης. Τα ουσιαστικά που επικρατούν είναι εκείνα που περιστρέφονται γύρω από την έννοια του Τριαδικού Θεού, και πολλές κλητικές προσφωνήσεις προς τους αγίους.

Μεταξύ των σημαντικότερων υμνογράφων που εξετάστηκαν, παρατηρήσαμε ότι υπάρχουν μικρές διαφορές μεταξύ τους, καθώς καθένας δείχνει συστηματικές προτιμήσεις σε σχέση με τους άλλους, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι διαφοροποιήσεις κινούνται σε μεγάλα επίπεδα. Για τους Κοσμά και Γεράσιμο χρειαζόμαστε περισσότερα κείμενα για να εντοπίσουμε περισσότερα χαρακτηριστικά τους, καθώς υποεκπροσωπούνται στο ΣΚΚΜ, πάντως ο Γεράσιμος παρουσιάζει μικρές αλλά συστηματικές διαφορές σε σχέση με τους υπόλοιπους, κάτι που πιθανώς οφείλεται στο γεγονός ότι δεν ήταν φυσικός ομιλητής της γλωσσικής ποικιλίας στην οποία έγραψε.

Ο υπολογισμός στατιστικών μεγεθών, όπως το MTLD και το HD-D, έδειξαν τον πλούτο στη χρήση του λεξιλογίου στα κείμενα των κανόνων· επίσης ανέδειξαν τον Ιωσήφ ως τον υμνογράφο με το πλουσιότερο λεξιλόγιο και τον Γεράσιμο εκείνον με το λιγότερο ευρύ.

Τα είδη του κανόνα διακρίνονται μεταξύ τους, μιας και κάθε είδος χρησιμοποιεί συστηματικά χαρακτηριστικές λέξεις για να περιγράψει το τιμώμενο πρόσωπο ή την εορτή: οι αγιολογικοί επίθετα αρμόζοντα σε αγίους, οι θεομητορικοί επίθετα προς τη Θεοτόκο, αλλά και ουσιαστικά που σχετίζονται με εκείνη, οι δεσποτικοί χαρακτηριστικά στοιχεία από τη ζωή του Ιησού. Η ύμνηση του Τριαδικού Θεού είναι πολύ έντονη στους αγιολογικούς κανόνες και φανερώνει την ύψιστη θέση του Θεού, του οποίου η δοξολογία προηγείται. Η Θεοτόκος τυγχάνει ξεχωριστής μεταχείρισης καθώς υμνείται ξεχωριστά με τα θεοτοκία σε κάθε ωδή, ενώ στους κανόνες της προηγείται η εξύμνησή της.

Αν και ο κανόνας είναι ένα πολυτροπικό κείμενο και κάθε ήχος έχει το δικό του ήθος και δημιουργεί ανάλογα συναισθήματα και ψυχική κατάσταση, εν τούτοις δεν

μπορεί να εντοπιστεί συγκεκριμένη σύνδεση μεταξύ του περιεχομένου και του ήχου. Αντιθέτως φαίνεται ότι οι περισσότεροι υμνογράφοι προτιμούν ήχους όπως ο δ' και ο πλ δ' ανεξαρτήτως του ποιητικού περιεχομένου.

Συνοψίζοντας τα βασικά γλωσσικά χαρακτηριστικά του κανόνα, μπορούμε να πούμε τα εξής: λεξικά ο κανόνας χρησιμοποιεί ένα βασικό λεξιλόγιο το οποίο σχετίζεται με έννοιες της ανατολικής ορθόδοξου εκκλησίας στο οποίο προστίθενται κυρίως επίθετα για εμπλουτισμό. Ο υμνογράφος συνήθως απευθύνεται είτε στο τιμώμενο πρόσωπο συνομιλώντας μαζί του και εξαίροντάς το για τον χρηστό βίο του, είτε στο ακροατήριο προτρέποντάς το να υμνήσει και να δοξάσει το τιμώμενο πρόσωπο ή τον Τριαδικό Θεό. Η έννοια του Τριαδικού Θεού βρίσκεται παντού λεξικά και σημασιολογικά και είναι κεντρική: ακόμη και σε αγιολογικούς κανόνες η εξύμνηση του Θεού είναι παρούσα. Το ίδιο συμβαίνει και με την Θεοτόκο, ακόμη πιο επίσημα, αφού οι περισσότεροι κανόνες έχουν τροπάριο σε κάθε ωδή αφιερωμένο στην Θεοτόκο. Τα τροπάρια συχνά αντιγράφουν το εφύμνιο από τον ειρμό και το χρησιμοποιούν στο κλείσιμο κάθε τροπαρίου.

Το παρόν σώμα κειμένων είναι αρκετά αντιπροσωπευτικό για τους αγιολογικούς κανόνες, όπως επίσης και για τους υμνογράφους Θεοφάνη και Ιωσήφ, υπολείπεται όμως επαρκών δειγμάτων για τους υπόλοιπους υμνογράφους και τα άλλα είδη κανόνων.

Ευελπιστώ αντίστοιχες μελλοντικές εργασίες να προσφέρουν δεδομένα τα οποία θα δώσουν μια ολοκληρωμένη εικόνα για το ποιητικό είδος του κανόνα. Επιπροσθέτως, νομίζω θα είχε ενδιαφέρον η επέκταση της γλωσσικής ανάλυσης με σώματα κειμένων και σε επιπλέον υμνογραφικά είδη, όπως τα δοξαστικά και τα στιχηρά, με σκοπό να δούμε αν τα χαρακτηριστικά του κανόνα έχουν ισχύ και σε άλλα είδη, τα οποία όμως δεν χαρακτηρίζονται από το αυστηρό πλαίσιο του κανόνα, ή αν σε αυτά τα είδη η γλώσσα ακολουθεί σχήματα εγγύτερα στην γενικότερη πεζή εκκλησιαστική γλώσσα της εποχής.

Η δυνατότητα μέτρησης ποσοτικών μεγεθών στα κείμενα θα μπορούσε ίσως να οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας φόρμας στην οποία θα συγκεντρώνονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία: μέσο μήκος λέξης, μέσο μήκος πρότασης, γλωσσική ποικιλομορφία, κατανομή μερών του λόγου, ποσοστό λειτουργικών λέξεων κ.τ.ό. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας τις προσεχείς δεκαετίες, πιστεύω, θα έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία προγραμμάτων που θα υπολογίζουν άμεσα τις παραπάνω μετρήσεις και,

πιθανότατα, θα είναι σε θέση να προβαίνουν και σε παρατηρήσεις ποιοτικού χαρακτήρα. Τα δεδομένα αυτά θα μπορούσαν να δώσουν ένα πιο χειροπιαστό και άμεσα συγκρίσιμο αποτέλεσμα αναφορικά με τις διαφορές και τις ομοιότητες των κειμενικών ειδών, των συγγραφέων και εν γένει κάθε κειμένου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Biber, D. (1993). Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing* 8(4), 243-257.
- Γούτσος, Δ. (2020). *Γλώσσα. Κείμενο, ποικιλία, σύστημα* (2η εκδ.). Αθήνα: Κριτική.
- Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- Church, K., Gale, W., Hanks, P. & Hindle, D. (1991). Using statistics in lexical analysis. Στο U. Zernik (Εκδ.), *Lexical Acquisition: Using On-line Resources to Build a Lexicon* (σ. 115–164). Lawrence Erlbaum. DOI: [10.4324/9781315785387-8](https://doi.org/10.4324/9781315785387-8).
- Δετοράκης, Θ. (1997). *Βυζαντινή θρησκευτική ποίηση και υμνογραφία* (2^η έκδ.). Ρέθυμνο.
- Δημητρούλια, Τ., Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. (2023). *Εισαγωγή στις Ψηφιακές Ανθρωπιστικές Επιστήμες. Ένας πρακτικός οδηγός*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου-Καρδαμίτσα.
- Daille, B. (1994). *Approche mixte pour l'extraction automatique de terminologie : 31 statistiques lexicales et filtres linguistiques* (Διδακτορική διατριβή). Université Paris 7.
- Evert, S. (2008). Corpora and Collocations. Στο A. Lüdeling, & M. Kytö (επιμ.), *Corpus Linguistics* (σ. 1212-1248). Mouton de Gruyter. DOI:10.1515/9783110213881.2.1212
- Ζερβουδάκη, Α. (2002). *Θεοφάνης ο Γραπτός, βίος και έργο* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Ζερβουδάκη, Α. (2024). *Βυζαντινή Υμνογραφία* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. DOI: [10.57713/kallipos-437](https://doi.org/10.57713/kallipos-437).
- Hinterberger, M. (2021). Language. Στο S. Papaioannou (επιμ.), *The Oxford handbook of byzantine literature* (σ.σ. 21-43). Oxford: Oxford University Press.

- Hinterberger, M., & Signes Codoñer, J. (2026). Levels of Greek. Στο J. Signes Codoñer, M. Hinterberger, & I. Pérez Martín (Επιμ.), *The Routledge Handbook of Rewriting in Byzantium* (σ. 19–38). Routledge.
DOI:10.4324/9781003274339.
- Holmes, D.I. (1991). Vocabulary Richness and the Prophetic Voice. *Literary and Linguistic Computing*, 6, 259-268.
- Κατσαρός, Β. (2001). Υμνογραφία. Στο Γιάννου, Τρ., Δανέζης, Γ., Κατσαρός, Β., Μουσειδου, Γ. & Πέττα, Μ., *Γράμματα Ι: Αρχαία ελληνική και βυζαντινή φιλολογία* (σ. 145-180). Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Κολλυροπούλου, Θ. (2012). *Περί του προβλήματος της Β' ωδής των κανόνων*. Πάτρα.
- McCarthy, P. M., & Jarvis, S. (2010). MTLD, vocd-D, and HD-D: A validation study of sophisticated approaches to lexical diversity assessment. *Behavior Research Methods*, 42(2), 381–392. DOI:10.3758/BRM.42.2.381.
- McEnery, T., & Hardie, A. (2012). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Μικρός, Γ. (2015). *Υπολογιστική υφολογία*. Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Μπακάκου-Ορφανού, Α. (2005). *Η λέξη της Νέας Ελληνικής στο γλωσσικό σύστημα και στο κείμενο*. Αθήνα: Παρουσία.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1985). *Εισαγωγή στην σημασιολογία*. Αθήνα.
- Οικονόμου, Μ. (1999). Γραμματική της αρχαίας ελληνικής (15^η εκδ.). Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Παπαγιάννης, Κ. (2003). *Εγκώλιον αναγνώστου και ψάλτου*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Papaioannou, S. (2021). Sacred song. Στο S. Papaioannou (επιμ.), *The Oxford handbook of byzantine literature* (σ. 430-463). Oxford: Oxford University Press.

- Πάσχος, Β.Π. (2017). Λόγος και Μέλος. *Εισαγωγή στη Βυζαντινή – Λειτουργική Υμνογραφία της Ορθοδόξου Εκκλησίας*. Αθήνα: Αρμός.
- Στάθης, Γ. (2002). Η ορθοδοξία και η υμνογραφία. Στο Σ. Γουνελάς (επιμ.) *Η ορθοδοξία ως πολιτισμικό επίτευγμα* (σ. 69-119). Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Στρατής, Δ. (1999). *Βαρθολομαίος Κουτλουμουσιανός (1772 - 1851): βιογραφία – εργογραφία* (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. DOI:10.12681/eadd/13507.
- Sinclair, J. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Τωμαδάκης, Ν. (1993). *Η Βυζαντινή υμνογραφία και ποίησις (τ.β')*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Φέρλας, Α.-Ε. (2011). *Ο προκατασκευασμένος λόγος στα Ελληνικά και Αγγλικά. Μια μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων με προεκτάσεις στη διδασκαλία της γλώσσας* (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Φουντούλης, Ι. (1993). *Λειτουργική Α'.* Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.
- Χρύσανθος. (1832). *Θεωρητικόν μέγα της μουσικής*. Τεργέστη.
- Wellesz, E. (1961). *A History of Byzantine Music and Hymnography*. Oxford: Oxford University Press.

Παράρτημα Α: Μεταδεδομένα

Όνομα α	date	Κανόνας	Τύπος εορτής	Συγγραφέας	Ήχος	Ειρμός Α
1_1_b	01-Ιαν	Βασιλείου του Μεγάλου	Αρχιεπίσκοπος	Ιωάννης Δαμασκηνός	Β	Δεύτε λαοί
1_1_a	01-Ιαν	Περπομήης Ιησού	Δεσποτική	Στέφανος	Β	Δεύτε λαοί
2_1_c	02-Ιαν	Προεόρpio Τριώδιο Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος	Β	Τῷ πὴν ἄβατον
2_1_d	02-Ιαν	Προεόρpio Διώδιο Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος	Β	—
2_1_a	02-Ιαν	Προεόρpio Θεοφανείων	Δεσποτική	Ιωσήφ	Β	Τῷ πὴν ἄβατον
2_1_b	02-Ιαν	Σιλβέστρου	Πάπας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
3_1_d	03-Ιαν	Προεόρpio Τριώδιο Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος	Β	—
3_1_e	03-Ιαν	Προεόρpio Τριώδιο Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ Β	—
3_1_c	03-Ιαν	Γορδίου	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
3_1_b	03-Ιαν	Μαλαχίου	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
3_1_a	03-Ιαν	Προεόρpio Θεοφανείων	Δεσποτική	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
4_1_d	04-Ιαν	Προεόρpio Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος (ίσως Συμεών ο Μ	πλ Β	Τμηθείση τῷ
4_1_c	04-Ιαν	Θεοκτίστου	Όσιος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
4_1_b	04-Ιαν	70 Αποστόλων	Απόστολοι	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
4_1_a	04-Ιαν	Προεόρpio Θεοφανείων	Δεσποτική	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
5_1_d	05-Ιαν	Προεόρpio Αποδείπν	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ Β	Κύματι θαλάσσης
5_1_c	05-Ιαν	Θεοπέμπτου και Θεωνά	Μάρτυρες	Άγνωστος	Βαρύς	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
5_1_b	05-Ιαν	Συγκλητικής	Όσια	Άγνωστος	Β	Δεύτε λαοί
5_1_a	05-Ιαν	Προεόρpio Θεοφανείων	Δεσποτική	Ιωσήφ	Α	Χριστὸς γεννᾶται
6_1_b	06-Ιαν	Θεοφανείων	Δεσποτική	Ιωάννης Δαμασκηνός	Β	Στείβει θαλάσσης
6_1_a	06-Ιαν	Θεοφανείων	Δεσποτική	Κοσμάς	Β	Βυθοῦ ἀνεκάλυψε πυθμένα
7_1	07-Ιαν	Ιωάννου του Βαπτιστοῦ	Προφήτης	Θεοφάνης	Β	Τῷ πὴν ἄβατον
8_1_a	08-Ιαν	Γεωργίου του Χοζεβίτου	Όσιος	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
8_1_b	08-Ιαν	Δομνικής	Όσια	Ιωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
9_1	09-Ιαν	Πολυεύκτου	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
10_1_b	10-Ιαν	Δομετιανού	Επίσκοπος	Άγνωστος	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ
10_1_a	10-Ιαν	Γρηγορίου Νύσσης	Επίσκοπος	Ιωάννης μοναχός	πλ Α	Ἴππων και ἀναβάτην
11_1	11-Ιαν	Θεοδοσίου του κοινοβιάρχου	Όσιος	Άγνωστος (ίσως Ιωάννης Δαμ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
12_1	12-Ιαν	Ταπανής	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Β	Δεύτε λαοί
13_1	13-Ιαν	Ερμούλου και Στρατονίκου	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
14_1	14-Ιαν	Αββάδων	Όσιοι	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
15_1_a	15-Ιαν	Παύλου του Θηβαίου	Όσιος	Ιωάννης Δαμασκηνός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
15_1_b	15-Ιαν	Ιωάννου του Καλυβίτου	Όσιος	Ιωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
16_1_a	16-Ιαν	Πέτρου	Απόστολος	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
16_1_b	16-Ιαν	Πέτρου	Απόστολος	Ιωσήφ	Δ	Χοροὶ Ἰσραὴλ
17_1	17-Ιαν	Αντωνίου του Μεγάλου	Όσιος, Θεοφόρος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρμαπλάτην Φαραῶ
18_1_a	18-Ιαν	Αθανασίου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρμαπλάτην Φαραῶ
18_1_b	18-Ιαν	Κυρίλλου	Αρχιεπίσκοπος	Ιωάννης Δαμασκηνός	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
19_1	19-Ιαν	Μακαρίου του Αιγυπτίου	Όσιος	Θεοφάνης	Δ	Χοροὶ Ἰσραὴλ
20_1_b	20-Ιαν	Ευθυμίου του Μεγάλου	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρμαπλάτην Φαραῶ
20_1_a	20-Ιαν	Ευθυμίου του Μεγάλου	Όσιος	Ιωάννης Δαμασκηνός	Δ	Οὐκ ἔστι σοὶ ὅμοιος
21_1_a	21-Ιαν	Μαξίμου του Ομολογητοῦ	Όσιος, Ομολογητής	Ιωάννης Δαμασκηνός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
21_1_b	21-Ιαν	Νεοφύτου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγρᾶν διοδεύσας
22_1_a	22-Ιαν	Τιμοθέου	Απόστολος	Θεοφάνης	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ
22_1_b	22-Ιαν	Αναστασίου του Πέρσου	Όσιομάρτυρας	Θεοφάνης	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος δεξιὰ
23_1_a	23-Ιαν	Κλήμεντος Αγκύρας	Ιερομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
23_1_b	23-Ιαν	Αγαθαγγέλου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Ὁ πατάξας Αἴγυπτον
24_1	24-Ιαν	Ξένης	Όσια	Άγνωστος	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
25_1_a	25-Ιαν	Γρηγορίου του Θεολόγου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Α	Χριστὸς γεννᾶται
25_1_b	25-Ιαν	Γρηγορίου του Θεολόγου	Αρχιεπίσκοπος	Κοσμάς	Α	Ἔπαινον ὁ θεόπτης
26_1	26-Ιαν	Ξενοφώντος και της συνοδία	Όσιοι	Θεοφάνης	Β	Δεύτε λαοί
27_1_b	27-Ιαν	Ιωάννου του Χρυσοστόμου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης (Ιωάννης Δαμασκ	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
27_1_a	27-Ιαν	Θεοτόκου	Θεομητορική	Ιωάννης (Ευχαΐτων;)	πλ Δ	Ἀρμαπλάτην Φαραῶ
27_1_c	27-Ιαν	Ιωάννου του Χρυσοστόμου	Αρχιεπίσκοπος	Ιωσήφ	Γ	Ὅ τὰ ὕδατα πάλαι
28_1	28-Ιαν	Εφραίμ του Σύρου	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
29_1	29-Ιαν	Ιγνατίου του Θεοφόρου	Ιερομάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
30_1_b	30-Ιαν	Θεοτόκου	Θεομητορική	Ιωάννης Ευχαΐτων	Β	Δεύτε λαοί
30_1_c	30-Ιαν	Βασιλείου του Μεγάλου, Γρη	Ιεράρχες	Ιωάννης Ευχαΐτων	Β	Δεύτε λαοί
30_1_d	30-Ιαν	Βασιλείου του Μεγάλου, Γρη	Ιεράρχες	Ιωάννης Ευχαΐτων	πλ Δ	Ἀρμαπλάτην Φαραῶ
30_1_a	30-Ιαν	Ιππολύτου	Ιερομάρτυρας, Πάπ	Ιωάννης μοναχός	Δ	Ἄρματα Φαραῶ
31_1	31-Ιαν	Κύρου και Ιωάννου,	Μάρτυρες, Ανάργυρ	Άγνωστος	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
1_2_a	01-Φεβ	Προεόρpio Υπαπαντής	Θεομητορική	Άγνωστος	Δ	Ἄσομαι σοὶ Κύριε
1_2_b	01-Φεβ	Τρύφωνος	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρᾶν διοδεύσας
2_2	02-Φεβ	Υπαπαντής	Θεομητορική	Κοσμάς Μοναχός	Γ	Χέρσον ἄβυσσοτόκον
3_2	03-Φεβ	Συμεών του Θεοδόχου και Α	Προφήτης, Δίκαιος	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
4_2	04-Φεβ	Ισιδώρου του Πηλουσιώτου	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
5_2	05-Φεβ	Αγάθης	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Β	Δεύτε λαοί
6_2	06-Φεβ	Βουκόλου	Όσιος, Επίσκοπος	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας

7_2_b	07-Φεβ	Λουκά του εν Στερίω	Όσιος	Άγνωστος	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
7_2_a	07-Φεβ	Παρθενίου	Όσιος, Επίσκοπος	Ιωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
8_2_b	08-Φεβ	Ζαχαρίου	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
8_2_a	08-Φεβ	Θεοδώρου του Στρατηλάτου	Μεγαλομάρτυρας	Νικόλαος	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
9_2	09-Φεβ	Νικηφόρου	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
10_2_a	10-Φεβ	Χαραλάμπους του Θαυματου	Ιερομάρτυρας	Άγνωστος	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
10_2_b	10-Φεβ	Χαραλάμπους του Θαυματου	Ιερομάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
11_2	11-Φεβ	Βλασίου	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
12_2	12-Φεβ	Μελετίου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
13_2	13-Φεβ	Μαρτινιανού	Όσιος	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
14_2	14-Φεβ	Αυγεντίου	Όσιος	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
15_2	15-Φεβ	Ονησίμου	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
16_2	16-Φεβ	Παμφίλου και συν αυτώ	Μάρτυρες	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
17_2	17-Φεβ	Θεοδώρου του Τήρωνος	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
18_2	18-Φεβ	Λέοντος	Όσιος, Πάπας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
19_2	19-Φεβ	Αρχίππου	Απόστολος	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
20_2	20-Φεβ	Λέοντος	Επίσκοπος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
21_2	21-Φεβ	Τιμοθεου του εν Συμβόλοις	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν ὧδην τῷ Θεῷ
22_2	22-Φεβ	Μαρτύρων εν τοις Ευγενίου	Μάρτυρες	Άγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
23_2	23-Φεβ	Πολυκάρπου	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Θεοφάνης	Β	Δεῦτε λαοί
24_2	24-Φεβ	Βαπτιστοῦ Ἰωάννου	Προφήτης	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
25_2	25-Φεβ	Ταρασίου	Αρχιεπίσκοπος	Γεώργιος	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
26_2	26-Φεβ	Πορφυρίου	Επίσκοπος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
27_2	27-Φεβ	Προκοπίου του Δεκαπολίτου	Όσιος	Άγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
28_2	28-Φεβ	Βασιλείου του Ομολογητοῦ	Όσιος, Ομολογητής	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
1_3	01-Μαρ	Ευδοκίας ἀπὸ Σαμαρειτῶν	Οσιομάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
2_3	02-Μαρ	Ησυχίου του Συγκλητικοῦ	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
3_3	03-Μαρ	Ευτροπίου, Κλεονίκου, Βασίλ	Μάρτυρες	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
4_3	04-Μαρ	Γερασίου του εν Ιορδάνη	Όσιος	Γεώργιος	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
5_3	05-Μαρ	Κώνωνος του εν Ισαυρία	Οσιομάρτυρας	Άγνωστος (πιθανῶς Ἰωάννης)	πλ Α	Τῷ σωτήρι Θεῷ
6_3	06-Μαρ	42 Μαρτύρων εν Αμορίῳ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
7_3	07-Μαρ	Εφραίμ, Βασιλῆως, Αγαθοδῶ	Ιερομάρτυρες, εν Χε	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
8_3	08-Μαρ	Θεοφυλάκτου	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
9_3	09-Μαρ	40 Μαρτύρων εν Σεβαστείᾳ	Μάρτυρες	Ἰωάννης Μοναχός	Β	Δεῦτε λαοί
10_3	10-Μαρ	Κοδράτου του εν Κορίνθω κα	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
11_3	11-Μαρ	Σωφρονίου	Πατριάρχης	Θεοφάνης	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
12_3	12-Μαρ	Θεοφάνους της Σιγγριανῆς	Όσιος, Ομολογητής	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
13_3	13-Μαρ	Νικηφόρου	Πατριάρχης	Ἰγνάπιος	Β	Δεῦτε λαοί
14_3	14-Μαρ	Βενεδίκτου	Όσιος	Ιωσήφ	Β	Δεῦτε λαοί
15_3	15-Μαρ	Αγαπίου και των συν αυτώ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
16_3	16-Μαρ	Σαβίνου του Αιγυπτίου	Μάρτυρας	Γεώργιος	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
17_3_a	17-Μαρ	Αλεξίου του ανθρώπου του Θ	Όσιος	Ιωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
18_3	18-Μαρ	Κυρίλλου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Δ	Τριστάτας κραταιούς
17_3_b	18-Μαρ	Αλεξίου του ανθρώπου του Θ	Όσιος	Κύριλλος	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
19_3	19-Μαρ	Χρυσάνθου και Δαρείας εξ Α	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
20_3	20-Μαρ	Αναιρεθέντων πατέρων εν τη	Όσιοι	Στέφανος Σαββαΐτης	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
21_3	21-Μαρ	Ἰακώβου του Ομολογητοῦ	Όσιος, Επίσκοπος,	Ἰγνάπιος (ἢ Θεοφάνης)	Β	Δεῦτε λαοί
22_3	22-Μαρ	Βασιλείου Αγκυρανῶν	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
23_3	23-Μαρ	Νικωνος	Όσιος	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
24_3	24-Μαρ	Προεόρπος Ευαγγελισμοῦ	Θεομητορική	Γεώργιος (Θεοφάνης)	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
25_3	25-Μαρ	Ευαγγελισμοῦ της Θεοτόκου	Θεομητορική	Ἰωάννης Μοναχός (Ἰωάννης (ἡ	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
26_3	26-Μαρ	Γαβριήλ	Ασώματος, Αρχιστ	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοιξω τὸ στόμα μου
27_3	27-Μαρ	Ματρώνης της εν Θεσσαλονί	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
28_3	28-Μαρ	Ἰλαρίωνος του Νέου	Όσιος	Ιωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
29_3_a	29-Μαρ	Μάρκου, Κυρίλλου και συν αι	Μάρτυρες, Επίσκοπ	Γεώργιος	Α	Τῷ βοηθήσαντι Θεῷ
29_3_b	29-Μαρ	Ἰωάν, Βαραχισίου και συν αυτ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
30_3	30-Μαρ	Ἰωάννη του Συγγραφέως της	Όσιος	Κλήμης	Α	Ῥῶδην ἐπνίκιον
31_3	31-Μαρ	Υπατίου του θαυματουργοῦ	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Άγνωστος	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
1_4	01-Απρ	Μαρίας της Αιγυπτίας	Όσια	Θεοφάνης (ἢ Φώπιος ἢ Ἰωσήφ	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
2_4	02-Απρ	Τίτου ο θαυματουργός	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
3_4	03-Απρ	Νικήτα Μονῆς Μηδικίου	Όσιος, Ομολογητής,	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
4_4	04-Απρ	Γεωργίου του εν Μαλεῷ	Όσιος	Θεοφάνης	Β	Δεῦτε λαοί
5_4	05-Απρ	Κλαυδίου, Διόδωρου, Ουίκτ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
6_4	06-Απρ	Ευτυχίου	Πατριάρχης	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
7_4_b	07-Απρ	Γεώργιος εν Μυτλήνῃ	Όσιος, Μητροπολιτ	Ἰγνάπιος (ἢ Θεοφάνης ἢ Γερμα	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
7_4_a	07-Απρ	Καλλιστίου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
8_4	08-Απρ	Ηρωδίωνος, Αγάβου, Ρούφο	Απόστολοι	Ιωσήφ	Γ	Ὁ τὰ ὕδατα πάλαι
9_4	09-Απρ	Ευτυχίου του εν Καισαρεία	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
10_4	10-Απρ	Τερεντίου, Πομπηίου, Μαξίμ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας
11_4	11-Απρ	Αντίπα	Επίσκοπος	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
12_4	12-Απρ	Βασιλείου	Επίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγγραν διοδεύσας

13_4	13-Απρ	Μαρτίνου	Πάπας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
14_4	14-Απρ	Αριστάρχου, Πούδη, Τροφίμου	Απόστολοι	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
15_4	15-Απρ	Κρήσκεντος	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
16_4	16-Απρ	Αγάπης, Εἰρήνης, Χιονίας	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
17_4	17-Απρ	Συμεών του εν Περσίδι	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Α	Ἵππον καὶ ἀναβάτην
18_4	18-Απρ	Ιωάννου	Ὅσιος	Θεοφάνης μαθητῆς Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
19_4	19-Απρ	Παφνουτίου	Ιερομάρτυρας	Ἄγνωστος (ἰσως Θεοφάνης)	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
20_4	20-Απρ	Θεοδώρου του Τριχινά	Ὅσιος	Ἄγνωστος	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
21_4	21-Απρ	Ιανουαρίου καὶ συν αὐτῷ	Ιερομάρτυρας, Μάρτ	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
22_4	22-Απρ	Θεοδώρου του Συκεώτου	Ὅσιος	Ιωσήφ	Δ	Τῷ ὁδηγήσαντι πάλαι
23_4_a	23-Απρ	Γεωργίου του Τροπαιοφόρου	Μεγαλομάρτυρας	Ἄγνωστος	Α	Ἀναστάσεως ἡμέρα
23_4_b	23-Απρ	Γεωργίου του Τροπαιοφόρου	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
24_4	24-Απρ	Ελισάβετ της θαυματουργῆς	Ὁσία	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
25_4	25-Απρ	Μάρκου	Απόστολος, Ευαγγε	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
26_4	26-Απρ	Βασιλέως	Ιερομάρτυρας, Εἰπίσ	Ιωσήφ	Β	Δεῦτε λαοί
27_4	27-Απρ	Συμεών συγγενούς του Κυρί	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
28_4	28-Απρ	9 μαρτύρων εν Κυζίκῳ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
29_4	29-Απρ	Ιάσωνος καὶ Σωσιπάτρου	Απόστολοι	Ἄγνωστος (ἰσως Θεοφάνης)	Β	Δεῦτε λαοί
30_4	30-Απρ	Ιακώβου	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
1_5	01-Μαῖ	Ιερεμίου	Προφήτης	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
2_5	02-Μαῖ	Αθανασίου του Μεγάλου	Πατριάρχης	Ἄγνωστος	Γ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
3_5	03-Μαῖ	Τιμοθέου καὶ Μαύρας	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
4_5	04-Μαῖ	Πελαγίας	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
5_5_a	05-Μαῖ	Εἰρήνης	Μεγαλομάρτυρας	Ἄγνωστος	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
5_5_b	05-Μαῖ	Εφραίμ Ν. Μάκρης	Μεγαλομάρτυρας	Γεράσιμος	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
6_5	06-Μαῖ	Ιωβ	Προφήτης, δίκαιος	Κοσμάς	Δ	Χοροὶ Ἰσραὴλ
7_5	07-Μαῖ	Τιμίου Σταυροῦ	Δεσποτική	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Ἄρματα Φαραῶ
8_5_a	08-Μαῖ	Ιωάννου του Θεολόγου	Απόστολος, Ευαγγε	Θεοφάνης (Ιωάννης Δαμασκη	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
8_5_b	08-Μαῖ	Αρσενίου του Μεγάλου	Ὅσιος	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
9_5_b	09-Μαῖ	Χριστοφόρου	Μάρτυρας	Θεοφάνης (ἡ Ιωάννης Δαμασι	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
9_5_a	09-Μαῖ	Ησαίου	Προφήτης	Θεοφάνης (ἡ Ιωάννης Δαμασι	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
10_5	10-Μαῖ	Σίμωνος του Ζηλωτοῦ	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
11_5	11-Μαῖ	Γενεθλίων Κων/λως, Μωκίου	Πόλη, Ιερομάρτυρας	Ἄγνωστος (ἰσως Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
12_5_b	12-Μαῖ	Γερμανοῦ	Αρχιεπίσκοπος	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
12_5_a	12-Μαῖ	Επιφανίου	Επίσκοπος	Ιωάννης Δαμασκηνός	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
13_5	13-Μαῖ	Γλυκερίας	Μάρτυρας	Ἄγνωστος	Β	Δεῦτε λαοί
14_5	14-Μαῖ	Ισιδωρου του εν Χίῳ	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
15_5	15-Μαῖ	Παχωμίου του Μεγάλου	Ὅσιος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
16_5	16-Μαῖ	Θεοδωρου του Ηγασμένου	Ὅσιος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
17_5_a	17-Μαῖ	Ανδρονίκου καὶ Ιουνίας	Απόστολοι	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
17_5_b	17-Μαῖ	Αθανασίου Χριστιανουπόλεω	Επίσκοπος	Μαρτίνος	Α	Ὡδὴν ἐπινίκιον
18_5	18-Μαῖ	Πέτρου, Διονυσίου, Ανδρέου,	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
19_5	19-Μαῖ	Πατρικίου, Ακακίου, Μενάνδρ	Ιερομάρτυρας, Εἰπίσ	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
20_5	20-Μαῖ	Θαλλέλαιου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Τῷ ὁδηγήσαντι πάλαι
21_5	21-Μαῖ	Κωνσταντίνου καὶ Ελένης	Ισαπόστολοι, βασιλε	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
22_5	22-Μαῖ	Βασιλίσκου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν λαοί
23_5	23-Μαῖ	Μιχαὴλ ο Ομολογητῆς	Ὅσιος, ἐπίσκοπος,	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
24_5	24-Μαῖ	Συμεών του εν τῷ θαυμαστώ	Ὅσιος	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
25_5	25-Μαῖ	Βαπτιστοῦ Ιωάννου	Προφήτης	Ταράσιος (ἡ Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
26_5	26-Μαῖ	Κάρπου	Απόστολος	Ιωσήφ	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
27_5	27-Μαῖ	Ελλαδίου	Ιερομάρτυρας	Ἄγνωστος	Δ	Ἄρματα Φαραῶ
28_5	28-Μαῖ	Ευτυχίου	Επίσκοπος	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
29_5	29-Μαῖ	Θεοδοσίας	Μάρτυρας	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
30_5	30-Μαῖ	Ισαακίου	Ὅσιος, Ηγούμενος	Ἄγνωστος (ἰσως Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
31_5	31-Μαῖ	Ερμείου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
1_6	01-Ιουν	Ιουστίνου του φιλοσόφου καὶ	Μάρτυρες	Ἄγνωστος	Β	Δεῦτε λαοί
2_6	02-Ιουν	Νικηφόρου του ομολογητοῦ	Αρχιεπίσκοπος, Ομ	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
3_6	03-Ιουν	Λουκιλιανού	Μάρτυρας	Ἰγνάπιος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
4_6_b	04-Ιουν	Μητροφάνους	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
4_6_a	04-Ιουν	Μητροφάνους	Αρχιεπίσκοπος	Μαλαξός	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
5_6	05-Ιουν	Δωροθέου	Ιερομάρτυρας, Εἰπίσ	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
6_6	06-Ιουν	Ιλαριωνος του νέου	Ὅσιος, ηγούμενος	Ἄγνωστος (ἰσως Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
7_6	07-Ιουν	Θεοδότου Αγκύρας	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεξεύσας
8_6	08-Ιουν	Θεόδωρου του στρατηλάτου	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
9_6	09-Ιουν	Κυρίλλου Αλεξανδρείας	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
10_6	10-Ιουν	Αλεξάνδρου καὶ Αντωνίνης	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
11_6_b	11-Ιουν	Βαρνάβα	Απόστολος	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
11_6_a	11-Ιουν	Βαρβολομαίου	Απόστολος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
12_6	12-Ιουν	Ονουφρίου	Ὅσιος	Ἄγνωστος (Θεοφάνης)	Β	Δεῦτε λαοί
13_6	13-Ιουν	Ακυλίνης	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη

14_6_b	14-Ιουν	Μεθοδίου του ομολογητού	Αρχιεπίσκοπος, Ομ	Άγνωστος	B	Δεύτε λαοί
14_6_a	14-Ιουν	Ελισαίου	Προφήτης	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
15_6	15-Ιουν	Αμώς	Προφήτης	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Βαρύς	Τῷ ἐκπνάζαντι
16_6	16-Ιουν	Τύχωνος	Επίσκοπος	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
17_6	17-Ιουν	Ισαύρου, Βασιλείου, Ινοκεντίου	Μάρτυρες	Γρηγόριος	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
18_6	18-Ιουν	Λεοντίου	Μάρτυρας	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Ἄσσομαι σοὶ Κύριε
19_6	19-Ιουν	Ιούδα	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
20_6	20-Ιουν	Μεθοδίου	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Θεοφάνης	Βαρύς	Νεύσει σου
21_6	21-Ιουν	Ιουλιανού του Ταρσέως	Μάρτυρας	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
22_6	22-Ιουν	Ευσεβίου	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
23_6	23-Ιουν	Αγριππίνης	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
24_6_a	24-Ιουν	Βαπτιστοῦ Ἰωάννου	Προφήτης	Ιωάννης Δαμασκηνός	Δ	Τριστάτας κραταιούς
24_6_b	25-Ιουν	Βαπτιστοῦ Ἰωάννου	Προφήτης	Γεώργιος	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
25_6	25-Ιουν	Φεβρωνίας	Οσιομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
26_6	26-Ιουν	Δαυὶδ του εν Θεσσαλονίκη	Όσιος	Ιωσήφ	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
27_6	27-Ιουν	Σαμμών του Ξενοδόχου	Όσιος	Ιωσήφ	B	Δεύτε λαοί
28_6	28-Ιουν	Κύρου και Ἰωάννου	Μάρτυρες, ἀνάγκυρ	Ιωσήφ	B	Δεύτε λαοί
29_6_a	29-Ιουν	Πέτρου	Απόστολος	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Οὐκ ἔστι σοὶ ὅμοιος
29_6_b	29-Ιουν	Παύλου	Απόστολος	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
30_6_a	30-Ιουν	Πέτρου και Παύλου	Απόστολοι	Άγνωστος	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
30_6_b	30-Ιουν	12 Αποστόλων	Απόστολοι	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
1_7	01-Ιουλ	Κοσμά και Δαμιανού των θα	Ανάγκυροι	Ιωσήφ	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
2_7_b	02-Ιουλ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
2_7_a	02-Ιουλ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
3_7	03-Ιουλ	Υακίνθου	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
4_7	04-Ιουλ	Ανδρέα Κρήτης του Ιεροσολυ	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
5_7_a	05-Ιουλ	Αθανασίου του εν Ἀθω	Όσιος	Άγνωστος	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
5_7_b	05-Ιουλ	Λαμπάδου του θαυματουργο	Όσιος	Άγνωστος (Θεοφάνης)	B	Δεύτε λαοί
6_7	06-Ιουλ	Σισῶη του Μεγάλου	Όσιος	Άγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
7_7_a	07-Ιουλ	Θωμά του εν Μαλεῶ	Όσιος	Άγνωστος	B	Δεύτε λαοί
7_7_b	07-Ιουλ	Κυριακῆς	Μάρτυρας	Ιωσήφ	B	Δεύτε λαοί
8_7	08-Ιουλ	Προκοπίου	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
9_7	09-Ιουλ	Παγκρατίου	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Θεοφάνης	A	Ἰζδὴν ἐπνίκιον
10_7	10-Ιουλ	45 Μάρτυρες εν Νικόπολει	Μάρτυρες	Ιωάννης Μοναχός	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
11_7	11-Ιουλ	Ευφημίας	Μεγαλομάρτυρας	Άγνωστος	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
12_7	12-Ιουλ	Πρόκλου, Ἰλαρίου	Μάρτυρες, Πατέρες	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
13_7_e	13-Ιουλ	Των Πατέρων της Δ Οικουμε	Άγιοι Πατέρες	Άγνωστος	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
13_7_b	13-Ιουλ	Στεφάνου Σαββαΐτου	Όσιος	Θεοφάνης	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
13_7_a	13-Ιουλ	Συνάξεως Γαβριήλ	Ασώματος	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
13_7_c	13-Ιουλ	Γολινδούχ	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
13_7_d	13-Ιουλ	Των Πατέρων της Δ Οικουμε	Άγιοι Πατέρες	Φιλόθεος	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
14_7_b	14-Ιουλ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
14_7_c	14-Ιουλ	Νικοδήμου του Αγιορείτου	Όσιος	Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
14_7_d	14-Ιουλ	Νικοδήμου του Αγιορείτου	Όσιος	Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
14_7_a	14-Ιουλ	Ακύλα	Απόστολος	Ιωσήφ	B	Δεύτε λαοί
15_7	15-Ιουλ	Κηρύκου και Ιουλίπης	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
16_7	16-Ιουλ	Αθηνογένους	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
17_7_a	17-Ιουλ	Μαρίνης	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
17_7_b	17-Ιουλ	Μαρίνης	Μεγαλομάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
18_7_	18-Ιουλ	Αιμιλιανού	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
19_7_a	19-Ιουλ	Μακρίνης	Όσια	Θεοφάνης	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
19_7_b	19-Ιουλ	Δίου	Όσιος	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
20_7_a	20-Ιουλ	Ηλίου του Θεσβίτου	Προφήτης	Ιωάννης Μοναχός	B	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
20_7_b	20-Ιουλ	Ηλίου του Θεσβίτου	Προφήτης	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
21_7	21-Ιουλ	Ιωάννου και Συμεών του δια	Όσιοι	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
22_7	22-Ιουλ	Μαρίας της Μαγδαληνῆς	Μυροφόρος, Ισαπό	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
23_7	23-Ιουλ	Φωκά	Ιερομάρτυρας	Άγνωστος	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
24_7	24-Ιουλ	Χριστίνης	Μεγαλομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
25_7	25-Ιουλ	Κοιμήσεως Ἄννης	Αγία	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
26_7_b	26-Ιουλ	Παρασκευῆς	Οσιομάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
26_7_a	26-Ιουλ	Ερμούλου και των συν αυτώ	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
27_7_a	27-Ιουλ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Θεοφάνης	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
27_7_b	27-Ιουλ	Παντελεήμονος	Μεγαλομάρτυρας, ιε	Θεοφάνης	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
29_7_a	29-Ιουλ	Καλλινίκου	Μάρτυρας	Άγνωστος	Δ	Ἄρματα Φαραῶ
29_7_b	29-Ιουλ	Θεοδότης	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
30_7	30-Ιουλ	Σίλα, Σιλουανού, Κρήσκεντος	Απόστολοι	Ιωσήφ	B	Τῷ πῇν ἄβατον
31_7	31-Ιουλ	Ευδοκίμου	Άγιος, Δίκαιος	Ιωσήφ	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
1_8_b	01-Αυγ	7 μαρτύρων των Μακκαβαίω	Μάρτυρες	Ανδρέας Κρήτης	A	Ἰζδὴν ἐπνίκιον
1_8_a	01-Αυγ	Προόδου Τιμίου Σταυρού	Δεσποτική	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
2_8	02-Αυγ	Ανακομιδῆ Λειψάνου Στεφάν	Μάρτυρας, Αρχιδιάκ	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ

3_8	03-Αυγ	Ισαάκιος, Δαλμάτος, Φαύστο	Όσοι	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
4_8	04-Αυγ	7 Παίδων εν Εφέσω	Άγιοι, Παιδες	Κλήμης	Β	Δεῦτε λαοί
5_8_c	05-Αυγ	Προεορπια Μεταμορφώσεως	Δεσποτική	Άγνωστος	Δ	Ἄσσομαί σοι Κύριε
5_8_a	05-Αυγ	Προεορπια Μεταμορφώσεως	Δεσποτική	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
5_8_b	05-Αυγ	Ευσιγνίου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
6_8_b	06-Αυγ	Μεταμορφώσεως	Δεσποτική	Ιωάννης Δαμασκηνός	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
6_8_a	06-Αυγ	Μεταμορφώσεως	Δεσποτική	Κοσμάς Μοναχός	Δ	Χοροὶ Ἰσραὴλ
7_8	07-Αυγ	Δομετίου	Οσιομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
8_8	08-Αυγ	Αιμιλιανού	Επίσκοπος	Θεοφάνης	Α	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
9_8	09-Αυγ	Ματθία	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
10_8	10-Αυγ	Λαυρεντίου	Μάρτυρας, Αρχιδιάκ	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Τριστάτας κραταιούς
11_8	11-Αυγ	Εὐπίλου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
12_8	12-Αυγ	Φωτίου και Ανικήτου	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
13_8	13-Αυγ	Μαξίμου του Ομολογητοῦ	Όσιος	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
14_8_b	14-Αυγ	Μιχαίου	Προφήτης	Άγνωστος	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
14_8_a	14-Αυγ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
15_8_b	15-Αυγ	Κοιμήσεως Θεοτόκου	Θεομητορική	Ιωάννης Δαμασκηνός	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
15_8_a	15-Αυγ	Κοιμήσεως Θεοτόκου	Θεομητορική	Κοσμάς	Α	Πεποικιλμένη
16_8_b	16-Αυγ	Διομήδους	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
16_8_a	16-Αυγ	Αγίου Μανδηλίου	Δεσποτική	Γερμανοῦ Πατριάρχου	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
17_8	17-Αυγ	Μύρωνος	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Β	Δεῦτε λαοί
18_8	18-Αυγ	Φλώρου και Λαύρου	Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
19_8	19-Αυγ	Ανδρέου του Στρατηλάτου και	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
20_8	20-Αυγ	Σαμουήλ	Προφήτης	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
21_8_a	21-Αυγ	Θαδδαίου	Απόστολος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
21_8_b	21-Αυγ	Βάσσης	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
22_8	22-Αυγ	Αγαθονίκου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
23_8	23-Αυγ	Λούππου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
24_8	24-Αυγ	Ευτυχούς	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
25_8_a	25-Αυγ	Βαρθολομαίου	Απόστολος	Θεοφάνης	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
25_8_b	25-Αυγ	Τίτου	Απόστολος	Θεοφάνης	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
26_8	26-Αυγ	Αδριανού και Ναταλίας	Μάρτυρες	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
27_8_a	27-Αυγ	Ποιμένος	Όσιος	Άγνωστος (Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
27_8_b	27-Αυγ	Φανουρίου του Νεοφανούς	Μάρτυρας	Γεράσιμος	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
28_8	28-Αυγ	Μωσέως του Αἰθίοπος	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
28_7	28-Αυγ	Προχόρου, Νικάνορος, Τίμωι	Απόστολοι, Διάκονοι	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
29_8_b	29-Αυγ	Αποτομής Κεφαλής Βαπτιστῶν	Προφήτης	Άγνωστος	πλΔ	Τὸν Ἰσραὴλ ἐκ δουλείας
29_8_a	29-Αυγ	Αποτομής Κεφαλής Βαπτιστῶν	Προφήτης	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
30_8_b	30-Αυγ	Αλεξάνδρου, Ιωάννου και Πα Πατριάρχες	Προφήτης	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
30_8_a	30-Αυγ	Βαπτιστοῦ Ιωάννου	Προφήτης	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
31_8_a	31-Αυγ	Καταθέσεως Τιμίας Ζώνης Θεομητορική	Προφήτης	Γεώργιος	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
31_8_b	31-Αυγ	Καταθέσεως Τιμίας Ζώνης Θεομητορική	Προφήτης	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
1_9_b	01-Σεπ	Αγίων 40 Γυναικῶν	Μάρτυρες	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
1_9_d	01-Σεπ	ὑπὲρ του περιβάλλοντος ἡμᾶς	Δεσποτική	Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
1_9_a	01-Σεπ	Ινδίκτου	Δεσποτική	Ιωάννης Μοναχός	Α	Ἄσωμεν πάντες λαοί
1_9_c	01-Σεπ	Συμεών του Στυλίου	Όσιος	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
2_9_b	02-Σεπ	Ιωάννου του Νηστευτοῦ	Όσιος	Γερμανός	πλ Δ	Τῷ ἐκπνίξαντι
2_9_a	02-Σεπ	Μάμαντος	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
3_9_b	03-Σεπ	Θεοκτίστου	Όσιος, συνασκητής	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
3_9_a	03-Σεπ	Ανθίμου	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιούς
4_9_a	04-Σεπ	Βαβύλα	Ιερομάρτυρας, Επίσ	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
4_9_b	04-Σεπ	Μωυσεῶς	Προφήτης, θεόπτης	Ιωάννης Μοναχός; Κλήμης;	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
5_9	05-Σεπ	Ζαχαρίου	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
6_9_a	06-Σεπ	Μιχαήλ	Αρχάγγελος, Αρχιστ	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
6_9_b	06-Σεπ	Μιχαήλ	Αρχάγγελος, Αρχιστ	Ιωσήφ	Δ	Τῷ ὀδηγήσαντι πάλαι
7_9_b	07-Σεπ	Σώζοντος	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
7_9_a	07-Σεπ	Προεόρπια Γεννήσεως Θεοτό	Θεομητορική	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
8_9_b	08-Σεπ	Γενεθλίου Θεοτόκου	Θεομητορική	Κύριος Ανδρέας	πλ Δ	Τῷ συντρίφαντι πολέμους
8_9_a	08-Σεπ	Γενεθλίου Θεοτόκου	Θεομητορική	Κύριος Ιωάννης	Β	Δεῦτε λαοί
9_9_a	09-Σεπ	Ιωακείμ και Ἄννης	Θεομητορική, Δίκαι	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
9_9_b	09-Σεπ	Σεβηριανού	Μάρτυρας	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
10_9	10-Σεπ	Μηνοδώρας, Μητροδώρας, Ν	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
11_9	11-Σεπ	Θεοδώρας εν Αλεξανδρεία	Οσία	Ιγνάτιος (ἡ Θεοφάνης)	Δ	Ἀνοίξω τὸ στόμα μου
12_9	12-Σεπ	Αυτονόμου	Μάρτυρας	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	Δ	Ἄρματα Φαραῶ
13_9_a	13-Σεπ	Προεόρπια Υψώσεως Τιμίου	Δεσποτική	Γερμανός	Δ	Τριστάτας κραταιούς
13_9_b	13-Σεπ	Εγκαίνιων τῆς Αναστάσεως	Δεσποτική	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
13_9_c	13-Σεπ	Κορνηλίου του Εκατοντάρχου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Α	Ἴππων καὶ ἀναβάτην
14_9	14-Σεπ	Υψώσεως Τιμίου Σταυροῦ	Δεσποτική	Κύριος Κοσμάς	πλ Δ	Σταυρὸν χαράξας
15_9	15-Σεπ	Νικήτα	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
16_9	16-Σεπ	Ευφημίας	Μεγαλομάρτυρας	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ

17_9	17-Σεπ	Σοφίας, Πίστews, Αγάπης, Ε/Μάρτυρες	Θεοφάνης	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
18_9	18-Σεπ	Ευμανίου του Θαυματουργού Όσιος, Επίσκοπος	Ιωσήφ	B	Δεῦτε λαοί
19_9	19-Σεπ	Τροφίμου, Σαββατίου, Δορυ Μάρτυρες	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
20_9	20-Σεπ	Ευσταθίου και συνοδείας	Μεγαλομάρτυρας	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
21_9	21-Σεπ	Κοδράτου	Απόστολος	B	Δεῦτε λαοί
22_9	22-Σεπ	Φωκά	Ιερομάρτυρας	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
23_9	23-Σεπ	Συλλήψεως Βαπτιστοῦ Ιωάνν	Προφήτης	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
24_9	24-Σεπ	Θέκλης	Μεγαλομάρτυρας, ι	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
25_9_a	25-Σεπ	Ευφροσύνης	Όσια	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
25_9_b	25-Σεπ	Ευφροσύνης	Όσια	πλ A	Ἴππων καὶ ἀναβάτην
26_9_b	26-Σεπ	Μεταστάσεως Ιωάννου του Θ	Απόστολος, Ευαγγε	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
26_9_a	26-Σεπ	Θεοτόκου	Θεομητορική	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
26_9_c	26-Σεπ	Μεταστάσεως Ιωάννου του Θ	Απόστολος, Ευαγγε	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
27_9	27-Σεπ	Καλλιστράτου	Μάρτυρας	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
28_9	28-Σεπ	Χαρίτωνος	Όσιος, Ομολογητής	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
29_9	29-Σεπ	Κυριακού του Αναχωρητοῦ	Όσιος	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
30_9	30-Σεπ	Γρηγορίου της Μεγάλης Ἀρμε	Ιερομάρτυρας	Δ	Τριστάτας κραταιούς
1_10_c	01-Οκτ	Αγίας Σκέπτης Θεοτόκου	Θεομητορική	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
1_10_b	01-Οκτ	Ρωμανοῦ του Μελωδού	Όσιος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
1_10_d	01-Οκτ	Αγίας Σκέπτης Θεοτόκου	Θεομητορική	A	Ὡδὴν ἐπίνικιον
1_10_a	01-Οκτ	Ανανίου	Απόστολος	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
2_10	02-Οκτ	Κυπριανού και Ιουστίνης	Ιερομάρτυρας	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
3_10	03-Οκτ	Διονυσίου του Αρεοπαγίτου	Ιερομάρτυρας	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
4_10	04-Οκτ	Ιεροθέου	Επίσκοπος	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
5_10	05-Οκτ	Χαρπίνης	Μάρτυρας	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
6_10	06-Οκτ	Θωμά	Απόστολος	Δ	Τριστάτας κραταιούς
7_10	07-Οκτ	Σεργίου και Βάκχου	Μάρτυρες	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
8_10	08-Οκτ	Πελαγία	Όσια	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
9_10_b	09-Οκτ	Ανδρονίκου και Αθανασίας	Όσιοι	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
9_10_a	09-Οκτ	Ιακώβου του Αλφαίου	Απόστολος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
10_10	10-Οκτ	Ευλαμπίου και Ευλαμπίας	Μάρτυρες	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
11_10_b	11-Οκτ	Θεοφάνους του Ομολογητοῦ	Επίσκοπος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
11_10_a	11-Οκτ	Φιλίππου	Απόστολος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
12_10	12-Οκτ	Πρόβου, Τάραχου και Ανδρο	Μάρτυρες	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
13_10	13-Οκτ	Κάρπου και Παπύλου	Μάρτυρες	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
14_10_b	14-Οκτ	Κοσμά του ποιητή	Όσιος	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
14_10_a	14-Οκτ	Ναζαρίου, Γερβασίου, Προτα	Μάρτυρες	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
15_10	15-Οκτ	Λουκιανού	Όσιομάρτυρας, Πρε	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
16_10	16-Οκτ	Λογγίνου	Μάρτυρας, Εκατόντ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
17_10_a	17-Οκτ	Ωσηέ	Προφήτης	A	Τῷ βοηθήσαντι Θεῷ
17_10_b	17-Οκτ	Ανδρέου του εν τη Κρίσει	Όσιομάρτυρας	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
18_10	18-Οκτ	Λουκά	Απόστολος, Ευαγγε	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
19_10_a	19-Οκτ	Ιωήλ	Προφήτης	B	Δεῦτε λαοί
19_10_b	19-Οκτ	Ουάρου	Μάρτυρας	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
20_10	20-Οκτ	Αρτεμίου	Μεγαλομάρτυρας	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
21_10	21-Οκτ	Ιλαρίωνος του Μεγάλου	Όσιος	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
22_10_a	22-Οκτ	Αβερκίου του θαυματουργού	Ισαπόστολος, Επίσκ	B	Δεῦτε λαοί
22_10_b	22-Οκτ	7 παῖδες εν Εφέσω	Μάρτυρες	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
23_10	23-Οκτ	Ιακώβου του Αδελφοθέου	Ιερομάρτυρας, Από	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
24_10	24-Οκτ	Αρέθα	Μεγαλομάρτυρας	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
25_10	25-Οκτ	Μαρκιανού και Μαρτυρίου	Μάρτυρες, Νοτάριοι	Δ	Τριστάτας κραταιούς
26_10_b	26-Οκτ	Δημητρίου του Μυροβλύτου	Μεγαλομάρτυρας	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
26_10_a	26-Οκτ	Του Σεισμού	Ανάμνηση γεγονότο	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
26_10_c	26-Οκτ	Δημητρίου του Μυροβλύτου	Μεγαλομάρτυρας	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
27_10	27-Οκτ	Νέστορος	Μάρτυρας	Δ	Ἀρματα Φαραῶ
28_10_a	28-Οκτ	Τερεντίου και Νεονίλλης	Μάρτυρες	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
28_10_c	28-Οκτ	Αγίας Σκέπτης Θεοτόκου	Θεομητορική	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
28_10_d	28-Οκτ	Αγίας Σκέπτης Θεοτόκου	Θεομητορική	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
28_10_b	28-Οκτ	Στεφάνου Σαββαίτου	Όσιος	B	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
29_10_a	29-Οκτ	Αναστασίας της Ρωμαίας	Όσιομάρτυρας	πλ Δ	Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ
29_10_b	29-Οκτ	Αβραμίου	Όσιος	πλ Δ	Ἵγρὰν διοδεύσας
30_10	30-Οκτ	Ζηνοβίου και Ζηνοβίας	Ιερομάρτυρας	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
31_10_a	31-Οκτ	Στάχυος, Απτελλού, Αμπλιά, C	Απόστολοι	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
31_10_b	31-Οκτ	Επιμάχου	Μάρτυρας	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
1_11_a	01-Νοε	Κοσμά και Δαμιανού	Ανάργυροι	A	Ἄσωμεν πάντες λαοί
1_11_b	01-Νοε	Κοσμά και Δαμιανού	Ανάργυροι	Δ	Τριστάτας κραταιούς
2_11	02-Νοε	Ακινδύνου, Πηγασιού, Αφθον	Μάρτυρες	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου
3_11_b	03-Νοε	Γεωργίου του Μεγαλομάρτυ	Μεγαλομάρτυρας	Δ	Τῷ ὁδηγήσαντι πάλοι
3_11_a	03-Νοε	Ακεψιμά, Ιωσήφ, Αειθαλά	Μάρτυρες	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
4_11_b	04-Νοε	Νικάνδρου και Ερμαίου	Ιερομάρτυρες, Επίσ	Δ	Ἀνοιξ τὸ στόμα μου

4_11_a	04-Νοε	Ιωαννικίου του Μεγάλου	Όσιος	Ιωσήφ	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
5_11	05-Νοε	Γαλακτίωνος και Επιστήμης	Μάρτυρες	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
6_11	06-Νοε	Παύλου του Ομολογητοῦ	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
7_11_b	07-Νοε	Λαζάρου του Θαυματουργοῦ	Όσιος	Άγνωστος	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
7_11_a	07-Νοε	33 Μαρτύρων εν Μελητηνῇ	Μάρτυρες	Ιωάννης Μοναχός	Β	Δεῦτε λαοί
8_11_a	08-Νοε	Μιχαήλ, Γαβριήλ και λοιπών	Ασώματοι	Ιωάννης Μοναχός	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
8_11_b	08-Νοε	Μιχαήλ, Γαβριήλ και λοιπών	Ασώματοι	Κλήμης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
9_11_d	09-Νοε	Νεκταρίου Πενταπόλεως του	Επίσκοπος	Γεράσιμος	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
9_11_e	09-Νοε	Νεκταρίου Πενταπόλεως του	Επίσκοπος	Γεράσιμος	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
9_11_c	09-Νοε	Θεοτόκου	Θεομητορική	Γεράσιμος	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
9_11_a	09-Νοε	Ονισιφόρου και Πορφυρίου	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
9_11_b	09-Νοε	Ματρώνης	Όσια	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσσωμεν τῷ Κυρίῳ
10_11_b	10-Νοε	Ορέστου	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Β	Δεῦτε λαοί
10_11_a	10-Νοε	Ολυμπά, Ροδίωνος, Σωσιπά	Απόστολοι	Ιωσήφ	Α	Σοὺ ἡ τροπαιοῦχος
11_11_a	11-Νοε	Μηνά	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
11_11_b	11-Νοε	Θεοδώρου του Στουδίτου	Όσιος, Ομολογητής	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
12_11_b	12-Νοε	Νείλου	Όσιος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ὑγρὰν διοδεύσας
12_11_a	12-Νοε	Ιωάννου του Ελεήμονος	Αρχιεπίσκοπος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
13_11	13-Νοε	Ιωάννου του Χρυσοστόμου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
14_11	14-Νοε	Φιλίππου	Απόστολος	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
15_11	15-Νοε	Γουρία, Σαμωνά, Αβίου	Μάρτυρες, Ομολογη	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
16_11	16-Νοε	Ματθαίου	Απόστολος, Ευαγγε	Θεοφάνης	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
17_11	17-Νοε	Γρηγορίου του Θαυματουργοῦ	Επίσκοπος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
18_11	18-Νοε	Πλάτωνος	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
19_11_b	19-Νοε	Βαρλαάμ	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
19_11_a	19-Νοε	Αβδίου	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Α	Τῷ σωτήρι Θεῷ
20_11_c	20-Νοε	Πρόκλου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Α	Σοὺ ἡ τροπαιοῦχος
20_11_a	20-Νοε	Προεόρπιος Εισοδίων	Θεομητορική	Ιωσήφ	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
20_11_b	20-Νοε	Γρηγορίου του Δεκαπολίτου	Όσιος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
21_11_a	21-Νοε	Εισοδίων της Θεοτόκου	Θεομητορική	Γεώργιος	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
21_11_b	21-Νοε	Εισοδίων της Θεοτόκου	Θεομητορική	Κύριος Βασίλειος	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
22_11_b	22-Νοε	Κικιλίας	Μάρτυρας	Άγνωστος (Θεοφάνης)	Α	Χριστὸς γεννᾶται
22_11_a	22-Νοε	Φιλήμονος, Απφίας, Αρχίππου	Απόστολοι	Ιωσήφ	Β	Δεῦτε λαοί
23_11_a	23-Νοε	Αμφιλοχίου	Επίσκοπος	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
23_11_b	23-Νοε	Γρηγορίου του Ακραγαντίνων	Επίσκοπος	Ιωσήφ	πλ Δ	Τῷ συντρίμνι πολέμους
24_11_b	24-Νοε	Πέτρου	Ιερομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσσωμεν τῷ Κυρίῳ
24_11_a	24-Νοε	Κλήμεντος	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Άνοιξω τὸ στόμα μου
25_11_a	25-Νοε	Αικατερίνης	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
25_11_b	25-Νοε	Μερκουρίου	Μεγαλομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
26_11_b	26-Νοε	Νίκωνος του Μετανοεῖτε	Όσιος	Άγνωστος	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
26_11_c	26-Νοε	Στυλιανού	Όσιος	Γεράσιμος	πλ Δ	Ὑγρὰν διοδεύσας
26_11_a	26-Νοε	Αλυτίου	Όσιος	Ιωσήφ	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
27_11	27-Νοε	Ιακώβου του Πέρσου	Μεγαλομάρτυρας	Θεοφάνης	Β	Δεῦτε λαοί
28_11_b	28-Νοε	Ειρηνάρχου	Μάρτυρας	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
28_11_a	28-Νοε	Στεφάνου του Νέου	Όσιος	Ιωσήφ	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
29_11	29-Νοε	Παραμόνου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
30_11_c	30-Νοε	Ανδρέου του Πρωτοκλήτου	Απόστολος	Άγνωστος	Α	Ὁ διὰ στόλου
30_11_a	30-Νοε	Θεοτόκου	Θεομητορική	Άγνωστος	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
30_11_b	30-Νοε	Ανδρέου του Πρωτοκλήτου	Απόστολος	Ιωάννης Μοναχός	Α	Σοὺ ἡ τροπαιοῦχος
1_12	01-Δεκ	Ναοῦμ	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Α	Ἴππον καὶ ἀναβάτην
2_12	02-Δεκ	Αββακούμ	Προφήτης	Θεοφάνης	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
3_12	03-Δεκ	Σοφονίου	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Β	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
4_12_a	04-Δεκ	Βαρβάρας	Μεγαλομάρτυρας	Στέφανος Σαββαΐτης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
4_12_b	04-Δεκ	Ιωάννου του Δαμασκηνοῦ	Όσιος	Στέφανος Σαββαΐτης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
5_12	05-Δεκ	Σάββα του Ηγασμένου	Όσιος, Θεοφόρος	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
6_12_a	06-Δεκ	Θεοτόκου	Θεομητορική	Άγνωστος	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
6_12_c	06-Δεκ	Νικολάου	Αρχιεπίσκοπος	Άγνωστος (Θεοφάνης;)	Α	Χριστὸς γεννᾶται
6_12_b	06-Δεκ	Νικολάου	Αρχιεπίσκοπος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
7_12_b	07-Δεκ	Αμβροσίου	Όσιος, Επίσκοπος	Θεοφάνης (ἡ πιθανότερα Ἰγνά	πλ Δ	Ἡ κεκομμένη
7_12_a	07-Δεκ	Αμβροσίου	Όσιος, Επίσκοπος	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
8_12_b	08-Δεκ	Παταπίου	Όσιος	Άγνωστος	Β	Δεῦτε λαοί
8_12_a	08-Δεκ	Προεόρπιος συλλήψεως Ἁννης	Θεομητορική	Γεώργιος	Β	Δεῦτε λαοί
8_12_c	08-Δεκ	Παταπίου	Όσιος	Θεοφάνης	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
9_12_b	09-Δεκ	Συλλήψεως Ἁννης	Θεομητορική	Ανδρέας Κρήτης	Α	Ὡδὴν ἐπνίκιον
9_12_c	09-Δεκ	Συλλήψεως Ἁννης	Θεομητορική	Γεώργιος	Β	Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
9_12_a	09-Δεκ	Αναμνήσεως Εγκαινίων	Δεσποτική	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
10_12	10-Δεκ	Μηνά του Καλλικελάδου, Ερμ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	Α	Χριστὸς γεννᾶται
11_12_a	11-Δεκ	Τριών παιδων	Τρεῖς παῖδες	Θεοφάνης	πλ Δ	Ὑγρὰν διοδεύσας
11_12_b	11-Δεκ	Προπατόρων	Ἅγιοι, Προπάτορες	Ιωσήφ	Α	Χριστὸς γεννᾶται
11_12_c	11-Δεκ	Δανιήλ του Στυλίου	Όσιος	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσσωμεν τῷ Κυρίῳ

12_12	12-Δεκ	Σπυρίδωνος του θαυματουργού	Όσιος	Θεοφάνης	B	Έν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
13_12	13-Δεκ	Ευστρατίου, Αυγενίου, Ευγενίου	Μάρτυρες	Ιωάννης Μοναχός	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
14_12	14-Δεκ	Θύρσου, Λευκίου, Καλλινίκου	Μάρτυρες	Θεοφάνης	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
15_12_b	15-Δεκ	Ελευθερίου	Ιερομάρτυρας	Άγνωστος (ίσως Θεοφάνης)	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας
15_12_a	15-Δεκ	Ελευθερίου	Ιερομάρτυρας	Ιωσήφ	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
16_12	16-Δεκ	Αγγαίου	Προφήτης	Θεοφάνης	Βαρύς	Τῷ ἐκπνάζαντι Θεῷ
17_12_c	17-Δεκ	Διονύσιος ο νέος	Αρχιεπίσκοπος	Άγνωστος	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
17_12_a	17-Δεκ	Δανιήλ	Προφήτης	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
17_12_b	17-Δεκ	Ανανίου, Αζαρίου, Μισαήλ	Τρεις παῖδες	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἦγρὰν διοδεύσας
18_12	18-Δεκ	Σεβαστιανού	Μάρτυρας	Ιωσήφ	A	Σοῦ ἡ τροπαιοῦχος
19_12	19-Δεκ	Βονιφάτιου	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιοῦς
20_12_c	20-Δεκ	Προεόρpio Τριῶδιο Αποδείπνου	Δεσποτική	Άγνωστος	B	Τῷ τὴν ἄβατον
20_12_b	20-Δεκ	Ιγνατίου του Θεοφόρου	Ιερομάρτυρας	Ανδρέας Κρήτης	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
20_12_a	20-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Ιωσήφ	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
21_12_c	21-Δεκ	Προεόρpio Διῶδιο Αποδείπνου	Δεσποτική	Άγνωστος	B	—
21_12_a	21-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Ιωσήφ	Δ	Τριστάτας κραταιοῦς
21_12_b	21-Δεκ	Ιουλιανῆς	Μάρτυρας	Ιωσήφ	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
22_12_d	22-Δεκ	Προεόρpio Τριῶδιο Αποδείπνου	Δεσποτική	Άγνωστος	B	—
22_12_a	22-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ B	Τμηθεῖση τῆται
22_12_b	22-Δεκ	Αναστασίας της Φαρμακολυτῆς	Μεγαλομάρτυρας	Ιωσήφ	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
22_12_c	22-Δεκ	Αναστασίας της Φαρμακολυτῆς	Μεγαλομάρτυρας	Ιωσήφ	πλ Δ	Ἄσμα ἀναπέμψωμεν
23_12_b	23-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ
23_12_d	23-Δεκ	Προεόρpio Τριῶδιο Αποδείπνου	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ B	—
23_12_c	23-Δεκ	10 μαρτύρων ἐν Κρήτῃ	Μάρτυρες	Άγνωστος	Γ	Ἄσμεν τῷ Κυρίῳ
23_12_a	23-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Ιωσήφ	B	Ἄτριπτον ἀσυνήθη
24_12_a	24-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ B	Κύματι θαλάσσης
24_12_d	24-Δεκ	Προεόρpio Αποδείπνου	Δεσποτική	Άγνωστος	πλ B	Κύματι θαλάσσης
24_12_c	24-Δεκ	Ευγενίας	Όσιομάρτυρας	Θεοφάνης	B	Έν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
24_12_b	24-Δεκ	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Ιωσήφ	B	Έν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε
25_12_b	25-Δεκ	Χριστουγέννων	Δεσποτική	Ιωάννης Μοναχός	A	Έσωσε λαόν
25_12_a	25-Δεκ	Χριστουγέννων	Δεσποτική	Κύριος Κοσμάς	A	Χριστὸς γεννᾶται
27_12_b	27-Δεκ	Θεοδώρου του Γρατπού	Όσιος, Ομολογητής	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
27_12_a	27-Δεκ	Στεφάνου	Μάρτυρας, Αρχιδιάκ	Ιωάννης Μοναχός	πλ A	Ἰππιον καὶ ἀναβάτην
28_12	28-Δεκ	Δισμυρίων καέντων ἐν Νικομ	Μάρτυρες	Ιωσήφ	A	Ὡδὴν ἐπινίκιον
29_12	29-Δεκ	Νηπίων ἀναιρεθέντων ὑπὸ Ἡ	Μάρτυρες καὶ Όσιοι	Γεώργιος	πλ B	Ὡς ἐν ἡπείρῳ
30_12	30-Δεκ	Ανυσίας	Μάρτυρας	Θεοφάνης	Δ	Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον
31_12	31-Δεκ	Μελάνης	Όσια	Θεοφάνης	Δ	Ἀνοιξὺ τὸ στόμα μου
11-17_10	11-17/12	Πατέρων Ζ' Οικουμενικῆς Συ	Άγιοι Πατέρες	Θεοφάνης	πλ Δ	Ἀρματηλάτην Φαραῶ
18-24_12	18-24/12	Προεόρpio Χριστουγέννων	Δεσποτική	Άγνωστος	A	Χριστὸς γεννᾶται
18-24_12	18-24/12	Των Πατέρων	Πατέρες	Άγνωστος	πλ B	Κύματι θαλάσσης
26-31_12	26-31/12	Ιωσήφ του μνήστορος	Θεοπάτορας	Ιωσήφ	A	Χριστὸς γεννᾶται
26-31_12	26-31/12	Δαυὶδ Βασιλέως καὶ Ἰακώβου	Άγιοι, Θεοπάτορες	Κοσμάς Μοναχός	Δ	Ἄσμοι σοὶ Κύριε
29_2	29-Φεβ	Κασσιανός	Όσιος, Ομολογητής	Ιωσήφ	B	Έν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε

Παράρτημα Β: Κώδικες σε Python

(Για τη συγγραφή και εφαρμογή του κώδικα βασίστηκα σε πηγές του διαδικτύου, ιστοσελίδες σχετικές με την Python, ιστότοπους συζητήσεων και γλωσσικά μοντέλα τεχνητής νοημοσύνης. Για την εκτέλεση των κωδίκων τους βάζουμε σε σημειωματάριο στον ίδιο φάκελο με τα αρχεία που θέλουμε να επηρεάσουμε, αλλά σώζουμε με επέκταση .py, ώστε να είναι εκτελέσιμο από Python.)

Κώδικας αφαίρεσης τόνων:

```
import unicodedata
import glob
import os

def remove_accents(text):
    normalized = unicodedata.normalize('NFD', text)
    return ''.join(
        char for char in normalized
        if unicodedata.category(char) != 'Mn'
    )

# εδώ τίθεται το όνομα του φακέλου που θέλουμε να επεξεργαστούμε
input_folder = "αποστολος"
output_folder = "αποστολος_χωρις_τονο"

os.makedirs(output_folder, exist_ok=True)

# εδώ όρισα ότι θέλω να γίνει επεξεργασία σε όλα τα αρχεία txt. Αν θέλουμε να γίνει
μόνο σε ένα αρχείο, βάζουμε το όνομα του αρχείου.
files = glob.glob(input_folder + "/*.txt")

for filepath in files:
    filename = os.path.basename(filepath)

    with open(filepath, "r", encoding="utf-8") as f:
        text = f.read()

    clean_text = remove_accents(text)

    output_path = os.path.join(output_folder, filename)

    with open(output_path, "w", encoding="utf-8") as f:
        f.write(clean_text)

    print(f"Ολοκληρώθηκε: {filename}")
```

Κώδικας υπολογισμού μερών του λόγου:

```
import os
import stanza
from collections import Counter

nlp = stanza.Pipeline("grc")

#Εδώ μπαίνει η τοποθεσία του φακέλου προς επεξεργασία
folders = {
    "Όλικο": r"τοποθεσία φακέλου",
}

results = {}

for label, folder_path in folders.items():

    pos_counts = Counter()
    total_tokens = 0

    for filename in os.listdir(folder_path):

        if filename.endswith(".txt"):

            file_path = os.path.join(folder_path, filename)

            with open(file_path, "r", encoding="utf-8") as f:

                text = f.read()

                doc = nlp(text)

                for sent in doc.sentences:
                    for word in sent.words:

                        pos_counts[word.upos] += 1
                        total_tokens += 1

    percentages = {}

    for pos, count in pos_counts.items():
        percentages[pos] = (count / total_tokens) * 100 if total_tokens > 0 else 0

    results[label] = percentages

all_tags = sorted(set(tag for r in results.values() for tag in r))
```

```
print("\n===== POS ΠΟΣΟΣΤΑ =====\n")

print("Κατηγορία\t" + "\t".join(results.keys()))

for tag in all_tags:

    row = [tag]

    for folder in results:
        row.append(f'{results[folder].get(tag, 0):.2f}%')

    print("\t".join(row))
```

Κώδικας υπολογισμού ΣΤΔ, MLTD και HD-D (βασική πηγή:
https://github.com/jennafrens/lexical_diversity)

```
import string
import os
import pandas as pd

remove_punctuation = str.maketrans("", "", string.punctuation)

def tokenize(text):
    return [t.translate(remove_punctuation).lower() for t in text.split() if t.strip()]

def mtld_calc(word_array, ttr_threshold):
    current_ttr = 1.0
    token_count = 0
    type_count = 0
    types = set()
    factors = 0.0

    for token in word_array:
        token = token.translate(remove_punctuation).lower()
        token_count += 1

        if token not in types:
            type_count += 1
            types.add(token)

    current_ttr = type_count / token_count

    if current_ttr <= ttr_threshold:
        factors += 1
        token_count = 0
        type_count = 0
        types = set()
        current_ttr = 1.0

    excess = 1.0 - current_ttr
    excess_val = 1.0 - ttr_threshold
    factors += excess / excess_val

    if factors != 0:
        return len(word_array) / factors
    return 0

def mtld(word_array, ttr_threshold=0.72):
    if len(word_array) < 50:
        return 0
    return (mtld_calc(word_array, ttr_threshold) +
            mtld_calc(word_array[::-1], ttr_threshold)) / 2
```

```
def hypergeometric(population, population_successes, sample, sample_successes):
    from math import comb

    if sample > population:
        return 0

    try:
        return (comb(population_successes, sample_successes) *
                comb(population - population_successes, sample - sample_successes)) / \
                comb(population, sample)
    except:
        return 0

def hdd(word_array, sample_size=42):
    if len(word_array) < 50:
        return 0

    type_counts = {}

    for token in word_array:
        token = token.translate(remove_punctuation).lower()
        type_counts[token] = type_counts.get(token, 0) + 1

    hdd_value = 0.0
    N = len(word_array)

    for freq in type_counts.values():
        contribution = (1.0 - hypergeometric(N, freq, sample_size, 0)) / sample_size
        hdd_value += contribution

    return hdd_value

def process_corpus(folder):
    results = []

    for file in os.listdir(folder):
        if file.endswith(".txt"):
            path = os.path.join(folder, file)

            with open(path, "r", encoding="utf-8") as f:
                text = f.read()

            tokens = tokenize(text)

            if len(tokens) < 50:
                continue

            types = len(set(tokens))
```

```
mtld_val = mtld(tokens)
hdd_val = hdd(tokens)

results.append({
    "file": file,
    "tokens": len(tokens),
    "types": types,
    "TTR": types / len(tokens),
    "MTLD": mtld_val,
    "HDD": hdd_val
})

return pd.DataFrame(results)

folder = "."
df = process_corpus(folder)

stats = pd.DataFrame({
    "Measure": ["TTR", "MTLD", "HDD"],
    "Mean": [df["TTR"].mean(), df["MTLD"].mean(), df["HDD"].mean()],
    "Median": [df["TTR"].median(), df["MTLD"].median(), df["HDD"].median()],
    "Std": [df["TTR"].std(), df["MTLD"].std(), df["HDD"].std()],
    "Variance": [df["TTR"].var(), df["MTLD"].var(), df["HDD"].var()]
})

output_file = "lexical_diversity_results.xlsx"

with pd.ExcelWriter(output_file, engine="openpyxl") as writer:
    df.to_excel(writer, index=False, sheet_name="Results")
    stats.to_excel(writer, index=False, sheet_name="Statistics")

print("DONE ->", output_file)
```

Κώδικας για συνένωση πολλών αρχείων txt

```
import os

folder_path = r"τοποθεσία του αρχείου"
output_file = r"τοποθεσία του νέου αρχείου\combined.txt"

with open(output_file, "w", encoding="utf-8") as outfile:

    for filename in os.listdir(folder_path):

        if filename.endswith(".txt") and filename != "combined.txt":

            file_path = os.path.join(folder_path, filename)

            with open(file_path, "r", encoding="utf-8") as infile:

                text = infile.read()

            outfile.write(text)

            # κενό για να μην κολλάνε οι λέξεις μεταξύ των αρχείων
            outfile.write("\n")
```


Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.